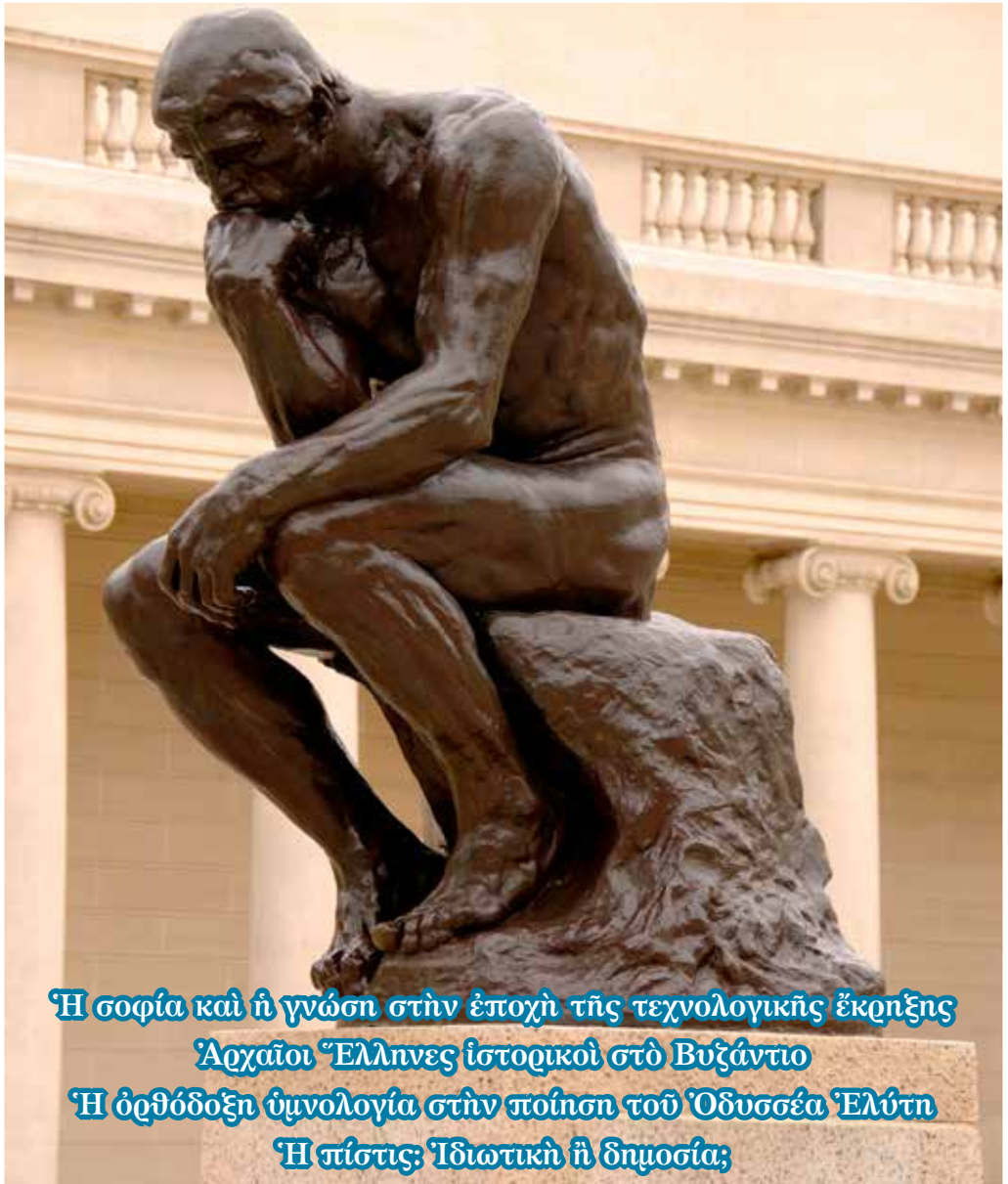

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 77^ο | ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2014 | ΑΡΙΘ. 747

Ἡ σοφία καὶ ἡ γνῶση στὴν ἐποχὴ τῆς τεχνολογικῆς ἔκρηξης
Ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἱστορικοὶ στὸ Βυζάντιο
Ἡ ὀρθόδοξη ὑμνολογία στὴν ποίηση τοῦ Ὀδυσσεά Ἐλύτη
Ἡ πίστις: Ἰδιωτικὴ ἢ δημοσία;

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

«ΜΗ ΦΥΛΑΞ ΤΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ ΜΟΥ;» Γ.Β.Μ.....	161
Η ΣΟΦΙΑ ΚΑΙ Η ΓΝΩΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΚΡΗΣΗΣ ΓΕΩΡΓ. Κ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ	163
ΑΣΜΑ ΘΡΗΝΗΤΙΚΟ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΟ ΝΙΚΟΣ Θ. ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ.....	173
Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ Η ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ.....	175
ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ.....	178
Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ ΕΛΥΤΗ ΣΟΦΙΑ ΜΟΥΡΟΥΤΗ-ΓΕΩΡΓΑΝΑ	186
ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΟ ΔΙΦΥΕΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΪΝΑΣ.....	192
Η ΠΙΣΤΙΣ: ΙΔΙΩΤΙΚΗ Η ΔΗΜΟΣΙΑ; Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ	196
ΜΕΓΑΛΗ ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΤΟ CYBERKID ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ.....	198
ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Ι. Α. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ	200

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Τιμή τεύχους 2€
Έτήσια συνδρομή
Έσωτερικού 10€
Έξωτερικού 20€

Έκδοτης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»
Καρύτση 14, 105 61 Αθήναι, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος
Θεοξινόνης 1, 166 74 Γλυφάδα

Η Έπιτροπή επιφυλάσσει σε έαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει
ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της οποιοδήποτε χειρόγραφο. Χει-
ρόγραφα, δημοσιευόμενα ή μή, δέν επιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Όλοκληρωμένες λύσεις έντυπης έπικοινωνίας
Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυλο Άχαρνών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967
www.lyhnia.gr, info@lyhnia.gr

Τόπος έκδοσης: Άθήνα, Σεπτέμβριος 2014

«ΜΗ ΦΥΛΑΞ ΤΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ ΜΟΥ; ...»

Τὸ δράμα τῆς Γάζας, ξανά στην τραγική ἐπικαιρότητα, ἀπευθύνει στὸν δυτικὸ κόσμο ἕνα πελώριο «γιατί» καὶ φέρνει στὴ σκέψη μας τὴν πρώτη ἀδελφοκτονία. Ὅταν ὁ ἀδίστακτος Κάιν σκότωσε τὸν ἀδελφὸ του, τὸν Ἄβελ. Τότε ὁ Θεός, γιὰ νὰ τὸν φέρει σὲ συναίσθηση τοῦ τρομεροῦ ἐγκλήματός του, τὸν ρωτᾷ: Ποῦ εἶναι ὁ ἀδελφός σου; Καὶ ὁ Κάιν, ἀντὶ μετανοίας καὶ συντριβῆς, προσποιεῖται τὸν ἀθῶο, τὸν ἀνήξερο. Γεμάτος ὑποκρισία καὶ αὐθάδεια, ἀποκρίνεται στὸν Θεὸ πὸν τὰ πάντα γνωρίζει: **«Οὐ γινώσκω· μὴ φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου εἰμὶ ἐγώ;»** (Γεν. δ' 9). Δὲν γνωρίζω. Μήπως ἐγὼ εἶμαι φύλακας τοῦ ἀδελφοῦ μου; Στὸ ἔγκλημα τὸ προμελετημένο προσθέτει τώρα τὸ θράσος, τὸ ψέμα, τὴν πρόκληση. Ἀπαντᾷ με ἕνα ψέμα πὸν κινεῖ τὴν ἀγα-

νάκτηση. Τολμάει νὰ ξεγελάσει ὄχι πιά τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ τὸν ἴδιο τὸν Θεό.

«Μὴ φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου εἰμὶ ἐγώ;» Ὁ ἀντίλαλος τῆς φωνῆς τοῦ Κάιν φθάνει μέχρι σήμερα στὰ αὐτιά μας. Πλανητάρχες καὶ ἡγέτες τοῦ δυτικοῦ κόσμου προσπερνοῦν ἀδιάφοροι μπροστὰ στὸν βαθὺ πόνου πὸν δημιουργήσαν καὶ ὑπέθαλψαν. Ποιὸς θὰ ἀπαριθμήσει τίς ἑκατόμβες; Τίς χιλιάδες τὰ ἀθῶα θύματα ἀπὸ τοὺς ἀνελέπτους βομβαρδισμούς; Ἐνοχοὶ οἱ ἴδιοι γιὰ τὸ γοερὸ κλάμα ἑνὸς ὀλόκληρου λαοῦ, με ἰσοπεδωμένη χώρα, με χιλιάδες ἄστεγους, νεκρούς, τραυματίες, χῆρες, ὄρφανὰ, στέκονται τώρα ψυχροὶ ρυθμιστὲς μπροστὰ στὸν βαθὺ πόνου πὸν οἱ ἴδιοι δημιουργήσαν με τὴν ἀτολμὴ καὶ ὑποκριτικὴ στάση τους. Καὶ ἂν θελήσει κανεὶς νὰ τοὺς ὑποδείξει τὴ βαριὰ εὐθύνη τους, ἡ ἀπάντηση τῆς ἀκάθαρτης διπλωματίας εἶναι ἔτοιμη: **«Μὴ φύλαξ...»**.

Ναί, δὲν εἴσατε φύλακες. Δὲν φυλάει ὁ λύκος τὰ πρόβατα. Εἴσατε ὅμως οἱ μεγάλοι ἔνοχοι. Καὶ ἂν μὲ τοὺς μηχανισμοὺς τῆς πλεοσπτικῆς προπαγάνδας μπορεῖτε νὰ ξεγελάτε τοὺς ἀνθρώπους, νομίζετε πὼς μπορεῖτε νὰ ξεφύγετε καὶ ἀπὸ τὴ δίκαιη κρίση τοῦ παντογνώστη Θεοῦ; Ὁ Θεὸς μακροθυμεῖ, ἀνέχεται, περιμένει. Ἔρχεται ὅμως καὶ ἡ ὥρα τῆς δικαιοσύνης. Καὶ εἶναι **«φοβερόν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος»**. Ἀλλοίμονο σ' ἐκεῖνους ποὺ θὰ ἔχουν τὴν ἀποδοκιμασία τοῦ Θεοῦ, ποὺ θὰ φέρουν στὸ μέτωπό τους τὸ **«σπμείον τοῦ Κάιν»**, τὸ στίγμα τοῦ ἀδελφοκτόνου.

Ἔλα τὰ μεταχειρίσθηκε ἡ θεϊκὴ μακροθυμία, γιὰ νὰ συγκινηθεῖ τὸν δολοφόνο. ἤλθε ἡ ὥρα νὰ ἀκουσθεῖ καὶ ἡ φωνὴ τῆς δικαιοσύνης. Καταπέλτης ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ: **«Τί ἔκανες; Ἦ φωνὴ τοῦ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου κραυγάζει σὲ μὲνα ἀπὸ τῆ γῆ. Καὶ τώρα θὰ εἶσαι καταραμένος πάνω σ' αὐτὴ τῆ γῆ ποὺ ἀνοιξε τὸ στόμα της νὰ πιεῖ τὸ αἷμα τοῦ ἀδελφοῦ σου ποὺ χύθηκε ἀπὸ τὸ χέρι σου. Θὰ τὴν καλλιεργεῖς, καὶ αὐτὴ δὲν θὰ σοῦ δίνει καρπούς. Ἦ ταραχὴ καὶ ὁ τρόμος στὸ ἔξῃς θὰ σὲ συντροφεύουν στὴν πορεία σου»** (Γεν. δ' 10-12). Ἦ λεπτὴ σὰν αὔρα φωνὴ τοῦ Θεοῦ ἔγινε γιὰ τὸν θρασὺ καὶ ἀμετανόητο Κάιν κεραυνός. Ἦ ἀγωνία καὶ ὁ φόβος χύθηκαν στὴ μορφὴ τοῦ στυγεροῦ ἀδελφοκτόνου. Γυμνὴ ἡ ψυχὴ του, σὰν φθινοπωρινὸ φύλλο, στέκεται μπροστὰ στὸ ἀδέκαστο κριτήριό τῆς θείας δικαιοσύνης. Τὰ θεϊκὰ λόγια τώρα τὸν τρομάζουν: **«Θὰ καλλιεργεῖς τὴ γῆ, καὶ αὐτὴ δὲν θὰ σοῦ δίνει καρπούς»**.

Μιὰ τιμωρία μὲ διαχρονικὴ ἰσχύ. Χωρὶς τὴν εὐλογία τοῦ Θεοῦ ματαιοπονοῦν οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς, ἂν νομίζουν πὼς θὰ σταθοῦν ὡς ἔθνη καὶ ὡς λαοί. Ἦ οικονομικὴ ἀνάπτυξη δὲν ἀρκεῖ. Τὴν ἄλλη φτώχεια, τὴν ψυχικὴ, πὼς θὰ τὴν ἀντιμε-

τωπίσουν; Τὴν ἠθικὴ ξηρασία ποὺ τοὺς μαστίζει πὼς θὰ τὴν ξεπεράσουν; Τὴν πνευματικὴ ἀκαρπία τους, τὴν ταραχὴ καὶ τὸν τρόμο τους ἀπὸ τὰ ἴδια τους τὰ ἐπιτεύγματα, θὰ τὰ ἀντιμετωπίσουν μὲ τὴν πληθώρα τῶν ψυχοφαρμάκων τους;

Ἦ Δύση ἀκολούθησε ὡς τώρα τὸν Κάιν στὸν δρόμο τῆς ἀδελφοκτονίας, τῆς ἀποστασίας. Τὸν ἀκολούθησε καὶ στὸν δρόμο τῆς ὑποκρισίας. Εἶναι καιρὸς νὰ ἀφουγκρασθεῖ τὴ φωνὴ τοῦ Θεοῦ ποὺ καλεῖ σὲ μετάνοια, **«τοῦ ἐπιστρέψαι ἀπὸ σκότους εἰς φῶς καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ σατανᾶ ἐπὶ τὸν Θεόν»** (Πράξ. κστ' 18). Θὰ τὴν ἀκούσει; **«Ἐσχάτη ὥρα ἐστὶ»** (Α' Ἰω. β' 18). Ἦ Δύση θὰ δύσει ὀριστικά, ἢ θὰ ἀνατελεῖ σὲ ἓνα νέο κόσμο ἀγάπης, δικαιοσύνης καὶ ἀδελφότητος;

G.B.M.

Η ΣΟΦΙΑ ΚΑΙ Η ΓΝΩΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΚΡΗΣΗΣ

ΜΕΡΟΣ Α΄

SCIENTIA VERSUS SAPIENTIA

*“Where is the Life we have lost in living?
Where is the wisdom we have lost in knowledge?
Where is the knowledge we have lost in information?”*

*(Ποῦ εἶναι ἡ Ζωὴ ποὺ χάσαμε στὴ Ζήση;
Ποῦ εἶναι ἡ σοφία ποὺ χάσαμε στὴ γνώση;
Ποῦ εἶναι ἡ γνώση ποὺ χάσαμε στὴν πληροφορόρηση;)*

Αὐτοὺς τοὺς προφητικούς στίχους ἔγραψε ὁ T. S. Eliot ἥδη τὸ 1934, γιὰ νὰ χαρακτηρίσει τὸ χάσμα ποὺ ὑπάρχει στὸν σύγχρονο πολιτισμὸ μεταξὺ γνώσης, πληροφορόρησης καὶ σοφίας.

Πρῶτος ὁ Πλάτων στὴν *Πολιτεία* κάνει τὴ διάκριση μεταξὺ τῆς *πίστις* («δόξα») καὶ τῆς *γνώσης* («ἐπιστήμη»). Ὁ Κάντ ἀργότερα δηλώνει ὅτι ἡ δυνατότης τῆς γνώσεως εἶναι περιορισμένη, καὶ αὐτὸ δίνει τὸν χῶρο γιὰ τὴν *πίστιν*. Ἡ *πίστιν* εἶναι μιὰ ἄποψη ποὺ βασίζεται στὶς ἀξίες ποὺ ἔχουμε θέσει καὶ στὴν ἐμπιστοσύνη μας σὲ αὐτές. Εἶναι μιὰ ἐλεύθερη ἐπιλογή, γιὰ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ εἴμαστε ἀπολύτως βέβαιοι, ἀλλὰ συγχρόνως ἀναγνωρίζουμε τὸ ἐνδεχόμενο ἄλλοι ἄνθρωποι νὰ μὴν ἔχουν τὴν ἴδια ἄποψη. Ἡ *γνώση*, ἀπὸ τὴν ἄλλην, εἶναι μιὰ ἄποψη ποὺ ἔχουμε ἀποδεχθεῖ καὶ ἐπαληθεύσει μὲ διάφορους τρόπους. Οἱ τρόποι ἐπαλήθευσης εἶναι κυρίως ἡ παρατήρηση, ἡ λογικὴ καὶ τὸ πείραμα. Μιὰ ἄποψη ἐπίσης μπορεῖ νὰ ἐπαληθευθεῖ καὶ ἀπὸ τὴν ἐμπειρία. Ἀντίθετα μὲ τὴν *πίστιν*, ἡ *γνώση*, ἐφόσον

ἔχει καθιερωθεῖ καὶ ἐπαληθευθεῖ, γίνεται καθολικὰ ἀποδεκτὴ. Ἀλλὰ ἡ ὀρθότης τῆς γνώσεως δὲν εἶναι πάντοτε δεδομένη οὔτε πάντοτε σταθερή. Ἡ ἐμπειρία μπορεῖ νὰ ἀποδειχθεῖ σφαλερή, ἀλλὰ καὶ γνώσεις ποὺ ἔχουν ἀποδειχθεῖ ὡς ὀρθές καὶ ἔχουν καθιερωθεῖ μπορεῖ μὲ νέες παρατηρήσεις ἢ πειράματα νὰ ἀποδειχθοῦν ἀνεπαρκεῖς ἢ ἀτελεῖς καὶ νὰ χρειασθεῖ νὰ συμπληρωθοῦν ἢ καὶ νὰ ἀντικατασταθοῦν.

Φαίνεται ὅτι στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα ἡ *σοφία*, μαζί μὲ τὴ *γνώση* καὶ τὴν *πληροφορόρηση*, ἀποτελοῦσε μιὰ ομάδα ποὺ λειτουργοῦσε ἀρμονικὰ στὸ πλαίσιο τῆς ὑπηρεσίας τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Καὶ οἱ τρεῖς ἔννοιες συνυπῆρχαν σὲ ἀρμονία, καθὼς ἡ *πληροφορόρηση* ἦταν τὸ πρῶτο στάδιο τῆς *γνώσης*, καὶ ἡ ἐπεξεργασία καὶ ἀξιολόγηση τῆς *γνώσης* ὀδηγοῦσε στὴ *σοφία*. Ἡ *πληροφορόρηση* προέρχεται καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὴν παρατήρηση, τὶς ἐμπειρίες τῆς ζωῆς καὶ τὶς γνώσεις τῶν ἄλλων, συνήθως τῶν πρεσβυτέρων. Ἡ ἀφομοίωση καὶ ἡ ἐπεξεργασία τῆς *πληροφορόρησης* προάγει τὴ *γνώση*. Ἡ *γνώση* ὡς ἀτομικὸ κατόρθωμα δὲν ἔχει τόση ἀξία, παρὰ μόνον ἂν ὑπηρετεῖ τὸ σύνολο, τὴν «*πόλιν*», δηλαδὴ ἂν μετουσιώνεται σὲ *σοφία*.

Πράγματι, στὸν ἑλληνικὸ κόσμο ἡ μονάδα, τὸ ἄτομο, δὲν εἶχε νόημα, παρὰ μόνον στὴν ἐν ἐλευθερίᾳ ὑπηρεσία τοῦ συνόλου. Ὁ κάτοικος μιᾶς περιοχῆς εἶχε ὑπόσταση, ἦταν ἀναγνωρισμένος ὡς ὄντοτητα, μόνον ἐφ' ὅσον ἦταν *πολίτης*, δηλαδὴ μέλος τῆς *πόλεως*, καὶ

ἀσχολεῖτο καὶ συμμετεῖχε στὴ ζωὴ καὶ τὴ λειτουργία τῆς πόλεως. Ἀλλῶς ἦταν «ἄπολις», δηλαδὴ χωρὶς ταυτότητα, χωρὶς πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ὑπόστασις. Ὁ ἀγώνας «ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν» ἦταν ἀγώνας γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξί. Αὐτὸς ποὺ ἀρνεῖτο τὴ συμμετοχὴ του στὰ κοινὰ καὶ ἀδιαφοροῦσε γιὰ τὸ σύνολο ἦταν «ιδιώτης», δηλαδὴ περιφρονητός,

μονάδων θὰ ἔλθει πολὺ ἀργότερα, ἀπὸ τοὺς Ἑβραεὺς ἀστρονόμους. Αὐτὸ δείχνει πόσο μικρὴ ἀξία εἶχε ἡ μονάδα καὶ τὸ ἄτομο στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία καὶ ὅτι ἐλάμβανε ἀξία μὲ τὴν ἔνταξί του σὲ ἕνα σύνολο, στὸ ὁποῖο εἶχε τὴ συγκεκριμένη του θέσι.

Μὲ αὐτὴ τὴ λογικὴ, στὸν ἑλληνικὸ κόσμο ἡ πληροφορορροπὴ ὑπηρετοῦσε τὴ

*Στὸν ἑλληνικὸ κόσμο ἡ πληροφορορροπὴ ὑπηρετοῦσε τὴ γνώση καὶ ὀδηγοῦσε σὲ αὐτὴν, ἐνῶ ἡ γνώση δὲν εἶχε καθ' ἑαυτὴν νόημα, παρὰ κατὰ τὴ μετουσίωσή της σὲ σοφία, πρὸς ὄφελος τῆς πόλεως, δηλαδὴ τοῦ συνόλου.
Ἡ χριστιανικὴ σκέψη εἰσήγαγε τὴν παράμετρο τῆς ἀγάπης στὴν ἀπόκτηση τῆς γνώσης.*

ἀνόητος. Ἡ ἔννοια αὐτὴ διασώθηκε στὶς νεώτερες εὐρωπαϊκὲς γλώσσες ("idiot"), ὅπως διασώθηκε καὶ σὲ ἡμᾶς ἡ λέξι «ιδιωτεία». Τὸν ἄνθρωπο δὲν τὸν καθόριζαν ἡ ἀτομικὴ του ταυτότητα καὶ οἱ φυσικὲς του ιδιότητες, ἀλλὰ ἡ σχέση του μὲ τοὺς ἄλλους, τοὺς συμπολίτες του.

Πράγματι, ἡ ἑλληνικὴ ἀντίληψη τοῦ κόσμου ἦταν συλλογικὴ καὶ ὄχι ἀτομικὴ. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι, ὅταν οἱ Ἕλληνες ἐξερεύνησαν τὸν οὐρανὸ καὶ σύμφωνα μὲ τὴν πολὺ πετυχημένη ἔκφραση τοῦ ποιητῆ «ἔδιωξαν τὰ γοργόνια τέρατα καὶ κατοίκησαν τὸ σύμπαν μὲ γελαστὲς θεότητες», τότε περιέγραψαν καὶ ὀνόμασαν μὲ λεπτομέρεια τὰ ἄστρα. Ἡ καταγραφὴ αὐτὴ καὶ ἡ ὀνομασία ἔγιναν σὲ ομάδες, τοὺς ἀστερισμούς, ποὺ πῆραν μυθολογικὰ ὀνόματα καὶ συνδέθηκαν μεταξύ τους μὲ συναρπαστικὲς ἱστορίες. Τὰ ἄστρα ὡς μονάδες δὲν ἐπῆραν ὀνόματα, οὔτε καὶ ἀργότερα μὲ τὶς ἐκπληκτικὲς σὲ λεπτομέρειες περιγραφὰς τῶν σχέσεων καὶ τῶν κινήσεων τους ἀπὸ τοὺς Ἀλεξανδρινούς ἀστρονόμους, ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τοὺς πλανῆτες. Ἡ ὀνομασία τῶν ἄστρον ὡς

γνώση καὶ ὀδηγοῦσε σὲ αὐτὴν, ἐνῶ ἡ γνώση δὲν εἶχε καθ' ἑαυτὴν νόημα, παρὰ κατὰ τὴ μετουσίωσή της σὲ σοφία, πρὸς ὄφελος τῆς πόλεως, δηλαδὴ τοῦ συνόλου.

Ἡ χριστιανικὴ σκέψη εἰσήγαγε τὴν παράμετρο τῆς ἀγάπης στὴν ἀπόκτηση τῆς γνώσης. Ἡ Ἐκκλησία προσέλαβε τὴν ἑλληνικὴ ἀντίληψη τῆς γνώσης καὶ τῆς σοφίας ὡς ἀγαθοῦ ποὺ ἀναφέρεται καὶ προσβλέπει στὸ ὄφελος τοῦ συνόλου. Προστίθεται ὁμως μὴ οὐσιώδης διαφορὰ. Τὸ ἀγαθὸ τοῦ συνόλου δὲν περιορίζεται στὴν κοινωνικὴ ἢ πολιτικὴ διάστασί του, ἀλλὰ κυρίως συνίσταται στὴ «σωτηρία» τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἡ σωτηρία αὐτὴ θὰ τελεσθεῖ εἰς τὰ ἔσχατα μὲ τὴν ὑποστασιακὴ ἔνωση τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸν Χριστό, τοῦ ὁποῖου ἀποτελεῖ σῶμα. Ἡ κυριώτερη ὁδὸς πρὸς τὴ σωτηρία εἶναι ἡ ἀγάπη: «Δὲν μπορεῖς νὰ γνωρίσεις πλήρως κάτι, ἂν δὲν τὸ ἀγαπήσεις». Ἡ ἀγάπη δίνει μιὰ νέα διάσταση στὴν ἔννοια τῆς πρόσληψης τῆς πληροφορίας, τῆς ἐπεξεργασίας της ὡς γνώσης καὶ τελικὰ τῆς ἀναγωγῆς της σὲ σοφία. Εἶναι ἡ διάσταση τῆς σχέσης,

της κοινωνίας, και μάλιστα της κοινωνίας *έν αγάπη*, που θα οδηγήσει στη *γνώση*, και τελικά στη *σοφία*.

Η χριστιανική σκέψη εισήγαγε και την έννοια του *πλησίον*, του διπλανού μας, του όποιουδήποτε ανθρώπου, τόν οποίο καλούμαστε να αγαπήσουμε, ανεξάρτητα αν ανήκει στην ίδια πολιτική, θρησκευτική ή φυλετική ομάδα. Η αντίληψη της Έκκλησίας είναι οικουμενική, καθολική και παναθρώπινη, χωρίς φυλετικούς ή πολιτιστικούς περιορισμούς, ούτε έκλεκτικές έθνικές προκαταλήψεις. Η σωτηρία δεν είναι άτομική υπόθεση, αλλά του σώματος της Έκκλησίας ως συνόλου. Η Κυριακή προσευχή και όλες σχεδόν οι προσευχές της Έκκλησίας είναι σε πληθυντικό πρόσωπο, και το κορυφαίο γεγονός της λατρείας, η Θεία Εύχαριστία, δεν είναι δυνατόν να τελεσθεί χωρίς τη συμμετοχή, πλην του ιερέως, τουλάχιστον ενός από το σώμα της, εκ του λαού. Έκτός της Έκκλησίας του Χριστού δεν υπάρχει σωτηρία, παρά τις όποιες άτομικές αρετές μπορεί να αποκτήσει κανείς. Έτσι, και στον χριστιανικό Μεσαίωνα συνεχίσθηκε να αναγνωρίζεται

‘Ο άνθρωπος «άπελευθερώνεται» από τα δεσμά της Έκκλησίας και μπορεί πλέον να αναζητήσει μόνος του, με τη μελέτη των Γραφών και την άσκηση των ατομικών αρετών, τη *γνώση* και τη *σοφία*, που θα τον οδηγήσουν στη σωτηρία. Αύτή (ή σωτηρία) είναι πλέον άτομική υπόθεση και επιδίωξη, ανεξάρτητη από το σύνολο· δεν είναι «κοινόν άθλημα», αλλά μοναχικός δρόμος. Η εύρεια αποδοχή της Μεταρρύθμισης από τους βορειοευρωπαϊκούς λαούς δείχνει μια ουσίωδη πολιτιστική μεταβολή που είχε γίνει στον χώρο αυτό, και που εκφράσθηκε έννευχεία και φιλοσοφικά στην Ευρώπη και μεταδόθηκε σε όλο τον Δυτικό κόσμο.

Πράγματι, στον σύγχρονο πολιτισμό τα πράγματα αλλάζουν. Με την εμφάνιση του Διαφωτισμού, που αναμφισβήτητα είχε πολλά θετικά στοιχεία, δίνεται μια αποφασιστική στροφή στην αντίληψη περί κοινότητας. Το άτομο τώρα αποκτά προτεραιότητα και ανεξαρτησία έναντι του συνόλου και παύει να είναι αυστηρά στην υπηρεσία του. Το άτομο μπορεί να υπάρξει καθ’ έαυτό, ανεξάρτητα από μια πολιτική ή θρησκευτική κοινότητα που

‘Η αγάπη δίνει μια νέα διάσταση στην έννοια της πρόσληψης της πληροφορίας, της επεξεργασίας της ως γνώσης και τελικά της αναγωγής της σε σοφία. Είναι η διάσταση της σχέσης, της κοινωνίας, και μάλιστα της κοινωνίας έν αγάπη, που θα οδηγήσει στη γνώση, και τελικά στη σοφία.

ή υπεροχή της *σοφίας*, που υπηρετούσε το σύνολο, έναντι της *γνώσης*.

Η θρησκευτική Μεταρρύθμιση (Προτεσταντισμός) είχε πολλές κοινωνικές και οικονομικές δικαιολογίες λόγω της διαφθοράς και της καταπίεσης της διοικούσας Ρωμαιοκαθολικής Έκκλησίας, έδωσε όμως μια θεμελιωδώς διαφορετική διάσταση στην έννοια της ατομικότητας.

παλαιότερα του έδινε υπόσταση και νόημα ύπαρξης. Αποτελεί αυτοτελή –και μοναχική– υπόσταση, είναι οντότης καθ’ έαυτό, και μάλιστα προηγείται ως αξία. Αναγνωρίζονται και νομοθετούνται τα δικαιώματα του ατόμου έναντι του συνόλου. Το άτομο πλέον καθορίζεται από τις ιδιότητές του, και όχι από τη σχέση του με τα άλλα μέλη της Έκκλησίας του

Δήμου ἢ τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν.

Πρέπει ὅμως νὰ διευκρινίσουμε ὅτι τόσο στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ κοινωνία ὅσο καὶ στὴ χριστιανικὴ Ἐκκλησία ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μιὰ ἀπρόσωπη μονάδα ποὺ ἀπλῶς ἀνίκει στὸ σύνολο καὶ τὸ ὑπηρετεῖ, ὅπως στὶς Μεσοποταμίαις αὐτοκρατορίες τῆς Ἀρχαιότητας ἢ στὶς ὀλοκληρωτικὲς κοινωνίες τοῦ νεώτερου πολιτισμοῦ, δηλαδὴ τὶς φασιστικὲς ἢ κομμουνιστικὲς δικτατορίες. Ὁ ἄνθρωπος *συνιστᾷ* τὸ σύνολο, εἴτε ὡς ἐλεύθερος πολίτης ποὺ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀγορεύει στὴν Ἐκκλησία

ερευνήσει πέραν κάθε πνευματικῆς παραδόσεως ἢ δεσμεύσεως. *Γνωρίζω ἐπομένως ὑπάρχω* ("cogito ergo sum") καὶ εἶμαι ἱκανὸς νὰ διαχειρισθῶ τὴν τύχη μου, τὴν ὁποία ἀναζητῶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ σύνολο, ἀπὸ τὴν κοινότητα, καὶ καμιά φορὰ εἰς βάρος τους. Ἡ *γνώση*, ποὺ βασίζεται στὴν «ἀντικειμενικὴ» καὶ «λογικὴ» *πληροφορηση*, εἶναι πλέον αὐτοσκοπός.

Ὑπενθυμίζω ὅτι οἱ ἀρετὲς στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα ἦσαν ἡ *σοφία*, ἡ *σωφροσύνη*, ἡ *ἀνδρεία* καὶ ἡ *δικαιοσύνη*. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι εἶναι ὅλες *κοινωνικὲς*

*Μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνολογίας,
ποὺ ἀρχίζει μὲ τὴν Ἀναγέννηση, ἡ γνώση ἀνεξαρτητοποιεῖται
ἀπὸ τὴ σοφία καὶ ἀποκτᾷ δική της ὑπόσταση καὶ ἀξία.*

τοῦ Δήμου καὶ νὰ ἀναλαμβάνει ὅποιοδήποτε δημόσιο ἀξίωμα, εἴτε ὡς μοναδικὸ πρόσωπο ποὺ *συνιστᾷ* τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καὶ ποὺ πρὸς χάριν του ὁ «*Ποιμὴν ὁ καλός*» καταλείπει ὅλα τὰ ἄλλα, γιὰ νὰ τὸν ἀναζητήσει.

Μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνολογίας, ποὺ ἀρχίζει μὲ τὴν Ἀναγέννηση, ἡ *γνώση* ἀνεξαρτητοποιεῖται ἀπὸ τὴ *σοφία* καὶ ἀποκτᾷ δική της ὑπόσταση καὶ ἀξία. Ἀναπτύσσεται μὲ ταχύτατους ρυθμοὺς καὶ ἀποκτᾷ προτεραιότητα ἔναντι κάθε ἄλλης ἀρετῆς. Ὁ ἄνθρωπος ἀνακαλύπτει ἐκ νέου τὸν κόσμον καὶ τὸν ἐρμηνεύει ἀπὸ ἄλλη σκοπιά. Ἐπιδίδεται μὲ πάθος στὴν προσπάθεια κατανόησης καὶ ἐρμηνείας τῆς φύσης καὶ τοῦ κόσμου, ὅχι μὲ τὴν πίστη σὲ ἀποκεκαλυμμένες ἀλήθειες, ἀλλὰ μὲ τὴν παρατήρηση, τὸν ὀρθὸ λόγον καὶ τὴν πειραματικὴ ἐπιβεβαίωση. Ὁ Καρτεσιανὸς διῆσιμος, δηλαδὴ ἡ διάκριση τοῦ κόσμου σὲ δύο χωριστὲς ὀντότητες, τὸν ὑλικὸ καὶ τὸν πνευματικὸ, ἀνεξαρτητοποιεῖ τὴν ὑλικὴ διάσταση τοῦ κόσμου καὶ ἐλευθερῶναι τὸν ἄνθρωπον νὰ τὸν δι-

ἀρετὲς, δηλαδὴ ἀναφέρονται στὴ στάση καὶ τὴ σχέση τοῦ ἀτόμου ἔναντι τοῦ συνόλου. Τώρα ἡ *γνώση* παίρνει τὴν πρώτη θέση ἔναντι τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ἐρμηνεύει καὶ βελτιώνει τὸν κόσμον, ἀλλάζει τὴ ζωὴ μας, θεοποιεῖται.

Οἱ ἔννοιες τοῦ «ἱεροῦ» καὶ τοῦ «μυστηρίου», ποὺ δέσποζαν στὴν ἀντίληψη καὶ τὴ χρῆσι τοῦ κόσμου, ὑποχωροῦν καὶ σχεδὸν ἐξαφανίζονται. Τόσο στὴν Ἀρχαιότητα ὅσο καὶ στὸν Μεσαίωνα ὑπῆρχε ἡ ἔννοια τοῦ «ἱεροῦ» ὡς τιμὴ καὶ σεβασμὸς πρὸς τὸ ἐπέκεινα τῆς νόησης καὶ τῆς ζωῆς, πρὸς αὐτὸ ποὺ μᾶς ὑπερβαίνει πνευματικὰ καὶ βιολογικά. Καὶ ἡ ἔννοια τοῦ μυστηρίου ὑπῆρχε ὡς κάτι ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ κατανοήσουμε οὔτε νὰ ἐρμηνεύσουμε, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει· ἀπλῶς ἀποδεχόμεστε ὅτι ὑπερβαίνει τὶς δυνατότητες τῆς νόησης καὶ τῆς ὑπαρξίς μας, ποὺ ἔχουν ὅρια. Τώρα τὸ ἱερὸ ἀποκαθλώνεται, ἀπαξιώνεται, ἀχρηστεύεται καὶ λοιδορεῖται, τὸ δὲ μυστήριον ἀπομυθοποιεῖται, διερευνᾶται καὶ ἀπορρίπτεται. Καὶ τὰ δύο ἀποκλείονται

ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ ζωὴ καὶ τὴν καθημερινότητα τὴν ὁποία περιέβαλλαν μέχρι τώρα καὶ περιορίζονται στὰ πλαίσια τῆς θρησκείας ἢ τῆς δεισιδαιμονίας. Ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι πλέον ἡ ἀποκλειστικὴ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ ὁ χῶρος ὑπάρξεως ὅπου ὁ καθέννας ἀντλεῖ ταυτότητα καὶ νόημα ζωῆς, ἀλλὰ προαιρετικὴ ἐπιλογὴ τοῦ καθενός. Ὁ Nietzsche θὰ ἀναγγεῖλει τὸν θάνατο τοῦ Θεοῦ. Ὅλα γίνονται ἀντικείμενα ἔρευνας, ἢ ὁποία θὰ τὰ διευκρινίσει καὶ θὰ τὰ ἐρμηνεύσει.

Ἡ παράλληλη εἴσοδος τῆς Τεχνολογίας στὴν ἱστορία προκαλεῖ ταχύτατη ἀνάπτυξη καὶ ἐξέλιξη τῆς γνώσης. Αὐτὴ αὐτονομεῖται πλέον ἀπὸ τὴν «οἰκονομία» τοῦ συνόλου καὶ τὴν ἁρμονία καὶ τὴν ἰσορροπία τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος καὶ οἱ συνέπειές της στὴν ποιότητα τῆς ζωῆς εἶναι θεαματικές. Τὰ θετικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀλματώδους προόδου τῆς Τεχνολογίας εἶναι πάρα πολλὰ καὶ συνιστοῦν τὴν οὐσία τοῦ Δυτικῆς Πολιτισμοῦ, ποῦ εἶναι πλέον ἀκα-

ταμάχητος καὶ σαρώνει κυριολεκτικὰ στὴν πράξη κάθε ἄλλον πολιτισμὸ, ὅσο παλαιὸς ἢ πνευματικὸς καὶ ἂν εἶναι αὐτός.

Τὰ κυριώτερα θετικὰ ἀποτελέσματα τῆς τεχνολογικῆς προόδου εἶναι ἡ μείωση τοῦ ἀνθρώπινου μόχθου, μετὶ τὶς ὁλοένα καὶ ἀποτελεσματικώτερες μηχανές, ἡ αὔξηση τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν ἀγαθῶν, οἱ θαυμαστὲς ἐξελίξεις στὴν ἐπικοινωνία, στὶς κατασκευές, στὶς συγκοινωνίες, στὸ ἐμπόριο, στὴ δυνατότητα τῆς μόρφωσης. Ἡ ποιότητα τῆς ζωῆς βελτιώνεται θεαματικὰ στὶς προνομιούχες κοινωνίες, καὶ ἡ ἄνιση κατανομῆ τῶν ἀγαθῶν χρεώνεται στὴν πολιτικὴ καὶ τὴν ἀπληστία τῶν ἰσχυρῶν, καὶ ὄχι στὴν Τεχνολογία καθ' ἑαυτήν. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῆς μέσης τάξης συνεπάγεται τὴν αὔξηση τῶν διεκδικήσεών της ἀπὸ τὸ κράτος καὶ τὴ «δημοκρατικώτερη» διαμόρφωση τῆς κοινωνίας, εἴτε εἰρηνικὰ εἴτε βίαια. Ἡ θέση τῆς γυναίκας βελτιώνεται καὶ ἐξισώνεται κοινωνικὰ μετὰ αὐτὴ τοῦ ἀνδρα. Ἡ πρόοδος στὴν ἰατρικὴ καὶ τὶς βιολογικὲς ἐπιστῆμες ἔχει ἀυξήσει σημαντικὰ τὸν μέσο ὄρο τῆς ζωῆς. Οἱ ἀδικοὶ νεανικοὶ θάνατοι ἀπὸ τὶς λοιμώξεις ἐλαχιστοποιοῦνται, καὶ ἡ ποιότητα τῆς ζωῆς μετὰ κριτήρια εὐμάρειας βελτιώνεται θεαματικὰ, τοῦλάχιστον στὶς βιομηχανικὲς χῶρες. Τὰ ὀφέλη ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς γνώσης καὶ τῆς τεχνολογίας εἶναι μεγάλα καὶ θαυμαστά, καὶ κανεὶς δὲν τὰ ἀμφισβητεῖ. Τὸ ἂν ἡ κατανομῆ τῶν ὀφελῶν αὐτῶν εἶναι δίκαιη ἢ ἂν περιορίζεται σὲ μειοψηφίες λαῶν εἶναι ἄλλο θέμα, ποῦ ἔχει νὰ κάνει μετὰ τὴν καλὴ ἢ κακὴ χρῆση τῶν ἀπὸ τοὺς κρατοῦντες.

Ἡ Τεχνολογία ὅμως ἐξελίσεται συνεχῶς καὶ στὴ σύγχρονη ἐποχὴ μετὰ ραγδαῖο καὶ ἀνεξέλεγκτο ρυθμὸ. Οἱ παρενέργειες ἀρχίζουν νὰ ἐμφανίζονται καὶ σὲ αὐτοὺς ποῦ ἀπολαμβάνουν τὰ ὀφέλη της, καὶ ἀφοροῦν πλέον ὅλο τὸν πλανήτη. Οἱ ἀλλαγές στὴ ζωὴ μας γίνονται ὅλο καὶ ταχύτερες, μετὰ συνέπεια νὰ ἀλλοιώνεται

ή υποκειμενική αντίληψη του χρόνου. Ό χρόνος πλέον περνάει πολύ πιο γρήγορα απ' ό,τι παλιά, γιατί στον ίδιο αντικειμενικά χρόνο συνωστίζονται πολλά γεγονότα. Η πληροφορόρηση (information), υποβοηθούμενη και κατευθυνόμενη από τα ηλεκτρονικά μέσα, δημόσια και ιδιωτικά, κατακλύζει την καθημερινότητά μας, σε βαθμό που υπερβαίνει τις βιολογικές μας δυνατότητες άφομοίωσης. Καθημερινά βομβαρδιζόμαστε από πληροφορίες που δεν προλαβαίνουμε ούτε να ελέγξουμε ούτε να έπεξεργασθούμε. Ό άνθρωπος δεν έπιλέγει πλέον τί θα μάθει, αλλά είναι άκούσιος δέκτης πληροφοριών, έν πολλοίς δυσνοήτων ή άχρήστων και ένδεχομένως άνακριβών, τίς όποιες δεν μπορεί να άξιολογήσει. Όλοένα και άποκαλύπτονται συστηματικές παραπλανήσεις τής κοινής γνώμης με παραποιμένες πληροφορίες και «ντοκουμέντα», προκειμένου να έξυπηρετηθούν έπιθετικοί σκοποί για λόγους ιδιοτέλειας. Όλοένα χρησιμοποιούμε έργαλεία και συσκευές (devices) τά όποία δεν καταλαβαίνουμε πώς λειτουργούν, είναι πιο «έξυπνα» από έμάς και είμαστε σε θέση να χρησιμοποιήσουμε ένα άσήμαντο ποσοστό των δυνατοτήτων τους. Και αυτά, μόλις μάθουμε να τά χρησιμοποιήσουμε στοιχειωδώς, αντικαθίστανται από άλλα, «έξυπνότερα» και περισσότερο δυσνόητα. Η πληροφορόρηση διαφοροποιείται από τη γνώση και δεν οδηγεί σε αυτήν.

Έπί πλέον, όι δυνατότητες που προσφέρει ή Τεχνολογία διέσπασαν τους δεσμούς του ανθρώπου με τό άμεσο περιβάλλον του. Η δημιουργία των μεγαλυπόλεων με τους διαρκώς μετακινούμενους πληθυσμούς έκανε τον διπλανό μας (τον πλησίον) να είναι ξένος και άδιάφορος. Η έπικοινωνία, που γινόταν άμεσα με τον προφορικό ή γραπτό λόγο, γίνεται πλέον ήλεκτρονικά από άπόσταση, είτε ως εικόνα στην όθόνη είτε ως ήχος στο

Καθημερινά βομβαρδιζόμαστε από πληροφορίες που δεν προλαβαίνουμε ούτε να ελέγξουμε ούτε να έπεξεργασθούμε. Ό άνθρωπος δεν έπιλέγει πλέον τί θα μάθει, αλλά είναι άκούσιος δέκτης πληροφοριών, έν πολλοίς δυσνοήτων ή άχρήστων και ένδεχομένως άνακριβών, τίς όποιες δεν μπορεί να άξιολογήσει.

άκουστικό. Ό «πλησίον» δεν είναι πια παρών δίπλα μας, έχει άπομακρυνθεί και είναι άθέατος. Χάνεται προοδευτικά ή ύλική έπαφή και σχέση, ή «κοινωνία» με τον άλλον. Στην προ τής Τεχνολογίας έποχή, στη δημιουργία τής σχέσης με τον άλλον ό άνθρωπος χρησιμοποιεί όλα τά πνευματικά και ύλικά του αισθητήρια. Η αντίληψη του πλησίον είναι με την άμεση όραση, την άμεση άκοή τής φωνής του ή των θορύβων που κάνει, την άφή, την όσφρηση και ένδεχομένως τη γεύση. Όσο και αν αυτό φανεί παράδοξο, ή Τεχνολογία μάς άπομακρύνει από τον πραγματικό ύλικό κόσμο, που στην Όρθόδοξη Έκκλησία τουλάχιστον είναι εύλογημένος και ουσιώδης για την καθολική ύπόσταση του ανθρώπου. Μετά τον «θάνατο του Θεού», ή τεχνολογία έπιφέρει και τον θάνατο του «πλησίον», αλλά και την άχρήστευση τής ύλης. Τό «άτομο», που άποτελεί τη θεμελιώδη μονάδα τής ύλης (atom), αντικαθίσταται από τό ήλεκτρονικό «ψηφίο» (bit). Ό πραγματικός ύλικός κόσμος άπομακρύνεται και αντικαθίσταται από τον ψηφιακό κυβερνοχώρο τής εικονικής πραγματικότητας (virtual reality), ό όποιος όλο και περισσότερο άπορροφά τον χρόνο μας και τίς δραστηριότητές

μας, σὲ παθολογικὲς κάποτε διαστάσεις. Ἦδη λειτουργοῦν μονάδες ἀπεξάρτησης παιδιῶν ἀπὸ τὴν τοξικὴ ἐπίδραση τῆς ἐμβύθισης καὶ περιήγησης στὸν κυβερνοχώρο.

Στὴν Ἱατρική, καὶ φυσικὰ σὲ πολλὲς ἄλλες ἐπιστῆμες, παράλληλα μὲ τὶς θαυμαστὲς βελτιώσεις, οἱ ἀρνητικὲς συνέπειες εἶναι πλέον ὁρατὲς καὶ ἔχουν ἀρχίσει νὰ συζητοῦνται καὶ νὰ προβληματίζουν. Δὲν εἶναι μόνον ἡ παραδοσιακὴ σχέση τοῦ γιατροῦ μὲ τὸν ἄρρωστο ποὺ πάσχει σὲ συναισθηματικὸ ἢ πνευματικὸ ἐπίπεδο –αὐτὸ ἔχει ἀλλάξει ἀπὸ καιρὸ–, ἀλλὰ ὁ τρόπος τῆς σχέσης αὐτῆς ὑφίσταται μιὰ θεμελιώδη πλέον ἀλλοίωση. Ἀπὸ προσωπικὴ καὶ διαλεκτικὴ σχέση γίνεται ἀπρόσωπη διαδικασία. Τὸ λεπτομερὲς ιστορικὸ καὶ ἡ κλινικὴ ἐξέταση, ποὺ παρὰ τὴν ἀτέλειά τους ὡς πηγὲς πληροφοριῶν εἶναι ὁ θεμελιώδης τρόπος «γνώσεως» τοῦ ἀσθενοῦς, σχεδὸν καταρροῦνται. Ἀντικαθίστανται ἀπὸ τὶς ἐργαστηριακὲς καὶ τὶς ἀπεικονιστικὲς ἐξετάσεις, ποὺ παρέχουν ἀσυγκρίτως περισσότερες καὶ «ἀντικειμενικότερες» πληροφορίες. Οὐμᾶμαι τὴ χαρακτηριστικὴ φράση ἑνὸς δασκάλου μου τῆς Χειρουργικῆς ποὺ ἔλεγε: «Πρέπει νὰ ἀσχοληθοῦμε πολὺ χρόνο, νὰ τὸν “χορ-

ἀναπνοῆς, τὴν ὀξυγόνωση τοῦ αἵματος καὶ πολλὰ ἄλλα. Δὲν πιάνομε κἂν τὶς ἀκτινογραφίες, ἀπλὲς ἢ μαγνητικὲς, στὰ χέρια μας, ἀλλὰ τὶς παρατηροῦμε στὴν ὀθόνη, ὅπου μποροῦν καὶ νὰ μεγεθυνθοῦν. Ἀκόμη καὶ ὁ φάκελλος τοῦ ἀσθενοῦς, ποὺ ἦταν ὑλικὸς καὶ ψηλαφητός, τώρα εἶναι καταγεγραμμένος στὸν σκληρὸ δίσκο τοῦ ὑπολογιστῆ.

Στὴ Χειρουργικὴ οἱ μεταβολὲς εἶναι ἀκόμα πιὸ ἐντυπωσιακὲς. Ἡ λαπαροσκοπικὴ - ἐνδοσκοπικὴ χειρουργικὴ μᾶς ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιτελοῦμε ὅλο καὶ μεγαλύτερες ἐγχειρήσεις ἀπὸ μικρὲς ὅπως στὸ κοιλιακὸ ἢ θωρακικὸ κλπ. τοίχωμα, μὲ ἀποτέλεσμα τὸν μικρότερο μετεγχειρητικὸ πόνο, τὴ μικρότερη νοσηλεία, τὴ μικρότερη ἀπώλεια αἵματος καὶ ἄλλα ὀφέλη, ἀναμφισβήτητα μεγάλα καὶ ἀξιοθαύμαστα. Ἡ ρομποτικὴ χειρουργικὴ ἔδωσε τὴ δυνατότητα –γιὰ ὀρισμένες, πρὸς τὸ παρόν, ἐγχειρήσεις– νὰ γίνονται οἱ κινήσεις μὲ περισσότερη ἀκρίβεια καὶ σταθερότητα ἀπὸ ὅση ἐπιτρέπει ἡ βιολογικὴ μας δυνατότητα. Τὰ ρομπὸτ εἶναι «νοήμονα» χειρουργικὰ ἐργαλεῖα. Ὁ ρόλος τους εἶναι νὰ αὐξάνουν τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴ λεπτότητα τῶν χειρουργικῶν χειρισμῶν. Ἀπλῶς ἀναμεταδίδουν (ἀντιγράφοντας)

*Στὴν Ἱατρική, καὶ φυσικὰ σὲ πολλὲς ἄλλες ἐπιστῆμες,
παράλληλα μὲ τὶς θαυμαστὲς βελτιώσεις,
οἱ ἀρνητικὲς συνέπειες εἶναι πλέον ὁρατὲς καὶ ἔχουν ἀρχίσει
νὰ συζητοῦνται καὶ νὰ προβληματίζουν.*

τάσουμε” τὸν ἄρρωστο». Στὶς Μονάδες Ἐντατικῆς Θεραπείας εἶναι πιὸ ἐμφανῆ τὰ πράγματα. Ἔχει προκαλέσει ἤδη προβληματισμὸ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ γιατροὶ τὶς περισσότερες φορὲς δὲν βλέπουμε, δὲν ἀκροώμαστε, δὲν ψηλαφοῦμε τὸν ἀσθενῆ, ἀλλὰ βλέπουμε στὴν ὀθόνη τὸ καρδιογράφημά του, τὶς σφύξεις του, τὴν πίεση, τὶς

τὶς κινήσεις τῶν χεριῶν τοῦ χειρουργοῦ ὡς τελικοὶ ἐκτελεστὲς τῶν κινήσεων, λειτουργοῦν δηλαδὴ σάν «ὑπηρετὲς». Τὸ κάνουν ὅμως βελτιώνοντάς τες, μὲ τὸ νὰ φιλτράρουν τὸν ἀνεπαίσθητο φυσιολογικὸ τρόμο (= τρέμουλο) τῶν χεριῶν καὶ μὲ τὸ νὰ διαβαθμίζουν τὸ εὖρος τῶν κινήσεων. Ἔτσι ἐπιτρέπουν τὴν ἐκτέλεση κινήσε-

ων μεγάλης ακριβείας και την εκτέλεση μικροεπεμβάσεων σε πολύ μικρή κλίμακα, που είναι αδύνατον να γίνουν χωρίς βοήθεια. Ο χειρουργός μπορεί αβοήθητος να αναστομάσει αγγεία διαμέτρου έως 0,5 mm, πράγμα που απαιτεί ακρίβεια τοποθέτησης των εργαλείων μεταξύ 50 και 100 μικρών (μm). Με τη βοήθεια των εργαλείων της ρομποτικής ή ακρίβεια μπορεί να φθάσει μέχρι και 10 μικρά (μm), ή και περισσότερο στο μέλλον. Άναλογες και εξίσου έντυπωσιακές είναι οι επιτυχίες στη Νευροχειρουργική, τη Γυναικολογία, Ορθοπαιδική, Ουρολογία και άλλοι.

Η λειτουργία των ρομπότ είναι για την ώρα εξηρημένη από τον άνθρωπο, μπορεί όμως στο μέλλον να αυτονομηθεί. Η ψηφιακή ιδιότητα του ρομπότ του επιτρέπει τη λήψη εντολών για την εκτέλεση χειρισμών από απόσταση, όσονδήποτε μεγάλη. Έτσι έγινε έφικτη η τηλεχειρουργική, που δίνει τη δυνατότητα στον γιατρό να εκτελέσει μια έγχειρηση από χιλιόμετρα μακριά, φθάνει να υπάρχει ή απαραίτητη καλωδιακή σύνδεση. Η πρώτη έγχειρηση έγινε το 2001 από δύο Γάλλους χειρουργούς (Marescaux και Gagner). Από τη Νέα Υόρκη, διενήργησαν λαπαροσκοπική χολοκυστεκτομή σε έναν ασθενή στο Στρασβούργο, περίπου 6000 χιλιόμετρα μακριά. Η επέμβαση διήρκεσε μία ώρα, ο δέ ασθενής δεν παρουσίασε καμία επιπλοκή. Η έγχειρηση ονομάστηκε “Operation Linberg”, από τον πρώτο άνθρωπο που πέρασε πετώντας τον Άτλαντικό, και υποστηρίχθηκε τεχνολογικά από τη France Telecom. Αυτή επέτυχε την άμεση μετάδοση των εντολών με τη χρήση ειδικών ινοοπτικών καλωδίων. Η ομάδα των συμμετεχόντων στην έγχειρηση αποτελείτο από 40 άτομα. Σε γενικότερη όμως εφαρμογή, οι δυσκολίες είναι για την ώρα αρκετές: Με τις συνήθειες τηλεφωνικές γραμμές δεν υπάρχει δυνατότητα εφαρμογής, και με εντολές

μέσω δορυφόρου ή αργοπορία της εκτέλεσης είναι περίπου 1,5 δευτερόλεπτο, πράγμα που κάνει την ασφάλεια και την ακρίβεια της εκτέλεσης πολύ αμφίβολες. Η αργοπορία της εκτελέσεως της εντολής που εξαρτάται από την καλωδιακή υποστήριξη είναι περιοριστική. Σε πειράματα σε χοίρους διαπιστώθηκε ότι αργοπορία μεταδόσεως της εντολής άνω του ενός τρίτου του δευτερολέπτου (330 msec) επιδρούσε σημαντικά στην ακρίβεια και ασφάλεια της έγχειρησης.

Το πρόβλημα (και η αντίφαση) είναι ότι οι τεχνολογικές προϋποθέσεις για την εκτέλεση μιας τηλεχειρουργικής επέμβασης σε μια απομακρυσμένη περιοχή είναι τέτοιες, που είναι αδύνατον να υπάρχουν στις περιοχές ακριβώς που ύστερον και έχουν ανάγκη της τηλεχειρουργικής. Τέτοιες είναι οι απομονωμένες αγροτικές περιοχές ή οι χώρες του τρίτου κόσμου. Οι οικονομικοί περιορισμοί είναι ακόμα απαγορευτικοί. Πολύ λιγότερο θα στοιχίσει η μισθοδοσία μερικών γιατρών (και

μάλιστα ντόπιων) που θα μπορούσαν να εργασθούν εκεί. Τò μέλλον θα δείξει τί είναι χρήσιμο και τί υπερβολικό.

Δύο άλλες πραγματικότητες που δημιουργήσε ή τεχνολογία είναι ή *προσομοίωση* (*simulation*) και ή *εικονική πραγματικότητα* (*virtual reality*).

Προσομοίωση είναι ένας μηχανισμός ή μιὰ μέθοδος που επιτρέπει, υπό πειραματικές συνθήκες, την αναπαραγωγή ή την αναπαράσταση φαινομένων, σαν αυτά να συμβαίνουν στην πραγματικότητα. Η προσομοίωση έχει καθιερωθεί στην Πολιτική Αεροπορία ως ή πιό οικονομική μέθοδος εκπαίδευσης των πιλότων. Η χρήση της προσομοίωσης έχει αρχίσει και στην Ιατρική σε διάφορα πεδία για την εκπαίδευση του ιατρικού προσωπικού, ιδίως των χειρουργών, αναισθησιολόγων, αιματολόγων, νοσηλευτών κ.ά. Οί χειρουργοί μπορούν π.χ. να μάθουν να δένουν κόμπους με τη βοήθεια ενός ειδικού προγράμματος του υπολογιστή ή να προσομοιώνουν τις κινήσεις μιὰς λαπαροσκοπικής επέμβασης χρησιμοποιώντας ένα όμοιομα που μοιάζει με την καλυμμένη κοιλιά του άρρώστου στο χειρουργικό πεδίο. Τò ζητούμενο είναι συστήματα εκπαίδευσης ασφαλή, επαρκή και αποτελεσματικά. Μεγάλη πείρα στο πεδίο αυτό έχει φυσικά ή βιομηχανία παραγωγής παιχνιδιών και άλλων μηχανισμών διασκέδασης. Με ανάλογες μεθόδους με τὰ video games, γίνεται αναπαράσταση λαπαροσκοπικών ἐγχειρήσεων στην όθνη, ή, για μεγαλύτερη εμπειρία, μπορεί να αναπαρασταθεί με τη βοήθεια μόνιτορ και άλλων μηχανημάτων και να γίνει εκτέλεση μιὰς ἐγχειρήσεως σε όμοιομα που είναι αρκετά περίπλοκα και αναπαράγουν σχεδόν την πραγματικότητα. (Τὰ όμοιομα αυτά μπορεί να είναι και διαφανή, για μεγαλύτερη κατανόηση των συνθηκών της «ἐπέμβασης». Έχει ἐπινοηθεί και μέθοδος κάποιας «άπτικής ἐπανάδρασης»

στον άσκούμενο κατά την «ἐγχείρηση», ώστε να αναπαράγονται κατά τò δυνατόν ἀληθινές συνθήκες κατά την άσκηση, και ό γιατρός να έχει την αίσθηση της άφης των εικονικών αντικειμένων που χρησιμοποιεί. Η αντίληψη της πραγματικότητας επίσης γίνεται πολύ πιό εύκρινής, αν οί γραφικές απεικονίσεις του χειρουργικού πεδίου αναπαραχθούν τρισδιάστατες και με δυνατότητα να μεταβάλλονται με την επέμβαση του άσκουμένου). Αυτό βέβαια απαιτεί τεράστια μνήμη στο κομπιούτερ και είναι υπερβολικά πολύπλοκο. Εφαρμόζονται διάφορες μέθοδοι προγραμματισμού και πολλές είναι σε ἐρευνητικό επίπεδο.

Τò μεγάλο προτέρημα της προσομοίωσης είναι ή άποφυγή λαθών ή άδέξιων χειρισμών κατά την εκπαίδευση εις βάρος του άσθενούς. Ποτέ άλλοτε ό χειρουργός δεν ήταν ἐλεύθερος να κάνει λάθη και να μάθει από τὰ λάθη του. Τὰ προγράμματα μπορούν να προσαρμοσθούν σε διάφορους βαθμούς δυσκολίας, να μεταβάλλονται από τόν εκπαιδευτή και να εφαρμόζονται διάφορες ἐγχειρητικές τεχνικές. Φυσικά, οί άπρόσμενες συνθήκες που παράγει ή πραγματικότητα, οί ιδιομορφίες και ή μοναδικότητα του κάθε άσθενούς δεν είναι δυνατόν να αναπαραχθούν. Τίποτα δεν αντικαθιστά την παραδοσιακή σχέση του δασκάλου με τόν μαθητή και τη βαθμιαία μύηση στην τέχνη με την ἐξοικείωση στα σωστά και τὰ λάθη του εκπαιδευτή. Τò πρόσωπο δεν αντικαθίσταται από τη μέθοδο, μπορεί όμως να υποκατασταθεί έως ένα βαθμό.

Η *εικονική πραγματικότητα* (EΠ) σχετίζεται στενά και ένιοτε συγγέεται με την προσομοίωση, έχει όμως μερικά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Κατ' αρχήν, εικονική πραγματικότητα είναι ή δημιουργία ενός τεχνητού τρισδιάστατου περιβάλλοντος, με τò όποιο μπορεί να ἀλληλεπιδράσει ένας χρήστης που άνήκει στον

πραγματικό κόσμο. Βασίζεται πάντα σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές, που θα αναπαράγουν το εικονικό περιβάλλον. (Ο χρήστης, για να μπορέσει να γίνει μέρος του εικονικού περιβάλλοντος, χρειάζεται έναν ενδιάμεσο μηχανισμό, που μπορεί να είναι ένα απλό πληκτρολόγιο ή ποντίκι, ή τα ειδικά ματογυάλια ή προσωπεία της ΕΠ). Το ζητούμενο είναι να αποσπασθεί τελείως ή προσοχή και η αντίληψη του χρήστη από τον πραγματικό κόσμο, και να εισαχθεί σε ένα κόσμο με όπτικές, ακουστικές και άπτικές (αίσθητικές) αλληλεπιδράσεις, που δημιουργούν την εικονική πραγματικότητα. Ο όρος virtual reality χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1989, και έχουν γυρισθεί φίλμ (matrix)

έχουμε το αποκορύφωμα της... αποστασιοποίησης. Συνοπτικά, ο χειρουργός δεν έρχεται σε επαφή με τον ίδιο τον άνθρωπο, αλλά με το ψηφιακό του ισοδύναμο. Θα συζητήσουμε τα αρνητικά, τα θετικά όμως είναι θαυμάσια. Η Τεχνολογία πλέον αναπτύσσεται σχεδόν αυτόνομα και δημιουργεί νέες πραγματικότητες και νέες καταστάσεις, αδιάφορο αν είναι καλύτερες ή χειρότερες, ή μάλλον δημιουργεί πραγματικότητες που δυνητικά είναι είτε καλύτερες είτε χειρότερες.

Όμως η ανάπτυξη μιας παραμέτρου του πολιτισμού, αν γίνεται ανεξάρτητα από την ύπηρεσία του συνόλου, έχει και σημαντικές παρενέργειες. Στη Βιολογία, όταν σε ένα οργανισμό μιὰ ομάδα κυττάρων

Η ανάπτυξη μιὰς παραμέτρου του πολιτισμού, αν γίνεται ανεξάρτητα από την ύπηρεσία του συνόλου, έχει και σημαντικές παρενέργειες. Στη Βιολογία, όταν σε ένα οργανισμό μιὰ ομάδα κυττάρων ή ένα όργανο αναπτύσσονται αυτόνομα, αδιάφορα για την οικονομία του συνόλου οργανισμού, τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται νεοπλασία.

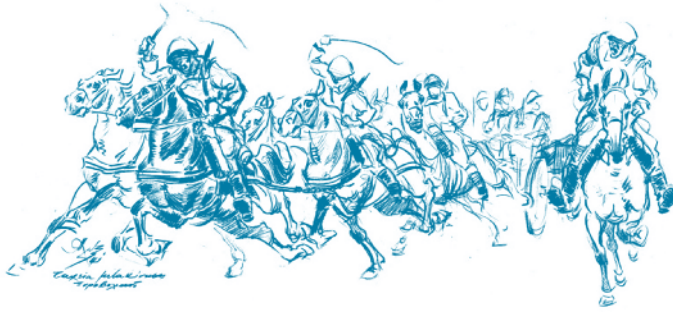
που παρουσιάζουν έντυπωσιακά αὐτὴ τὴν ἐφιαλτικὴ σύγχυση ὕλικῆς πραγματικότητας καὶ ψηφιακοῦ κόσμου, καθὼς καὶ τὴν ἀντιπαλότητα καὶ τὴν ἐπιβολὴ τῆς μιὰς στὴν ἄλλη. Τελικὰ δὲν εἶναι καθόλου ξεκάθαρο ποιά ἀπὸ τὶς δύο «πραγματικότητες» εἶναι πιὸ ἀληθινί.

Κανεὶς δὲν ἀμφισβητεῖ τὴν ἀξία καὶ τὴν έντυπωσιακὴ προσφορὰ τῆς τεχνολογίας στὶς περιπτώσεις αὐτές, οὔτε μπορεῖ νὰ τὶς ἀρνηθεῖ. Ἄς παρατηρήσουμε μόνον ὅτι ὁ χειρουργὸς πλέον δὲν βλέπει τὰ ἴδια τὰ ὄργανα τοῦ ἀσθενοῦς ποὺ χειρουργεῖ, ἀλλὰ τὶς εἰκόνες τους στὴν ὀθόνη, καὶ δὲν ἀκουμπάει τὸν ἀσθενῆ, ἀλλὰ χειρίζεται ἐργαλεῖα, στὴ δὲ ρομποτικὴ χειρίζεται ἀπλῶς ἓνα πληκτρολόγιο ἢ χειριστήριο (joystick). Στὴν τηλεχειρουργικὴ, τέλος,

ρων ἢ ἓνα ὄργανο ἀναπτύσσονται αυτόνομα, αδιάφορα για τὴν οικονομία τοῦ συνόλου οργανισμού, τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται νεοπλασία. Οἱ νεόπλαστοι ἴστοι ἄλλες φορὲς παρασιτοῦν ἀπλῶς, χωρὶς νὰ ὠφελοῦν ἢ νὰ βλάπτουν τὸν οργανισμό, ἄλλες φορὲς ὅμως γίνονται βλαπτικοὶ καὶ ἐπιζήμιοι. Στὸ πεδίο τῆς τεχνολογίας καὶ τῆς γνώσης, οἱ παρενέργειες τῆς αὐτόνομης ἀνάπτυξης δημιουργοῦν διάφορα προβλήματα, ποὺ σχετίζονται μὲ πολλὲς παραμέτρους.

(συνεχίζεται)

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
ἄμ. Καθηγητῆς Χειρουργικῆς
τ. Συντ. Δ/τῆς Β΄ Χειρουργ. Κλινικῆς
Γ.Ν.Α. «Ο Εὐαγγελισμός»

ΑΣΜΑ ΘΡΗΝΗΤΙΚΟ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΟ

Τρεις μέρες άκόμπ ώσπου νά φτάσει ό θάνατος,
 Τρεις μέρες άκόμπ ώσπου νά φέξει ή Άνάσταση!...
 Τρεις μέρες περπατούσαμε στ' Άλβανικά βουνά,
 Νά βρούμε χώμα νά φυτέψουμε σγουρό βασιλικό
 και άπολλώνεια δάφνη έλευθερίας και δικαιοσύνης.
 Καμπάνες αναστάσιμες ραγίζουν στον τελευταίο ήχο.
 Ή κοιωόμενη πέτρα άναδεύεται χαμογελώντας,
 προσμένει τό θάνατο, την άκτίνα του ήλιου άφτέρουγη.
 Μόνο ή Θεομίπορα όδοιπορούσε στις κορυφογραμμές
 και μās άγκάλιαζε όλους όπως τό Άχραντο
 Τέκνο της στην ύστατη πάλη του σκότους με τό φως.
 Έκει στις κορυφογραμμές συναντούσαμε την έλπίδα,
 τό μπροικό χέρι της Αιώνιας Μάννας
 νά σκουπίζει τό αίμα και νά δένει τά τραύματά μας.
 Όδοιπόροι του φωτός, όδοιπόροι της νύχτας, όλοι
 χαμογελούσαμε στο δικό της χαμόγελο και στο χάνδι της.

**Σημαίες άνεμίζουν στα μπαλκόνια.
 Σημαίες άνεμίζουν και χάνονται!...**

Ό ήμιονηγός μεταφέρει τά δελτάρια της έλπίδας,
 της μάννας τά δάκρυα, τά φιλιά της άγάπης,
 των παιδιών τά χαμόγελα!...
 Ένας λαός καρτερεί τό νικητήριο σάλπισμα.
 Κι ή άκτίνα του ήλιου πάνω στο χιόνι πεθαίνει άφτέρουγη.
 Λάσπη πάνω στη λάσπη ροκανίζει τά πέλαματα.
 Οί στρατιώτες βαδίζουν γκριζες γραμμές
 στο λευκό ρίγος του όρίζοντα.
 Πουθενά φυλλάματα ή άνατολές ροδίζουσες.

Τό νερό άκινητεί στών ποταμών τις φλέβες.
 Πουλιά σιδερόφραχτα ξεσχίζουν
 τό έπιφερόμενο Πνεύμα επάνω του ύδατος.

Και πάλι τὸ φῶς καὶ τὸ σκοτάδι ἐνώνονται.
Τὸ αἷμα κυλάει στὸ λευκὸ γιὰ ἐλευθερία καὶ δίκαιο.
Καὶ ἐγένετο σκότος, καὶ ἐγένετο ἄβυσσος, νύχτα ἀσέληνη!...
Οὔτε ἓνα φιλέρμηο δέντρο στὴ νεκρικὴ σιγὴ
νὰ γαλπνέψει τὸ βλέμμα στὰ φοβισμένα μάτια μας.
Μόνο ἡ Μπρέρα τοῦ Χριστοῦ φώτιζε τὶς κορυφογραμμὲς
Ἄγάπη καὶ δάκρυα, νὰ φυτρώσουν τριαντάφυλλα
στὴ ξερβιὰ τσέπη τοῦ τεφροῦ μας ἀμπέχονου.

**Σημαῖες ἀνεμίζουν στὰ μπαλκόνια.
Σημαῖες ἀνεμίζουν καὶ χάνονται!...**

Τρεῖς μέρες περπατούσαμε στ' Ἀλβανικὰ βουνὰ
νὰ βροῦμε χῶμα νὰ φυτέψουμε σγουρὸ βασιλικὸ
κι ἀπολλώνεια δάφνη ἐλευθερίας καὶ φῶς ἀνέσπερο.
Τρεῖς μέρες περπατούσαμε, ὥσπου μᾶς πρόλαβε
τῶν καταχθόνιων θεῶν ὁ ἀναβρασμὸς ὁ σιδερόφραχτος
χύνοντας στοὺς ποταμοὺς τὸν ἀπελπισμὸ τῆς ὀπισθοχώρησης...

Καὶ ἐμολύνθησαν οἱ ποταμοί, τὰ βουνὰ καὶ ἡ θάλασσα.
Καὶ ἐμολύνθη τὸ δέντρο τὸ ἑλληνικὸ τὸ αἶδιον.
Κι ἐξηράνθησαν τὰ φύλλα καὶ οἱ κλώνοι ἐξηράνθησαν...

Τότε ὁ οὐρανὸς ἔβρεξε δάκρυ γιὰ τὸν ἄδικο θάνατο.
Κι οἱ στρατιῶτες ὀδοιπόρησαν μουσκεμένοι
νὰ γεωργήσουν καὶ πάλι τὴν πέτρα τὴν ἄγονη
νὰ βλαστήσουν οἱ ρίζες τοῦ δέντρου τοῦ ἀέναου.
Οἱ ψυχὲς τῶν ἡρώων, λευκὰ περιστέρια τοῦ Σύμπαντος,
ἀποχαιρετοῦσαν τὶς κορυφὲς τῶν βουνῶν, τὶς γραμμὲς τῶν προελάσεων,
ἀφήνοντας πίσω τους θρηνητικὸ χαιρετισμὸ
στὶς ἑλληνικὲς πολιτείες, στοὺς ἄλλους ἀδελφοὺς
καὶ στὶς ξανακλειδωμένες στὰ σεντούκια σημαῖες...
ᾠ ἔλευθερία, δικαιοσύνη καὶ ἀλήθεια,
πόσο αἷμα θὰ χύνουμε, ὥσπου ν' ἀκούσουμε
τὴ φωνὴ τοῦ Κηπουροῦ γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο!...

**Σημαῖες ἀνεμίζουν στὰ μπαλκόνια.
Σημαῖες ἀνεμίζουν καὶ χάνονται!...**

Κι ὅμως
Τρεῖς μέρες ἀκόμη καὶ θὰ φτάσει ὁ θάνατος.
Τρεῖς μέρες ἀκόμη καὶ θὰ γεωργηθεῖ ἡ Ἀνάστασι!...

ΝΙΚΟΣ Θ. ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ Η ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΛΗΘΕΙΑ Ή ΕΘΝΙΚΟΣ ΜΥΘΟΣ;

Η ιστορία αρχίζει, ως γνωστόν, την αύγη της 28^{ης} Οκτωβρίου 1940 με την επίδοση του τελεσιγράφου από τον Ιταλό πρεσβευτή στον Έλληνα πρωθυπουργό Ιωάννη Μεταξά, με την απαίτηση να επιτραπεί η είσοδος Ιταλικών στρατευμάτων στο ελληνικό έδαφος, και με την απάντηση του δεύτερου: “Alors, c'est la guerre”.

Μία από τις συνέπειες αυτού του ιστορικού γεγονότος ήταν, εντός των υποχρεώσεων της Μεγάλης Βρετανίας για την ασφάλεια και την ακεραιότητα της χώρας μας, η αποστολή, κατ' αρχάς, μικρής αεροπορικής δύναμης για την ενίσχυση της ελληνικής πολεμικής αεροπορίας, και βραδύτερον έκστρατευτικού σώματος δύναμης 58.000 ανδρών, αποτελούμενου από Βρετανούς, Αυστραλούς και Νεοζηλανδούς στρατιώτες, το οποίο όμως δεν έλαβε μέρος σε πολεμικές επιχειρήσεις στο βορειοηπειρωτικό μέτωπο.

Το γεγονός αυτό της άφιξης στην Ελλάδα συμμαχικών δυνάμεων ανησύχησε τον Γερμανό καγκελάριο Ά. Χίτλερ, κυρίως για τον λόγο ότι η βρετανική πολεμική αεροπορία είχε τη δυνατότητα από τα αεροδρόμια της βορείου Ελλάδας να πλήξει τις πετρελαιοπηγές στη Ρουμανία, τις μόνες τις οποίες διέθετε η πολεμική μηχανή του Άξονα για τη διενέργεια του πολέμου. Έτσι λοιπόν, με την προσχώρηση της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας στο στρατόπεδο του Άξονα, ο γερμανικός στρατός στις αρχές

Μαρτίου 1941 εισήλθε στο βουλγαρικό έδαφος και παρατάχθηκε στα βόρεια σύνορα της χώρας μας, στην Ανατολική Μακεδονία και στη Θράκη.

Παράλληλα, ήταν σε εξέλιξη ένα διπλωματικό παιχνίδι μεταξύ των έμπολέμων δυνάμεων για τον προσεταιρισμό της Γιουγκοσλαβίας στη δική τους παράταξη. Μετά την ανατροπή του καθεστώτος του αντιβασιλέα Παύλου στη Γιουγκοσλαβία στις 27 Μαρτίου 1941 και την εγκατάσταση φιλοσυμμαχικής κυβερνήσεως σε αυτήν, ο Χίτλερ διέταξε την άμεση εφαρμογή του πολεμικού σχεδίου «Μαρίτα» και την ταυτόχρονη επίθεση του στρατού του κατά της Γιουγκοσλαβίας και της Ελλάδας στις 6 Απριλίου 1941.

Τα γεγονότα εξελίσσονται ταχύτατα. Η ήρωική άμυνα των Ελλήνων στα όχυρά της Μακεδονίας δεν σώζει την κατάσταση, αφού το γιουγκοσλαβικό μέτωπο καταρρέει γρήγορα, και εντός τριών ημερών τα γερμανικά στρατεύματα εισέρχονται στη Θεσσαλονίκη. Στη συνέχεια, μέχρι τα τέλη του Απριλίου η ηπειρωτική Ελλάδα κατακτάται από τον γερμανικό στρατό, ενώ μεσολαβεί στις 20 Απριλίου η συνθηκολόγηση του ελληνικού στρατού με τις γερμανικές ένοπλες δυνάμεις και η κατάπαυση του πυρός στο μέτωπο της Βορείου Ηπείρου με τους Ιταλούς.

Ακολουθεί από τη γερμανική πλευρά η επιχείρηση με την όνομασία «Ερμής» για την κατάληψη από αέρος της Κρήτης, την οποία υπερασπίζονται ελάχιστες ελληνικές

δυνάμεις, τὸ συμμαχικὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα καὶ ὁ τοπικὸς πληθυσμὸς. Ἡ ἐπίθεση κατὰ τῆς Κρήτης ἄρχισε στίς 20 Μαΐου καὶ περατώθηκε τὴν 1^η Ἰουνίου 1941 μὲ τὴν πλήρη κατάληψη τῆς νήσου μετὰ ἀπὸ σκληροῦς ἀγῶνες μεταξὺ τῶν ἐπιτιθεμένων καὶ τῶν ἀμυνομένων ὑπερασπιστῶν αὐτῆς.

Γιὰ τὴν ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἑλλάδας τὸν Ἀπρίλιο 1941 ὁ Χίτλερ ἐδήλωσε: «Ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Ἑλλάδας εἶναι μιὰ πικρὴ σταγὸνα μέσα στὴ χαρὰ γιὰ τὶς μεγάλες ἐπιτυχίες τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ». Αἰσθανόταν γιὰ τοὺς Ἕλληνες τὴν ἴδια συμπάθεια ποὺ ἔνωθε γιὰ τοὺς Φινλανδοὺς: σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις δὲν μποροῦσε νὰ συγκρατήσει τὰ αἰσθήματά του... Διεξάγει ὁμος πόλεμο κατὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ ὄχι κατὰ μικρῶν λαῶν. Ἄν ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶχε δεχθεῖ τὴν ἐγκατάσταση βρετανικοῦ στρατοῦ στὰ ἐδάφη της, δὲν θὰ ὑφίστατο λόγος γιὰ τὴν ἐπίθεση αὐτή· τώρα ὁμως πρέπει νὰ τὴν ἀφοπλίσει, ὁμως δὲν θὰ φέρει Ἕλληνες στρατιωτικοὺς αἰχμαλώτους στὴ Γερμανία. Ἡ Ἰταλία οὐδέποτε θὰ νικοῦσε τὴν Ἑλλάδα (Ἀπόσπασμα δηλώσεων τοῦ Χίτλερ στὸν Οὐγγρο πρεσβευτὴ στίς 19 Ἀπριλίου 1941).

Παρὰ τὰ «φιλελληνικά» αὐτὰ συναισθήματά του, ὁ Χίτλερ ὑπῆρξε πρόθυμος γιὰ τὴν παραχώρηση ὡς πολεμικῆς λείας ἐδαφῶν τῆς Ἑλλάδας στοὺς συμμάχους του. Ἡ Βουλγαρία κατέλαβε καὶ προσάρτησε στὴ χώρα της τὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη ἀπὸ τὸν ποταμὸ Στρυμόνα μέχρι τὰ ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα, πλὴν μιᾶς μικρῆς λωρίδας κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου, τὴν ὁποία διατήρησε ἡ Ἀνωτάτη Γερμανικὴ Στρατιωτικὴ Διοίκηση, ὥστε νὰ παρεμβάλλεται μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Τουρκίας γερμανικὴ στρατιωτικὴ δύναμη. Ἡ ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, ἡπειρωτικὴ καὶ νησιωτικὴ, παραδόθηκε στὴν ἰταλικὴ στρατιωτικὴ διοίκηση. Εἰδικότερα τὰ Ἐπτάνησα προσαρτήθηκαν στὸ ἰταλικὸ στέμμα. Αὐτὴ ἦταν ἡ διανομὴ τῆς ἐδαφικῆς λείας ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς στοὺς συμμάχους των, ἐνῶ

Σὲ μιὰ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ὅλοι πίστευαν στὸ ἀήττητο τῶν δικτατόρων, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἔδειξε στὸν κόσμον - ὅπως προηγουμένως οἱ Φινλανδοὶ - ὅτι ἦταν δυνατὴ ἡ ἐπιτυχὴς ἀντίσταση ἀκόμη καὶ γιὰ μιὰ μικρὴ χῶρα.

οἱ ἴδιοι εἶχαν ὑπὸ τὴν ἄμεση διοίκησίν των τὴν περιοχὴ τῆς Ἀττικῆς καὶ μιὰ εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὴ Δυτικὴ Κρήτη.

Μετὰ τὴν πλήρη ἐπικράτηση τῶν γερμανικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, ἄρχισε ἡ ταχεῖα ἀναχώρησίν των πρὸς βορρᾶν, γιὰ νὰ ἐνταχθοῦν στὸ κύριο σῶμα τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ, τὸ ὁποῖο προωρῖζετο γιὰ τὴν ἐπίθεση κατὰ τῆς Σοβιετικῆς Ρωσίας, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε στίς 22 Ἰουνίου 1941.

Γιὰ τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ τῆς εἰσβολῆς τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ στὴ Ρωσία καὶ γιὰ τὶς συνέπειες ποὺ προέκυψαν γιὰ τὴν ὄλη ἐξέλιξη τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ἔχει γίνεи εὐρύτατος λόγος, τόσο ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς μελετητὲς τῆς περιόδου αὐτῆς, ὅσο καὶ ἀπὸ πρωταγωνιστικὰ πρόσωπα τῶν δύο πλευρῶν.

Συγκεκριμένα: Τὸ βρετανικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ συμβαίνοντα στὸν ἑλληνικὸ χῶρο τὸν χειμῶνα 1940-41 ἐκδηλώθηκε μὲ τρεῖς ἐπισκέψεις στὴν Ἀθήνα τοῦ Βρετανοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἄντονυ Ἦντεν καὶ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ βρετανικοῦ στρατηγείου σὲρ Τζὼν Ντὴλ γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς καταστάσεως καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς ἀμυνας κατὰ τῶν Γερμανῶν εἰσβολέων. Μετὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ στὴν Ἑλλάδα, ὑπῆρξαν ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ πλευρὰ ἐπικρίσεις γιὰ τὴν πολιτικὴ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἄντονυ Ἦντεν στὴν

Ἑλλάδα τὴν ἄνοιξη 1941 μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ σταλεῖ τὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα γιὰ τὴν ἄμυνα τῆς Ἑλλάδας, χωρὶς νὰ ἀποτραπεῖ ἡ γερμανικὴ ἐπέμβαση καὶ ἡ κατάληψη τῆς χώρας αὐτῆς ὑπὸ τῶν εἰσβολέων. Εἰς ἀπάντησιν τῶν ἐπικρίσεων αὐτῶν, οἱ *Τάιμς* τοῦ Λονδίνου σὲ δημοσίευσμα μὲ ἡμερομηνία 10 Ἰανουαρίου 1942 ὑποστήριξαν τὴν ἄποψη, μὲ ὅσα ἐλέγχθησαν ἀπὸ τὸν Ἦντεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες καθυστέρησαν μὲ τὴν ἐπίθεσιν τῶν τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Χίτλερ κατὰ τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως. Ἦταν προφανὲς ὅτι ὁ Ἦντεν μὲ τὴν ἀρθρογραφία τῶν *Τάιμς*, χρησιμοποιώντας τὸ ἐπιχείρημα αὐτό, ἐπέδωκε νὰ δικαιολογήσει τὴν ἀποτυχημένη ἐκστρατεία στὴν Ἑλλάδα.

Στὴ βιογραφία τοῦ Βρετανοῦ στρατηγοῦ Οὐέιβελ, διοικητοῦ τῶν δυνάμεων τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ἀναγράφεται μὲ κάποια ἐπιφύλαξιν ὅτι: «Ἡ μοιραία καθυστέρηση ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Χίτλερ στὴν ἔναρξιν τῶν ἐπιχειρήσεων κατὰ τῆς Ρωσίας μπορεῖ πιθανῶς νὰ ἀποδοθεῖ στὶς σκληρὰς μάχες καὶ στὶς μεγάλες ἀπώλειες τὶς ὁποῖες ὑπέστησαν οἱ Γερμανοὶ στὴν Ἑλλάδα. Ἡ καθυστέρηση αὐτὴ ἔχει ὑπολογισθεῖ σὲ ἕνα διάστημα μεταξὺ δύο ἕως ἑξὶ ἐβδομάδων. Ἐὰν ἡ ἱστορία ἐδέχετο αὐτὴ τὴν ἄποψη, θὰ μποροῦσε νὰ ἰσχυρισθεῖ κανεὶς ὅτι ἡ βρετανικὴ ἐπέμβαση στὴν Ἑλλάδα ἔσωσε τὴ Ρωσία, καὶ ἔτσι βοήθησε οὐσιωδῶς στὴ συμμαχικὴ νίκη».

Ἐξ ἄλλου, ἀπὸ τὴ γερμανικὴ πλευρὰ, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Χάντλερ σὲ γραπτὴν τοῦ ὁμολογία ἐδήλωσε ὅτι: «Οἱ ἑξὶ ἐβδομάδες τὶς ὁποῖες ἔχασαν οἱ γερμανικὲς ἔνοπλες δυνάμεις στὴν Ἑλλάδα καθυστέρησαν τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Ρωσίας κατὰ τὴν ἀπόλυτα κρίσιμη αὐτὴν περίοδο, καὶ ἐνῶ ἔφθανε ὁ χειμῶνας. Ἡ καθυστέρηση αὐτὴ κατέστησε ἀδύνατη τὴν κατάληψη τῆς Μόσχας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ χάσει ἡ Γερμανία τὸν πόλεμο».

Ἐπίσης, κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς δίκης τῶν ἐγκληματιῶν πολέμου στὴ Νυρεμβέργη,

ὁ ἀρχηγὸς τῆς γερμανικῆς ἀεροπορίας Γκαϊριγκ ἔκανε παρόμοιες ἐκτιμήσεις. Ὑποστήριξε ὅτι ἡ ἀνάγκη ἐπεμβάσεως στὰ Βαλκάνια εἶχε ἐπιβάλλει τὴ μετάθεσιν τῆς ἀρχικῆς ἡμερομηνίας τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Ρωσίας ἀπὸ τὶς 15 Μαΐου στὸ δευτέρου δεκαπενθήμερο τοῦ Ἰουνίου. Οἱ δύο ἄλλοι βασικοὶ συγκατηγορούμενοι στὴ δίκην αὐτὴ γερμανοὶ στρατηγοὶ Κάιτελ καὶ Γιόντλ ἐδήλωσαν ὅτι κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἀνοίξεως τοῦ 1941 εἶχαν ταχθεῖ κατὰ τῆς ἀποφάσεως ἀναβολῆς τῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως.

Βέβαια, ὑπάρχει καὶ μίαν μερίδα ἱστορικῶν οἱ ὁποῖοι ἐρεύνησαν μετὰ τὴ λήξιν τοῦ πολέμου τὰ ἀρχεῖα τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τοῦ Φύρερ καὶ ἰσχυρίζονται ὅτι δὲν βρῆκαν ἐπαρκῆ στοιχεῖα, γιὰ νὰ θεμελιώσουν τὴν ἄποψη ὅτι ἡ ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ρωσίας καθυστέρησε ἐξαιτίας τῆς ἐκστρατείας τῆς Βέρμαχτ στὰ Βαλκάνια.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ἀντιρροήσεις αὐτές, ὁ Γερμανὸς ἱστορικὸς Heinz Richter στὸ βιβλίον του *Ἡ ἰταλογερμανικὴ ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ἑλλάδας* καταλήγει: «Οἱ Ἕλληνες ἔχουν ἀγκιστρωθεῖ σὲ αὐτὴ τὴν ἄποψη, ἂν καὶ στὴν Ἑλλάδα δὲν ἔχουν ἀνάγκη κατ' ἀρχὴν ἀπὸ αὐτὴ τὴ δικαίωσιν. Ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἐκδοχῆς τῶν ἑξὶ ἐβδομάδων, ὅτι δηλαδὴ οἱ Ἕλληνες συνέπραξαν ἐντελῶς τυχαία στὴν ἦττα τοῦ Χίτλερ, κολακεύει τὴν ἑλληνικὴ αὐτοπεποιθῆσιν, ἀποσπᾷ ὅμως τὴν προσοχὴ ἀπὸ τὰ πραγματικὰ κατορθώματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ: σὲ μιὰ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ὅλοι πίστευαν στὸ ἀίτητο τῶν δικτατόρων, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἔδειξε στὸν κόσμον –ὅπως προηγουμένως οἱ Φινλανδοὶ– ὅτι ἦταν δυνατὴ ἡ ἐπιτυχὴς ἀντίστασιν ἀκόμη καὶ γιὰ μιὰ μικρὴν χώρα. Ἡ Ἐθνικὴ Ἀντίστασιν κατὰ τῶν κατακτητῶν, ἡ ὁποία ἐπακολούθησε, ἀπέδειξε πάλι πόσον ἰσχυρὴ ἦταν ἡ θέλησιν τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν ἐλευθερίαν».

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

Ἡ Ἱστορία ἀποτελεῖ τὸ θαυμαστὸν κατόρθωμα τοῦ Ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ὁ Ἡρόδοτος, ὁ πατὴρ τῆς Ἱστορίας, ὑπερπηδᾷ τὸν προσωπικὸν χαρακτήρα τῶν ἐξιστορήσεων, ποὺ εἶχαν μέχρι τότε οἱ ποικίλες, ἡμερολογιακὲς τὸ πλεῖστον, περιγραφὰς τῶν ἐπιτευγμάτων τῶν ἠγυπτῶν τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, καὶ κατορθώνει νὰ συνδέσῃ τὰ γεγονότα τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ νὰ καταγράψῃ τὶς αἰτίαι καὶ τὶς ἀφορμὰς. Ἀργότερα ὁ Θουκυδίδης θὰ ἀναζητήσῃ τὰ αἴτια καὶ τὰ αἰτιατὰ καὶ θὰ φιλοσοφήσῃ ἐπ' αὐτῶν. Ἡ Ἱστορία ἔτσι θὰ καταστῇ τὸ ἀγαπημένον ἐντρύφημα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ στάδιον στὸ ὁποῖον θὰ θελήσουν νὰ ἀγωνισθοῦν οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς.

μάτησε. Ἔτσι ἔχομε μίαν ἀλληλουχίαν ἱστορικῶν, ἡ ὁποία γενικῶς δὲν ἀφίνει κενὰ στὴν ροὴ τοῦ χρόνου. Αὐτὴν τὴν συνήθειαν ἐσυνέχισαν καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοί.

Ὅπως ὁ κλασικισμὸς ἐπέδρασε στὴν Ῥητορικὴν καὶ ἀνέτρεψε τὸ κλίμα τοῦ ἀσιανισμοῦ, ἔτσι στὸ Βυζάντιον διέσωσε καὶ τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τὴν ὑποβάθμισίν της σὲ λαϊκὴ ἀνεκδοτολογία καὶ λαϊκὸν ἀνάγνωσμα. Τοῦτο ἐσήμαινε συνεχῆ ἀναδρομὴν στοὺς μεγάλους ἱστορικοὺς τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος, τὸν Θουκυδίδην πρωτίστως, τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Ξενοφῶντα, ἀλλὰ καὶ μίμησιν.

Ὅμως οἱ Βυζαντινοὶ κατώρθωσαν νὰ ὑπερπηδήσουν τὴν δυσχέρειαν τῆς καταγραφῆς καὶ ἐρμηνείας τῶν γεγονότων καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς λαϊκῆς ἀντιλήψεως γιὰ τὰ γεγονότα.

Ὅπως ὁ κλασικισμὸς ἐπέδρασε στὴν Ῥητορικὴν καὶ ἀνέτρεψε τὸ κλίμα τοῦ ἀσιανισμοῦ, ἔτσι στὸ Βυζάντιον διέσωσε καὶ τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τὴν ὑποβάθμισίν της σὲ λαϊκὴ ἀνεκδοτολογία καὶ λαϊκὸν ἀνάγνωσμα. Τοῦτο ἐσήμαινε συνεχῆ ἀναδρομὴν στοὺς μεγάλους ἱστορικοὺς τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος, τὸν Θουκυδίδην πρωτίστως, τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Ξενοφῶντα, ἀλλὰ καὶ μίμησιν.

Ἐνωρὶς ἐδημιουργήθη ἡ συνήθεια ὅπως ὁ ἱστορικὸς ἀρχίζει τὴν ἱστορίαν του ἐκεῖ ὅπου ὁ προηγούμενος ἐστα-

Ἡ ἱστορικὴ Γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν διακρίνεται στὴν ἱστορίαν καὶ στὴν χρονογραφίαν. Παλαιότερον ἢ διάκρισις

αυτή ήρμηνεύετο από το εξωτερικόν φαινόμενον ὅτι ἡ μὲν ἱστορία καταγράφει γεγονότα μιᾶς συγκεκριμένης περιόδου σὲ γλῶσσαν λογίαν καὶ μίμησιν τῶν ἀρχαίων προτύπων, ἡ δὲ χρονογραφία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ἕως τὴν ἐποχὴν τοῦ συγγραφέως, σὲ γλῶσσα ὁμιλουμένη καὶ δημώδη, καὶ ἀκόμη ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῶν χρονογραφῶν ἦσαν μοναχοί. Τὶς ἀπόψεις αὐτὲς κατέρριπεν ἥδη τὸ 1965 ὁ Hans-Georg Beck, διότι διεπίστωσε ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῶν χρονογραφῶν δὲν ἦσαν μόνον μοναχοί, ἀλλὰ καὶ ἀνώτεροι κρατικοὶ λειτουργοί, πολλὰ δὲ φαινόμενα λαϊκά, ὅπως ἀξιοπεριέργα οὐράνια φαινόμενα ἢ θαύματα καταγράφονται καὶ ἀπὸ ἱστορικούς. Ἐπομένως τὰ ὄρια δὲν εἶναι σαφῆ, ἀλλὰ πάντως οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ διακρίνονται γὰρ τὴν μίμησιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἱστορικών, τόσον στὴν διάταξιν τῆς ὕλης, μὲ τὴν χρῆσιν παρενθέτων λόγων, δηλαδὴ δημιουργῶν, ὅσον καὶ κυρίως στὴν γλῶσσαν, οἱ δὲ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι ἔχουν κυρίως ὡς πρότυπον τὴν γλῶσσαν τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀπευθύνονται στὰ εὐρύτερα λαϊκὰ στρώματα, τὰ ὁποῖα ἀρέσκονται στὶς ἑλκυστικὰς διηγήσεις, μὲ ἀναφορὰ στὰ ἐντυπωσιακὰ γεγονότα, στὸ sex and crime, στὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν τῶν δυνατῶν, ἀλλὰ πάντως ἀποβλέπουν νὰ τονώσουν τὴν πίστιν στὸν βασιλέα καὶ στὴν ὀρθοδοξίαν.

Οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ ἀποτελοῦν τοὺς κατ' ἐξοχὴν συνεχιστὲς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. Τοῦτο ἐσήμαινεν ὅτι οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ ἀνάγωνται στὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἱστορικών καὶ γι' αὐτὸ νὰ τὰ ἔχουν πρόχειρα. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἦταν πάντοτε δυνατόν. Πολλὰ κείμενα ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ Χριστιανῶν καὶ προγενεστέρων Βυζαντινῶν ἱστορικών, ἦσαν σπανιώτατα. Αὐτὴν τὴν ἔλλειψιν καὶ ἐπομένως τὴν ἀνάγκην εἶχε διαπιστώσει ὁ Κωνσταντῖνος

ὁ Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος καὶ κατῆλθε σ' ἓνα ἔντονον ἀγῶνα. Νὰ συγκεντρώσῃ τὰ κείμενα τῶν Ἑλλήνων –ἀρχαίων καὶ Χριστιανῶν– σὲ ἓνα συνολικὸν ἐγκυκλοπαιδικὸν ἔργον, γὰρ νὰ εὐρίσκωνται στὴν διάθεσιν τῶν ἱστορικών. Ἔτσι προέβη στὴν δημιουργία ἑνὸς ἔργου ἀπὸ 53 τόμους, ὅπου συνεκέντρωσε κείμενα ἀρχαίων καὶ Χριστιανῶν Ἑλλήνων ἱστορικών.

Εἶναι ὄχι μόνον ἐνδιαφέρον ἀλλὰ πολὺ σημαντικὸν τὸ κείμενον μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος προσδιορίζει τὸ ἔργον του. Πρόκειται γὰρ κατ' ἐξοχὴν καταγραφὴν ἰδεολογικῆς τοποθετήσεως, μιᾶς ἰδεολογίας ἡ ὁποία προσδιορίζει οὔτε ὀλίγον οὔτε πολὺ τὸν ἰδεολογικὸν κόσμον τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

«Ὅσοι τῶν πάλαι ποτὲ βασιλέων τε καὶ ἰδιωτῶν», λέγει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος προλογίζων τὴν εἰκοστὴν ὑπόθεσιν, «μὴ τὸν νοῦν παρεσύρῃσαν ἡδοναῖς ἢ κατεμαλακίσθησαν, ἀλλὰ τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς ἀκπλίδωτον ἀρετῇ συνετήρησαν, οὗτοι δὲ οὔτοι καὶ πόνοις ἐνεκαρτέρησαν καὶ λόγοις ἐνησχολήθησαν καὶ ἄλλος ἄλλο τι τῶν ὅσοι λογικώτερον ἐπεβίωσαν παιδείας ἐρᾶσαι γεγονότες σπουδαιότερόν τινα συνεργάσαντο, τοῦτο μὲν τῆς σφῶν αὐτῶν πολυμαθίας δεῖγμα ἐναργὲς τοῖς μετέπειτα καταλιπεῖν ἰμειρόμενοι, τοῦτο δὲ καὶ εὐκλείαν ἀείμνηστον ἐκ τῶν ἐντυγχανόντων καρπώσασθαι μνώμενοι. Ἐπεὶ δὲ ἐκ τῆς τοσοῦτων ἐτῶν περιδρομῆς ἄπλετόν τι χρῆμα καὶ πραγμάτων ἐγένετο καὶ λόγων ἐπλέκετο ἐπ' ἀπειρόν τε καὶ ἀμύχανον ἢ τῆς ἱστορίας εὐρύνετο συμπλοκή, ... ὥστ' ἀδελφία σκιάζεσθαι τὴν τῆς ἱστορίας ἐφεύρεσιν, πῆ μὲν σπάνει βιβλίων ἐπωφελῶν, πῆ δὲ πρὸς τὴν ἐκτάδην πολυλογίαν δειμαινόντων καὶ κατορθωδούντων, ὁ τῆς πορφύρας ἀπόγονος Κωνσταντῖνος, ὁ ὀρθοδοξότατος καὶ χριστιανικώτατος τῶν πώποτε βεβασιλευκό-

των, ὄξυωπέστερον πρὸς τὴν τῶν καλῶν κατανόησιν διακείμενος καὶ δραστήριον ἐσχηκῶς νοῦν ἔκρινε βέλτιστον εἶναι καὶ κοινωφελὲς τῷ τε βίῳ ὀνησιφόρον, πρότερον μὲν ζητητικῇ διεγέρσει βίβλους ἄλλοθεν ἄλλας ἐξ ἀπάσης ἐκασταχοῦ τῆς οἰκουμένης συλλέξασθαι παντοδαπῆς καὶ πολυειδοῦς ἐπιστήμης ἐγκύμονας, ἔπειτα τὸ τῆς πολυεπειίας μέγεθος καὶ ἀκοὰς ἀποκναῖον ἄλλως τε καὶ ὀχληρὸν καὶ φορτικὸν φαινόμενον τοῖς πολλοῖς ... καταμερίσαι εἰς ὑποθέσεις διαφόρους τρεῖς ἐπὶ τοῖς πεντήκοντα τὸν ἀριθμὸν οὕτως, ἐν αἷς καὶ ὑφ' αἷς ἅπανα ἱστορικῇ μεγαλοουργία συγκλείεται».

Ὅμως τὸ ἔργον τοῦτο κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος δὲν ἐσώθη. Ἄλλα κείμενα ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ μάλιστα τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου, ὅπως καὶ Βυζαντινῶν, τὰ γνωρίζομεν μόνον ἀπὸ τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Φωτίου. Πολλὰ ὀφείλομεν στὸν ἀρχιεπίσκοπον Καισαρείας Ἀρέθαν, διότι μαζὶ μὲ ἄλλους Ἑλλήνες συγγραφεῖς ἐφρόντισε νὰ διασωθοῦν καὶ ἱστορικοί.

* * *

Ὅπως εἶναι ἀναμενόμενον, τὴν πρῶτην θέσιν μεταξὺ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἱστορικῶν στὸ Βυζάντιον κατέχει ὁ Θουκυδίδης. Ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου εἶναι πλουσιωτάτη. 31 τεμάχια παπύρων, χρονολογούμενα μεταξὺ τοῦ Α' καὶ τοῦ 5' αἰ., παραδίδουν κείμενον τοῦ Θουκυδίδου. Ἀπὸ πλευρᾶς χειρογράφων κωδίκων, ἀρχαιότερος κώδιξ εἶναι ὁ Λαυρεντιανὸς κώδιξ τῆς Φλωρεντίας τοῦ Ι' αἰ. Ὅμως πολυτιμότερος ἐμφανίζεται ὁ Βατικανὸς κώδιξ 126, περγαμνὸς, τοῦ ΙΑ' αἰ., μὲ σχόλια στὴν ὦαν καὶ ἱστορημένα πρωτογράμματα καὶ ἐπιγραφές. Σὲ μίαν σύγχρονον τῆς γραφῆς τοῦ χειρογράφου σημειώσιν, ἢ ὅποια ὅμως ἔχει ἐν πολλοῖς σβησθῆ, σημειώνεται ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ κτίτορος τοῦ χειρογράφου γιὰ

τὸν Θουκυδίδην· «Χαῖρε ... σοφῶν, χαῖρε ... Θουκυδίδην». Στὸν ἐπίσης Βατικανὸν κώδικα 127 ἔχομεν τὴν σημαντικὴν σημείωσιν τοῦ γραφέως· «Ἐγράφη ἡ παρούσα ὀκτάβιβλος τοῦ ρήτορος Θουκυδίδου συγγραφὴ θείῳ καὶ προσκυνητῷ ὀρισμῷ τοῦ θεοπροβλήτου, θεοστεφοῦς, πανευτυχοῦς καὶ πανυψηλοτάτου δεσπότη τοῦ Ρωμαίων κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Καντακουζηνοῦ παρὰ κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Τζικανδύλη καὶ Μαρκιανοῦ ἱερομονάχου, ἀντεβλήθη δὲ παρὰ τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κ(υροῦ) Γεωργίου τοῦ Γαβριηλοπούλου καὶ τοῦ αὐτοῦ ἱερομονάχου Μαρκιανοῦ καὶ διωρθώθη ὅσον εἰς τὴν αὐτῶν δύναμιν, μὲνι σεπτεμβρίῳ δ', ἰνδ. ια', ἔτους .ζωπα' (=1372). Ἡ χειρόγραφος παράδοσις τοῦ Θουκυδίδου συνεχίζεται καὶ μὲ ἄλλα χειρόγραφα τοῦ ΙΑ' αἰ. καὶ μεταγενέστερα τοῦ ΙΓ' αἰ.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς μεγάλους μιμητὰς τοῦ Θουκυδίδου εἶναι ὁ Προκόπιος Καισαρεύς. Ἦδη ὁ πρόλογος τοῦ Προκοπίου ἀνακαλεῖ τὸν Θουκυδίδην.

Ἡ ἀρχὴ τῶν Ἱστοριῶν τοῦ Θουκυδίδου εἶναι· «Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξυνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων, ὡς ἐπολέμυσαν πρὸς ἀλλήλους ἀρξάμενος εὐθύς καθισταμένου καὶ ἐλπίσας μέγαν τε ἔσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων, τεκμαιρόμενος ὅτι ἀκμάζοντες τε ἦσαν ἐς αὐτὸν ἀμφοτέροι παρασκευῆ τῇ πάσῃ καὶ τὸ ἄλλο Ἑλληνικὸν ὄρων ξυνιστάμενον πρὸς ἑκατέρους, τὸ μὲν εὐθύς, τὸ δὲ καὶ διανοούμενον».

Ὁ Προκόπιος ἀρχίζει· «Προκόπιος Καισαρεύς τοὺς πολέμους συνέγραψεν, οὓς Ἰουστινιανὸς ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς πρὸς βαρβάρους διήνεγκε, τοὺς τε ἐφῶς καὶ ἐσπερίους, ὡς πη αὐτῶν ἐκάστῳ ξυννήθη γενέσθαι, ὡς μὴ ἔργα ὑπερμεγέθη ὁ μέγας αἰὼν λόγου ἔρημα χειρωσάμενος τῇ τε λήθῃ αὐτὰ καταπρόπται καὶ παντάπασιν ἐξίτηλα θῆται, ὧν περὶ τὴν μνήμην

αὐτὸς ὤφετο μέγα τι ἔσσεσθαι καὶ ξυνοῖσον ἐς τὰ μάλιστα τοῖς τε νῦν οὔσι καὶ τοῖς ἐς τὸ ἔπειτα γενησομένοις εἶποτε καὶ αὐθις ὁ χρόνος ἐς ὁμοίαν τινὰ τοὺς ἀνθρώπους ἀνάγκην διάθοιτο».

Ὅμως καὶ κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ ἔργου καὶ κατὰ τὴν ἔκθεσιν μμεῖται τὸν Θουκυδίδην, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἡρόδοτον. Πολλάκις θυσιάξει τὴν ἀκρίβειαν, προκειμένου νὰ περιλάβῃ στὴν Ἱστορίαν τοῦ χωρία τοῦ Θουκυδίδου, τὰ ὁποῖα μμεῖται. Ὁ Πρίσκος περιγράφει τὴν κατάληψιν τῆς Ναῖσσοῦ ἀπὸ τοὺς Οὐννοὺς, μὲ πρότυπον τὴν κατάληψιν τῶν Πλαταιῶν.

Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἔχει ὡς ἰδεῶδες τὸν κλασικισμὸν καὶ πρότυπὸν τῆς τὸν Θουκυδίδην. Ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ὁ ὁποῖος κατεῖχε θαυμάσια τὸν Θουκυδίδην, ἀξιοποιεῖ τὸν περιφρημὸν λογιμὸν τῶν Ἀθηνῶν τὸν ὁποῖον περιγράφει ὁ Θουκυδίδης καὶ τὸν ἐντάσσει στὴν ἐποχὴν του, στὴν ἀρχὴν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου μὲ τὴν παράταξιν τῶν Παλαιολόγων.

Καὶ οἱ ἱστορικοὶ τῆς Ἀλώσεως, οἱ ὁποῖοι ἔζησαν τὶς τελευταῖες στιγμὲς τῆς Ἐλευθερίας, συγγράφουν τὶς Ἱστορίες των, ἱστορίες θρήνου, μὲ πρότυπον τὸν

Θουκυδίδην. Οἱ πρόλογοί των παραπέμπουν στὸν πρόλογον τοῦ Θουκυδίδου. Ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης εἰσάγει στὴν ἀρχὴν τῆς Ἱστορίας τὸν ἑαυτὸν του. Ὁ Κριτόβουλος διαιρεῖ τὴν ἱστορικὴν του ὕλην σὲ ἐποχές καὶ παρεμβάλλει δημηγορίες.

Στὰ σχολεῖα ἢ διδασκαλίᾳ τοῦ Θουκυδίδου ἔχει πρωτεύουσαν θέσιν. Ὁ Θουκυδίδης εἶχε περιληφθῆ στὴν *Ἱστορικὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν* τοῦ Κωσταντίνου τοῦ Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου.

Ὁ Ἡρόδοτος δὲν ὑστερεῖ στὴν ἀποδοχὴν ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς. Ὅσοι ἔχουν πρότυπον τὸν Θουκυδίδην παραλλήλως μμοῦνται καὶ τὸν Ἡρόδοτον. Εἶτε μὲ παραπομπές, ὅπως ὁ Προκόπιος καὶ ὁ Ἀγαθίας, εἶτε μὲ ἐν γένει μίμησιν, ὅπως ὁ Κίνναμος, ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ, ὁ Ἰωάννης Τζέτζης, ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς γνωρίζουν τὸν Ἡρόδοτον. Ὁ Προκόπιος χρησιμοποιεῖ τὸ χωρίον τοῦ Ἡροδότου γιὰ τὸ στρατήγημα τῆς τάφρου. Ἄλλο δάνειον χωρίον ὑπάρχει στὸν Ζώσιμον. Καὶ Λεξικὸν τοῦ Ἡροδότου κατηρητίσθη, ἐνῶ ὁ Γρηγόριος Κορίνθου στὰ *Προγυμνάσματα*

του άντλει από τον Ήρόδοτον. Η Σουδα και ο Θωμας μάγιστρος άφθονες σημειώσεις παρέλαβαν από τον Ήρόδοτον.

Και ο Ξενοφών έχει πλουσίαν, αλλά αρκετά μεταγενεστέραν χειρόγραφον παράδοσιν. Πάπυροι των έργων του γνωρίζονται μόνον τέσσαρες μεταξύ του Α' και του Γ' αι. Η παράδοσις των χειρογράφων διακρίνεται σε δύο οικογένειες, οι οποίες όμως ανάγονται σε κοινόν άρχέτυπον. Το άρχαιότερον και το καλύτερον χειρόγραφον της Κύρου Αναβάσεως είναι ο Παρισινός κώδιξ 1738 του ΙΔ' αι., έλλιπής κατά το τέλος. Ο Άμβροσιανός κώδιξ A-4 inf., ο όποιος χρονολογείται ακριβώς το έτος 1344, παραδίδει και τὰ Έλληνικά και Θουκυδίδην. Πέρα του ιστορικού του έργου, η Κύρου παιδεία είναι επίσης αρκετά διαδεδομένη.

Από τους διαφόρους Βυζαντινούς συγγραφείς, ο Άγαθίας παραπέμπει ρητώς στον Ξενοφώντα, ο στρατιωτικός ιστορικός συγγραφεύς Νικηφόρος Βρυέννιος ανατρέχει στο άπλουν ύφος του Ξενοφώντος από τον όποιον δανείζεται στρατιωτικές έκφράσεις και δλόκληρες προτάσεις. Ο Ίωάννης Κίνναμος έχει πρότυπόν του τον Ήρόδοτον και τον Ξενοφώντα, στίς δε όνομασίες των διαφόρων έθνών χρησιμοποιεί τὰ άρχαιοπρεπή όνόματα. Έτσι οι Οϋννοι καλούνται Σκυθαί, και δέν υπάρχουν Τουρκοί, αλλά Πέρσαι. Η Σουδα χρησιμοποιεί την Κύρου Αναβάσιν, ενώ ο Ίωάννης Κυριώτης και ο Θεόδωρος Μετοχίτης γνωρίζουν τον Ξενοφώντα.

Ο Πολύβιος έχρησιμοποιήθη πολύ κατά την Βυζαντινήν έποχήν. Ο Ζώσιμος αναλαμβάνει να συγγράψη ιστορίαν κατά το πρότυπον του Πολυβίου. Όπως εκείνος, ο Πολύβιος, είχε περιγράψει την ραγδαίαν άνοδον της Ρώμης σε κυρίαρχη δύναμι στον Μεσογειακόν χώρον, ο Ζώσιμος, ειδωλολάτρης αυτός με την πεποιθισιν ότι ο έκχριστιανισμός του Ρωμαϊκού

Κράτους έσήμαινε και την κατάλυσίν του, άνέλαβε να συγγράψη την πτώσιν του Ρωμαϊκού Κράτους. Ο έκδότης του έργου του Francois Paschoud τον έχαρακτήρισε «Πολύβιον της παρακμής».

«Πολυβίω τῷ Μεγαλοπολίτῃ μνήμη παραδοῦναι τὰ καθ' ἑαυτὸν ἀξιόλογα τῶν ἔργων προελομένῳ καλῶς ἔχειν ἐφάνη δι' αὐτῶν ἐπιδειξαι τῶν πράξεων ὅπως οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὸν τῆς πόλεως οἰκισμὸν ... ὥστε ἐν οὐδὲ ὄλοις τρισὶ καὶ πεντήκοντα ἔτεσιν μὴ μόνον Ἰταλίαν ἀλλὰ καὶ Λιβύην κατακτίσασθαι πᾶσαν, ἤδη δὲ καὶ τοὺς ἔσπερίους Ἰβηρας ὑφ' ἑαυτοὺς καταστῆσαι ἐπεὶ δὲ τοῦ πλείονος ἐφιέμενοι τὸν Ἰόνιον ἐπεραιώθησαν κόλπον, Ἑλλήνων τε ἐκράτησαν καὶ Μακεδόνας παρέλυσαν τῆς ἀρχῆς».

Ο Ίωάννης Καντακουζηνός επηρεάσθη πολύ από τον Πολύβιον, χρησιμοποιεί μάλιστα συχνά την συνήθη φράσιν του Πολυβίου «ὅσον οὕτω».

Όμως η παράδοσις του έργου του Πολυβίου είναι αρκετά μεταγενεστέρα, και μάλιστα έλλιπής.

Ο Πλούταρχος έχει μίαν σημαντικήν παρουσίαν στο Βυζάντιον. Έδιδάσκετο στα σχολεία. Ο Μάξιμος Πλανούδης παρεσκεύασεν έκδοσιν των Άπάντων του. Ο Θεόδωρος Μετοχίτης συνέταξεν άρθρα για τον Πλούταρχον. Ο Μακάριος Χρυσοκέφαλος στο έργον του Ροδωνιά παρέχει αποφθέγματα, γνῶμες, έκλογές από τον Πλούταρχον. Ο Ίωάννης Τζέτζης όχι μόνον άνέγνωσε τον Πλούταρχον, αλλά τὰ σχόλιά του είναι πολύτιμα, διότι περιέχουν λείψανα των ύπομνημάτων του Πλουτάρχου στα Έργα και Ημέρας του Ησιόδου. Ο Ίωάννης Τζέτζης περιέπεσεν εις έσχάτην πενίαν και ήναγκάσθη να πωλήσῃ την Βιβλιοθήκην. Όμως εκράτησε μόνον τον Πλούταρχον.

Την εκτίμησιν τον Βυζαντινών προς τον Πλούταρχον (άλλα και τον Πλάτωνα) εκφράζει σ' ένα συγκινητικόν επίγραμμα

του ὁ Ἰωάννης Μαυρόπουλος, ἐπίσκοπος Εὐχαΐτων στὸν Πόντον·

«Εἴπερ τινὰς βούλοιο τῶν ἀλλοτριῶν τῆς σῆς ἀπειλῆς ἐξελέσθαι, Χριστέ μου, Πλάτωνα καὶ Πλούταρχον ἐξελοῖό μοι· ἄμφω γὰρ εἰσι καὶ λόγον καὶ τὸν τρόπον τοῖς σοῖς νόμοις ἔγγιστα προσπεφυκότες· εἰ δ' ἠγνόησαν ὡς Θεὸς σὺ τῶν ὅλων, ἐνταῦθα τῆς σῆς χρηστότητος δεῖ μόνον δι' ἦν ἅπαντας δωρεὰν σώζεις θέλεις».

Ὁ Διόδωρος Σικελιώτης ἐχρησιμοποιοῦνται ἐπίσης ἀρκετά. Ἦδην ὁ Ἀγαθίας παραπέμπει σ' αὐτόν. Περιελήφθη εἰς τὰς Ἐκλογὰς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ἀπὸ αὐτὰς τὸν γνωρίζει ἡ Σοῦδα. Ὁ Φώτιος ἀνέγνωσε τὸν Διόδωρον Σικελιώτην καὶ ἐσημείωσε ἐκτεταμένα χωρία στὴν *Βιβλιοθήκην* του.

Ἐνα χειρόγραφον τῆς Πάτμου, τοῦ ΙΑ' αἰ., παρέχει ὄχι καὶ τόσοσιν ἰκανοποιητικὸν κείμενον. Ἡ λοιπὴ χειρόγραφος παράδοσις τοῦ Διοδώρου Σικελιώτου εἶναι ἀρκετὰ μεταγενεστέρα.

Καὶ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς Ἑλληνιστικῆς καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς γνωρίζουν οἱ Βυζαντινοί. Ἄλλ' ἢ αὐτοτελῆς χειρόγραφος παράδοσις τῶν εἶναι ἢ ἀνύπαρκτος ἢ κατὰ πολλὰ ἐλλιπής. Ὁ Ἀρριανός, ὁ κύριος ἱστορικὸς τῶν κατορθωμάτων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, γνωρίζεται ἐμμέσως ἀπὸ τὸν Φώτιον καὶ τὰς Ἐκλογὰς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ὅμως ὁ Προκόπιος, ὁ Ζωναρᾶς, ὁ Τζέτζης ἀνέγνωσαν τὸν Ἀρριανόν, ὁ δὲ Εὐστάθιος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ἐχρησιμοποίησε ἔργα τοῦ Ἀρριανοῦ τὰ ὅποια δὲν σώζονται σήμερον. Ὁ Ἀππιανός, ἱστορικὸς τοῦ Α' / Β' αἰ. μ.Χ. ἔχει μίαν ἀξιόλογον ἀλλὰ ἐλλιπῆ χειρόγραφον παράδοσιν, ποὺ ἐκτείνεται ἀπὸ τὸν ΙΔ' αἰ. καὶ κατόπιν. Ὁ Δίων Κάσσιος μέχρι τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὁ ὅποιος ἐχρησιμοποίησεν ἐκτενῆ ἀποσπάσματα στὸ *Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας*, ἐσφῆξε ἀκέραιος. Ὁ Ἰωάννης

Ζωναρᾶς ἐχρησιμοποίησε τὸ πρωτότυπον τοῦ Δίωνος Κασσίου, διότι παρέχει ἀποσπάσματα ἀπὸ βιβλία ποὺ δὲν σώζονται σήμερα. Τὸν Δέξιππον γνωρίζομεν ἀπὸ τὰς Ἐκλογὰς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἂν καὶ ὁ Φώτιος ἀνέγνωσε πλήρη τὸν Δέξιππον. Ὁ ἐξελληνισμένος Ἰουδαῖος Ἰώσπηος ἐχρησιμοποιοῦνται ἐπανειλημμένως ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς, ἰδίως γιὰ τὰ Ἰουδαϊκὰ πράγματα τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστοῦ. Ἐνετάχθη καὶ αὐτὸς στὰς Ἐκλογὰς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

Καὶ στοὺς ἱστορικοὺς παρατηροῦμεν ὅ,τι παρατηρήσαμεν στοὺς Ρήτορας. Ἀπουσιάζουν τελείως ἀπὸ τὴν χειρόγραφον παράδοσιν τῶν Βυζαντινῶν οἱ Λατῖνοι ἱστορικοί, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, ὁ Σαλλούστιος, ὁ Τάκιτος. Γιὰ τὰ πράγματα τῆς ἀρχαίας Ρώμης οἱ Βυζαντινοὶ ἀρκοῦνται στὶς μαρτυρίες τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν. Τοῦ Πολυβίου κυρίως, τοῦ Δεξιππου, τοῦ Δίωνος Κασσίου.

* * *

Ὅταν ὁ Χριστιανισμὸς εἰσῆρχετο στὴν Ἱστορίαν καὶ κατηξιώνετο, ὄχι μόνον γιὰ τὴν ἠθικὴν καὶ ὑπερβατικὴν παρουσίαν του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν σημασίαν ποὺ ἔδιδε στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις καὶ στὶς κατακτίσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος –ἢ ἀξιοποίησις τοῦ προσφερομένου ἀπὸ τὸν Θεὸν ταλάντου εἶναι ἐπιταγῆ– συνήντησε μίαν ὀργανωμένην Ἑλληνικὴν Παιδείαν, ἕνα σύστημα παροχῆς γνώσεων συγκροτημένον καὶ ἰδιαίτερος γιὰ τὴν Ρητορικὴν καὶ τὴν Ἱστοριογραφίαν ἐκπεφρασμένον ἀπὸ παγκοσμίου κύρους ἐκπροσώπους.

Οἱ Χριστιανοὶ δὲν διέθεταν μίαν ἰδικὴν τῶν παράδοσιν Χριστιανικῆς Ἱστοριογραφίας. Πρῶτος ἀπὸ ὅλους ἐδημιούργησε μίαν καθαρῶς Χριστιανικὴν, περισσότερον Ἐκκλησιαστικὴν, Ἱστορίαν ὁ Εὐσέβιος ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας

τῆς Παλαιστίνης, Διευθυντῆς τῆς περιφίμου Βιβλιοθήκης τῆς Καισαρείας. Κατώρθωσε νὰ ἀνασυνθέσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐμφανίσεώς του μέχρι τῆς ἐποχῆς του, δηλαδὴ τῆς βασιλείας τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, νὰ καταγράψῃ τοὺς ἀγῶνας, τὰς δυσχερείας, τὰς διαιρέσεις, τὰ μαρτύρια, ἀλλὰ καὶ τὸν θρίαμβον τῆς Ἐκκλησίας. Παρέμεινε ἐν πολλοῖς πιστὸς στὰ κλασικὰ πρότυπα τῆς ἱστοριογραφίας, ἀλλὰ ἐπρωτοτύπησεν οὐσιωδῶς. Διότι ἐγκατέλειπε συνειδητῶς τὴν τάσιν τῶν κλασικῶν ἱστορικῶν νὰ παρέχουν πολυάριθμες δημηγορίες, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ρητορικῆς, καὶ νὰ παραμελοῦν τὰ πραγματικὰ γεγονότα. Ἀντιθέτως, ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας ἐστηρίχθη στὰ δεδομένα, στὰ τεκμήρια, χωρὶς βεβαίως νὰ παραβλέπῃ καὶ τὴν παράθεσιν μερικῶν ἐξαιρετικῶς

διότι ἐνίσχυσε τὴν τάσιν τῶν ἱστορικῶν νὰ ἐπιμένουν καὶ στὰ γεγονότα καὶ ὄχι μόνον στὶς δημηγορίες.

* * *

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι, ἐὰν ὁ Κωνσταντίνος ὁ Ζ΄ ὁ Πορφυρογέννητος δὲν προέβαινε στὴν συναγωγὴν τῶν ἱστορικῶν τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως, Ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Χριστιανῶν, τῆς «μεγαλουργίας», ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ, μὲ τὴν μεγάλην ἐκείνην *Ἐγκυκλοπαιδεῖαν* τῶν ὑποθέσεων, ἐὰν ὁ Φώτιος δὲν συνετίρει στὴν *Βιβλιοθήκην* ἐκτενῆ ἀποσπάσματα μαζὶ μὲ τὶς ἐπιτυχεῖς κρίσεις του, ἐὰν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας Ἀρέθας δὲν ἐπεχορήγει τὴν ἀντιγραφήν ἱστορικῶν τῆς Ἀρχαιότητος καὶ ὄχι μόνον, χωρὶς τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν προσώπων αὐτῶν καὶ

Ἡ συναίσθησις τῆς συνεχείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πέρα τῆς περιεργείας γιὰ τὴν γνωριμίαν μὲ τὸ παρελθόν, διεφύλαξαν αὐτὴν τὴν μεγάλην κληρονομίαν.

ἐνδιαφερόντων λόγων. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τοῦτο ἐπέβαλε καὶ ἡ ἀπολογητικὴ στάσις τῆς ἐποχῆς, γιὰ τὴν ἀντιμετώπισι τόσοσιν τῶν ἀπόψεων τῶν ἐθνικῶν ὅσον καὶ τῶν ἀντιλήψεων τῶν αἰρετικῶν. Τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας γιὰ μίαν Ἱστορίαν καθαρῶς Ἐκκλησιαστικὴν, ἡ ὁποία ἀντιπαρετίθετο σὲ μίαν ἱστορίαν πολιτικὴν, κυριαρχουμένην ἀπὸ ἐθνικοὺς ἱστορικοὺς, εὔρε συνεχιστὲς καὶ ἐγράφησαν ἐν συνεχείᾳ *Ἐκκλησιαστικαὶ Ἱστορίαι*. Αἱ εἰδικαὶ αὐταὶ Ἱστορίαι ἐξέλιπαν μετὰ τὸν 5' αἰ. καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ἔχει ἐνταχθῆ εἰς τὴν γενικωτέραν πολιτικὴν ἱστορίαν. Ἦταν πολὺ φυσικὸν τοῦτο, ἐφ' ὅσον ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀποτελοῦσε συστατικὸν τοῦ Κράτους. Ὅμως ἡ προσφορὰ τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας ἦταν καὶ κατὰ τοῦτο σημαντικὴ,

τῶν συνεργατῶν των, οὔτε τὰ ὀνόματα πολλῶν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους θὰ ἐγνωρίζαμεν. Ὅμως ἡ συναίσθησις τῆς συνεχείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πέρα τῆς περιεργείας γιὰ τὴν γνωριμίαν μὲ τὸ παρελθόν, διεφύλαξαν αὐτὴν τὴν μεγάλην κληρονομίαν. Καὶ μεμονωμένως καθ' ἕκαστον οἱ συγγραφεῖς φαίνονται πόσον δεμένοι εἶναι μὲ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας, τῶν ὁποίων ὄχι μόνον μνημονεύουν καὶ ἀντιγράφουν τοὺς συγγραφεῖς, καὶ τοὺς σχολιάζουν, ἀλλὰ καὶ παραθέτουν παραδείγματα ἀπὸ τὴν μυθολογίαν των, ὅπως ὁ Γεώργιος Παχυμέρης ἢ ὁ Μιχαὴλ Κριτόβουλος.

Ἐὰν ἡ μίμησις τῶν ἀρχαίων προτύπων καθήλωσεν ἴσως τὴν ἐξέλιξιν τῆς γλώσσης τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, ὅμως διεφύλαξε τὴν συνέχειαν καὶ ἀνέδειξε τὴν σημασίαν καὶ τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν.

Ἐγραφε πρὸ ἐτῶν ὁ Νικόλαος Τομαδάκης: «Ὅταν τὸ Ἔθνος συνειδητοποιήσῃ τὴν συνέχειαν τῆς φιλολογικῆς του παραδόσεως, καθὼς ἤδη ἐσυνειδητοποιήσῃ τὴν ἐνότητα τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, τότε θὰ ἐκτιμήσῃ κατ' ἀξίαν καὶ τοὺς Βυζαντι-

τὴν συνείδησιν αὐτὴν τῆς συνεχείας τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους καὶ μέσῳ τοῦ Βυζαντίου εἶχαν οἱ Βυζαντινοὶ Ρήτορες καὶ Ἱστορικοὶ καὶ λόγιοι, οἱ ὅποιοι ἀνεφέροντο καὶ ἀντέγραφαν καὶ ἐσχολίαζαν καὶ ἐμμοῦντο τοὺς Ἀρχαίους Ἑλληνες

Τὴν συνείδησιν τῆς συνεχείας τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους καὶ μέσῳ τοῦ Βυζαντίου εἶχαν οἱ Βυζαντινοὶ Ρήτορες καὶ Ἱστορικοὶ καὶ λόγιοι, οἱ ὅποιοι ἀνεφέροντο καὶ ἀντέγραφαν καὶ ἐσχολίαζαν καὶ ἐμμοῦντο τοὺς Ἀρχαίους Ἑλληνες Ρήτορες καὶ Ἱστορικούς, ὅπως εἶδαμε, καὶ κυρίως, ἂν καὶ ἐκαλοῦντο Ρωμαῖοι, ἀγνοοῦσαν τοὺς Ἀρχαίους Ρωμαίους, ἀκριβῶς διότι ἠσθάνοντο καὶ ἦσαν Ἑλληνες.

νοὺς ἱστορικούς συγγραφεῖς. Οὗτοι εἶναι συνεχισταὶ ἐνὸς φιλολογικοῦ εἴδους τὸ ὅποιον ἐγνώρισε καὶ ἐδόξασεν ἡ Ἑλλὰς εἰς τὸν κόσμον διὰ τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν. Πληροφοροῦν ἡμᾶς περὶ ἐποχῆς χιλίων πεντακοσίων συναπτῶν ἐτῶν, καθ' ἃ τὸ Ἔθνος ἡμῶν ἐνεκολλώθη τὸν Χριστιανισμόν, διέδωκε τοῦτον ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς καὶ ἐπροστάτευσε τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν βαρβάρων. Προσέτι, διεφύλαξε τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, τὰ χειρόγραφα, τοὺς συγγραφεῖς, τὴν σκέψιν. Ἐκάλυψε τὴν περίοδον αὐτὴν δι' ἐνδόξων κατορθωμάτων, διὰ κοινωνικῆς καὶ φιλανθρωπικῆς δράσεως τῆς πολιτείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπαρμιλλοῦ, διὰ πληθῆος μοναστῶν, λογίων, σοφῶν, ἐπιστημόνων, καλλιτεχνῶν, ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος. Διεμόρφωσε τὴν σημερινὴν γλωσσικὴν, θρησκευτικὴν καὶ πνευματικὴν μας παράδοσιν. Ὅταν ταῦτα πάντα γίνουσι συνειδήσεις, τότε τὰ κείμενα τῶν συγγραφεῶν μας θέλουσι λάβει τὴν ἀνάλογον θέσιν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς θὰ παύσῃ γνωρίζων ἐκ φήμης τοὺς μεγάλους αὐτοὺς συντελεστὰς τῆς ζωῆς του».

Ρήτορες καὶ Ἱστορικούς, ὅπως εἶδαμε, καὶ κυρίως, ἂν καὶ ἐκαλοῦντο Ρωμαῖοι, ἀγνοοῦσαν τοὺς Ἀρχαίους Ρωμαίους, ἀκριβῶς διότι ἠσθάνοντο καὶ ἦσαν Ἑλληνες. Ὅπως τὸ ἔχει καταγράψει ὁ Ἱστορικὸς τῆς Ἀλώσεως Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, ὁ ὅποιος ἐπεχείρησε νὰ ἐρμηνεύσῃ αὐτὴν τὴν ἀλλαγὴν καὶ μετὰπτωσιν τοῦ Ἑλλήνου εἰς Ρωμαῖον· «γλῶτταν μὲν καὶ ἦθη διὰ τὸ πολλῶν πλέονας Ρωμαίων Ἑλλήνας αὐτοῦ ἐπικρατεῖν διὰ τέλος φυλάξαι, τοῦνομα μέντοι μπεκέτι κατὰ τὸ πάτριον καλουμένους ἀλλάξασθαι, καὶ τοὺς γε βασιλεῖς Βυζαντίου ἐπὶ τὸ σφᾶς αὐτοὺς Ρωμαίων βασιλεῖς τε καὶ αὐτοκράτορας σεμνύνεσθαι ἀποκαλεῖν, Ἑλλήνων δὲ βασιλεῖς οὐκέτι οὐδαμῆ ἀξιοῦν». Εἶναι ὁ αὐτὸς Ἑλλήν ἱστορικὸς Λαόνικος Χαλκοκονδύλης ὁ ὅποιος ὀραματίζεται τὴν ἀνασύστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ τὴν ἀνὰ τὴν οἰκουμένην διασπορὰν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἡ ὁποία εἶχε διαπιστωθῆ στὴν ἐποχὴν του.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ
Ὁμότ. Καθηγ. Πανεπ. Ἀθηνῶν

Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ ΕΛΥΤΗ¹

*Πάντα κοντά στη θάλασσα
Νιάτα στα βράχια επάνω, σπῆθος
Με σπῆθος πρὸς τὸν ἄνεμο
(Προσανατολισμοί, «Ἐπέτειος», σ. 22)*

Παιδί της θάλασσας, ὁ Ὀδυσσεύς Ἀλεπουδέλης, γεννημένος στὸ Ἡράκλειο τῆς Κρήτης τὸ 1911, με καταγωγή ἀπὸ τὴ Λέσβο ἀπὸ τὸν πατέρα καὶ τὴ μητέρα του, θὰ ζήσει πάντα κοντά στη θάλασσα. Τὸ 1917, ὁ πατέρας Παναγιώτης Ἀλεπουδέλης μεταφέρει τὴν οἰκογενειακὴ ἐπιχείρησι σαπωναποίας ἀπὸ τὴν Κρήτη στὸν Πειραιᾶ, καὶ ἔτσι ἡ οἰκογένεια θὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἀθήνα. Τὰ πρώτα καλοκαίρια τῆς ζωῆς του πέρασαν στὴν Κρήτη, στὴ Λέσβο καὶ στὶς Σπέτσες. Ἔτσι, ἡ ζωὴ τοῦ Ὀδυσσεύα καὶ τῶν ἄλλων πέντε ἀδελφῶν του θὰ μείνει «πέτρα ταμένη στὸ ὑγρὸ στοιχείο, γειτονιὰ στὶς ἄγκυρες», ὅπως θὰ δηλώσει με τὴν ποιητικὴ του γραφίδα ὁ ἴδιος στοὺς *Προσανατολισμούς*.

Ὁ Ὀδυσσεύς Ἐλύτης εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους Ἑλληνες ποιητές, μέλος τῆς λογοτεχνικῆς γενιᾶς τοῦ '30. Δικαιώθηκε τὸ 1960 με τὸ Κρατικὸ Βραβεῖο Ποίησης καὶ τὸ 1979 τιμήθηκε καὶ με τὸ Νόμπελ Λογοτεχνίας. Γνωστὸς γιὰ τὰ ποιητικά του ἔργα *Ἄξιόν Ἔστι*, *Ἥλιος ὁ πρῶτος*, *Προσανατολισμοί*, διαμόρφωσε ἕνα προσωπικὸ ποιητικὸ ἴδιωμα καὶ θεωρεῖται ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀνανεωτὲς τῆς ἑλληνικῆς ποίησης.

1 Τὸ κείμενο δὲν ὑπεισέρχεται στὸ θέμα τῶν μεταφυσικῶν παραδοχῶν καὶ τῶν προσωπικῶν ἐπιλογῶν τοῦ ἰδίου τοῦ Ἐλύτη, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ἀμφιλεγόμενο, ἀλλὰ ἐστιάζει στὴ φανερὴ ἐπίδρασι τῆς ὀρθόδοξης ὑμνογραφίας, καὶ γενικώτερα τῆς ὀρθόδοξης παράδοσι, στὸν ποιητικὸ λόγο τοῦ Ἐλύτη.

Πολλὰ ποιήματά του μελοποιήθηκαν, ἐνῶ συλλογές του ἔχουν μεταφρασθεῖ μέχρι σήμερα σὲ πολλὲς ξένες γλώσσες. Ποιὸς ἀπὸ μᾶς δὲν ἔχει τραγουδήσει: «*Τῆς Δικαιοσύνης ἦλιε νοπέ*», «*Ἔνα τὸ χελιδόνι κι ἡ ἀνοιξη ἀκριβή*», «*Τοῦ μικροῦ Βοριά παράγγελα / νὰ ναι καλὸ παιδάκι*»...

Ὁ Ὀδυσσεύς Ἐλύτης ἀποτελέσει ἕναν ἀπὸ τοὺς τελευταίους ἐκπροσώπους τῆς λογοτεχνικῆς γενιᾶς τοῦ '30, ἕνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικά τῆς ὁποίας ὑπῆρξε τὸ ἰδεολογικὸ δίλημμα ἀνάμεσα στὴν ἑλληνικὴ παράδοσι καὶ τὸν εὐρωπαϊκὸ μοντερνισμό. Ὁ ἴδιος ὁ Ἐλύτης χαρακτήριζε τὴ δική του θέση στὴ γενιὰ αὐτὴ ὡς παράξενη, σημειώνοντας χαρακτηριστικὰ στὰ *Ἀνοιχτὰ χαρτιά*: «*Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἤμουνα ὁ στερνὸς μῆς γενιᾶς ποὺ ἔσκυβε στὶς πηγὲς μῆς ἑλληνικότητας, κι ἀπ' τὴν ἄλλη ἤμουν ὁ πρῶτος μῆς ἄλλης, ποὺ δέχονταν τὶς ἐπαναστατικὲς θεωρίες ἐνὸς μοντέρνου κινήματος*». Τὸ ἔργο του ἔχει ἐπανειλημμένα συνδεθεῖ με τὸ κίνημα τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ, ἀν καὶ ὁ Ἐλύτης διαφοροποιήθηκε νωρὶς ἀπὸ τὸν «ὀρθόδοξο» ὑπερρεαλισμὸ ποὺ ἀκολούθησαν σύγχρονοὶ του ποιητές, ὅπως ὁ Ἄνδρέας Ἐμπειρικός ἢ ὁ Νίκος Ἐγγονόπουλος. Ὁ Ἐλύτης ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὸν ὑπερρεαλισμὸ καὶ δανείστηκε στοιχεῖά του, τὰ ὁποία ὥστόσο ἀναμόρφωσε σύμφωνα με τὸ προσωπικὸ του ποιητικὸ ὄραμα, ἄρρηκτα συνδεδεμένο με τὸ λυρικὸ στοιχείο καὶ τὴν ἑλληνικὴ λαϊκὴ παράδοσι.

«*Ὦντας στὸν ἐλάχιστο βαθμὸ ποιητικὸς, ἀγάπησα στὸν μέγιστο βαθμὸ τὴν Ποίηση, με τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ, ὄντας στὸν ἐλάχιστο βαθμὸ "πατριώτης", ἀγάπησα στὸν μέγιστο βαθμὸ τὴν Ἑλλάδα*», θὰ γράφει ὁ ἴδιος ὁ Ἐλύτης γιὰ τὸν ἑαυτό του στὰ *Ἀνοιχτὰ χαρτιά*.

Ἡ Ἑλλάδα, ὁ ἥλιος, ἡ θάλασσα, ἡ γυναίκα, ὁ ἄνθρωπος, ὁ πόλεμος στὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας εἶναι μερικὰ ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ κυριαρχοῦν στὴν ποίησή του. Κορυφαία του δημιουργία ἡ μεγαλόπνοη σύνθεσή του *Ἄξιόν Ἐστι*. Τὸ *Ἄξιόν Ἐστι* ἀποτελεῖ σταθμὸ στὴν ποίηση τοῦ Ἑλύτη καὶ τὸ μοναδικὸ ἀπὸ τὰ ποιητικά του ἔργα ποὺ ἀποκαλύπτει τὴ βαθιὰ γνώση καὶ τὴ σὲ βάθος μελέτη, μεταξύ ἄλλων, τῆς ἑλληνορθόδοξης παράδοσής μας.

Κύριες πηγές τοῦ *Ἄξιόν Ἐστι* εἶναι ἡ *Παλαιὰ* καὶ ἡ *Καινὴ Διαθήκη*, ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ὑμνογραφία (κατ' ἔξοχὴν ὁ Ρωμανὸς ὁ Μελωδός), τὸ Δημοτικὸ Τραγούδι, ὁ *Ἐρωτόκριτος*, ὁ Κάλβος, ὁ Σολωμός, ὁ Παπαδιαμάντης. Περισσότερο ἔμμεση εἶναι ἡ ἐπίδραση τῶν ἀρχαίων κειμένων. Ἔτσι, ἡ σύνδεση τοῦ ἔργου *Ἄξιόν Ἐστι* μετὰ τὴν ὀρθόδοξη ὑμνογραφία δὲν μπορεῖ νὰ μελετηθεῖ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐπίδραση ποὺ ἄσκησαν στὸν ποιητὴ ἡ μελέτη ταυτόχρονα τῆς *Παλαιᾶς* καὶ τῆς *Καινῆς Διαθήκης*. Ἡ ἐπίδραση αὐτὴ εἶναι εὐνόητο ὅτι ἀναφέρεται ὄχι μόνον στὸ περιεχόμενο, ἀλλὰ κυρίως στὴ μορφή.

Ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς χωρίζει τὸ κείμενο σὲ τρία μέρη: «Γένεσις», «Πάθη» καὶ «Δοξαστικόν». Καὶ μόνον ἀπὸ αὐτὸν τὸν τριμερῆ χωρισμὸ ὁ νοῦς μας πηγαινεὶ στὴν *Παλαιὰ Διαθήκη* ἢ στὴ Γέννηση καὶ τὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ. Ἐπίσης, ὡς κείμενο, τὸ ἔργο ἀπηχεῖ ἐνσυνείδητα τὴ διάρθρωση μιᾶς Θείας Λειτουργίας καὶ ἐπηρεάζεται ἀπὸ αὐτὴν ὄχι μόνον στὸ ὕφος του, ἀλλὰ καὶ στὴ δομὴ του. Ὁ ὅλος σχηματισμὸς τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου χαρακτηρίζεται τὸ σχέδιο καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ ἀντίληψη τοῦ ποιήματος. Τὰ ἐπιμέρους τμήματα ὀνομάζονται ὕμνοι, ψαλμοί, ἕσματα, ἀναγνώσματα, οἴκοι. Ἀλλὰ, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Λιγνάδης, «πέραν τοῦ συγκεκριμένου σχεδίου του, τὸ *Ἄξιόν Ἐστι* παρακολουθεῖ κατὰ βῆμα τὴ συμβολικὴ ἱεροπραξία τῆς Λειτουργίας. Δοξολογία στὴ γέννηση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου, ὁ

θρῆνος τῶν παθῶν τοῦ ἀμνοῦ τοῦ αἵροντος τὴν ἁμαρτία τοῦ κόσμου, ὁ ἀναστάσιμος ὕμνος τῆς ἀθανασίας τοῦ κόσμου. Τὸ *Ἄξιόν Ἐστι* ὕμνολογεῖ τὴ νίκη τῆς ζωῆς ἐπὶ τοῦ θανάτου, ποὺ εἶναι καὶ τὸ κεντρικὸ “μυστήριον” τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησιαστικῆς τελετουργίας».

Πολλὰ σημεῖα τοῦ κειμένου παραπέμπουν στὴν *Καινὴ Διαθήκη*.

*Στὴν ἀρχὴ τὸ φῶς Καὶ ἡ ὥρα ἡ πρώτη
ποὺ τὰ χεῖλη ἀκόμα στὸν πηλὸ
δοκιμάζουν τὰ πράγματα τοῦ κόσμου...*

Ἔτσι ξεκινᾷ ὁ ποιητὴς τὴ *Γένεση*. Εἶναι σὰν νὰ ἀκοῦμε τὸ «*Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος [...]* ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων» (Ἰω., α' 1, 4).

Ἄλλου γράφει ὁ ποιητὴς: «*Ἐξῆσα τίς ἀκρίδες καὶ τὴ δίψα / καὶ τὰ τραχιά στίς ἀρμοσιές τους δάχτυλα / χρόνους τακτοῦς ὄσους ἡ Γνώση ὀρίζει*»... Ὁ ποιητὴς ἀναφέρεται στὴν ἄσκηση ποὺ προηγεῖται κάθε δημιουργίας. Ὁ νοῦς μας πηγαινεὶ στὸ *Κατὰ Μάρκον* εὐαγγέλιο: «*Καὶ εὐθύς τὸ πνεῦμα αὐτὸν ἐκβάλλει εἰς τὴν ἔρημον. Καὶ ἦν ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαράκοντα ἡμέρας*» (Μάρκ., α' 12-13).

Ἀλλὰ καὶ ἡ σύνδεση μετὰ τὸν Ρωμανὸ τὸν Μελωδὸ εἶναι ἐμφανής:

*Καὶ αὐτὸς ἀλήθεια ποὺ ἤμουνα
Ὁ πολλοὺς αἰῶνες πρὶν
Ὁ ἀκόμη χλωρὸς μέσ στὴ φωτιά...*

θὰ συνεχίσει ὁ ποιητὴς, γὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν Ρωμανό: «*Παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰῶνων Θεός*». «*Εἶπα: με μόνον τὸ σπαθὶ * τοῦ κρύου νεροῦ θὰ παραβγῶ*», ἀντίστοιχο μετὰ τοῦ Ρωμανοῦ (Τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων) «*τὸ ξίφος τὸ ὑγρὸν μὴ πτοοῦμενοι*»...

Ἐπίσης, ὁ πολὺ γνωστός μας καὶ χλιωτραγουδισμένος στίχος «*Τῆς Δικαιοσύνης ἤλιε νοπτέ * καὶ μυρσίνη σὺ δοξαστικὴ / μὴ παρακαλῶ σας μὴ * λησμονᾶτε τὴ χώρα*

μου» είναι φράση καθαρά έκκλησιαστική. Ὁ Ἐλύτης καταφεύγει σὲ μιὰ προσευχή πρὸς τὸν ἥλιο, ποὺ συμβολίζει τὴ δικαιοσύνη, νὰ μὴν ξεχάσει τὴ χώρα του, ποὺ ἔπαθε τόσα πολλά. Ὁ Ρωμανὸς θὰ χρησιμοποιήσει τὴ φράση «ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης», τὸ «Χαῖρε ἀκτίς νοητοῦ ἡλίου» στὴν Ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου ἢ τὸ «Χαῖρε ὄχημα ἡλίου τοῦ νοητοῦ». Ἡ φράση αὐτή, ἐπίσης, ἀπαντᾶται καὶ στὴν εὐχή τοῦ Μεγάλου Βασιλείου (ἀπὸ τὸ Μεσῶριον τῆς Ἀΐρας ποὺ λέγεται στὴ νηστεία τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων): «Κύριε, λάμψον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, νοπέ ἥλιε τῆς δικαιοσύνης». Ἄς θυμηθοῦμε καὶ τὴ φράση ἀπὸ τὸ ἀπολυτίκιό τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ: «... σὲ προσκυνεῖν τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης...». Ἡ ἀπόδοσις, λοιπὸν, τοῦ Χριστοῦ ὡς ἡλίου τῆς δικαιοσύνης εἶναι

ὡση γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὑμολογία μας. Σὲ μιὰ πρώτη ματιὰ, μᾶς θυμίζει τὸ τρίτο τροπάριον ἀπὸ τὴν πρώτη ᾠδὴ ποιήματος τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου ποὺ ψάλλει ἢ Ἐκκλησία μας:

*Ρόδον τὸ Ἀμάραντον
Χαῖρε ἢ μόνη βλαστήσασα...*

Ἀπὸ τὴν ἴδια σειρὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμολογίας, καὶ εἰδικώτερα ἀπὸ τὶς καταβασίεις, «Ἀνοίξω τὸ στόμα μου καὶ πληρωθήσεται Πνεύματος» (ὁ εἰρμὸς εἶναι δημιούργημα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τὰ ὑπόλοιπα τροπάρια τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου), ὁ Ἐλύτης ἔχει πάρει τοὺς στίχους τῆς ἴβ' ᾠδῆς τῶν Παθῶν. Γράφει: «Ἀνοίγω τὸ στόμα μου * κι ἀναγαλλιάζει τὸ πέλαγος...».

Ὁ Ἐλύτης ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὸν ὑπερρεαλισμὸ καὶ δανείστηκε στοιχεῖά του, τὰ ὁποῖα ὥστόσο ἀναμόρφωσε σύμφωνα μὲ τὸ προσωπικὸ του ποιητικὸ ὄραμα, ἄρρηκτα συνδεδεμένο μὲ τὸ λυρικὸ στοιχεῖο καὶ τὴν ἑλληνικὴ λαϊκὴ παράδοσι.

μιὰ εἰκόνα πολὺ γνωστὴ στὴν ὀρθόδοξη ὑμολογία μας. Προφανῶς τὰ ἀκούσματα αὐτὰ τὰ εἶχε ὁ ποιητὴς καὶ τὰ ἀξιοποίησε ποιητικά.

Ἀκόμα, στὸ δέκατο ἄσμα ἀπὸ τὰ Πάθη, ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ Πέμπτο ἀνάγνωσμα «Τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων», διαβάζουμε:

*Τῆς ἀγάπης αἵματα * μὲ πορφύρωσαν*

*Καὶ χαρὲς ἀνείδωτες * μὲ σκιάσανε*

*Ὁξειδώθηκα μὲς στὴ * νοτιὰ*

** τῶν ἀνθρώπων*

*Μακρινὴ Μπτέρα * Ρόδο μου Ἀμάραντο.*

Ἡ ἐπιφθόσιος «Μακρινὴ Μπτέρα Ρόδο μου Ἀμάραντο» ἐπαναλαμβάνεται πολλὰ φορές. Αὐτὴ ἢ παρομοίωσις τῆς Μπτέρας μὲ ἀμάραντο ρόδο εἶναι μιὰ γνώριμη παρομοί-

Τὸ τμήμα τοῦ Ἄξιόν Ἔστι μὲ τὸν τίτλο «Πάθη» μπορεῖ νὰ σταθεῖ δίπλα στὸν Μέγα Παρακλητικὸ Κανόνα, κείμενο ποὺ γράφτηκε τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 13^{ου} αἰῶνα ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας Θεόδωρο Β' Λάσκαρη, στὴ γνωστὴ μορφή τοῦ Κανόνα, δηλαδὴ σὲ ἑννέα ᾠδές. Ἐνα μέρος ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα τῶν «Παθῶν» εἶναι στιχοῦρημένα καὶ αὐτὰ κατὰ τὰ πρότυπα τῶν Κανόνων, μὲ τὶς ἐλεύθερες, δηλαδὴ, καὶ μὲ ἀκρίβεια ἐπαναλαμβανόμενες στροφές. Μὲ ἄλλα λόγια, τὰ «Πάθη» ἐμπεριέχουν ἓνα Μεγάλον Παρακλητικὸ Κανόνα.

Ὁ πόλεμος στὴν Ἀλβανία εἶναι ἓνα "terminus post quem" γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ Ἄξιόν Ἔστι. Ἡ συγγραφὴ του σίγουρα εἶχε ἀρχίσει κατὰ τὴν περίοδο τῆς γερμανικῆς Κατοχῆς, καὶ ἀφοῦ ὁ ποιητὴς εἶχε ἐπιστρέ-

πει από τα βουνά της Αλβανίας, όπου υπήρξε ως ξφεδρος άνθυπολογαγός. Αντίστοιχα, την εποχή του Θεόδωρου Λάσκαρη, και ενώ συνεχίζονταν η φραγκική κατοχή της Κωνσταντινουπόλεως και η πρώην αυτοκρατορία είχε κατακερματιστεί σε λατινικές και ελληνικές επικράτειες, ο λαός που κατοικούσε την ελληνική χερσόνησο και αποτελούσε το επίκεντρο της ὀρθοδοξίας ύφισατο μὰ ὀλοκληρωτική ἔφοδο από την πλευρά της Δύσης και του Πάπα, με σκοπό την τέλεια πολιτιστική του ἄλωση, που θα αποτελούσε ἔγγυση για την αντίστοιχη ἔθνική του ἔξάλειψη. Ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης αἰτεῖται από τὴ Θεοτόκο τὴ διάσωση από ὄλους τούς παραπάνω κινδύνους.

Ἀκοῦμε, λοιπόν, στὸν Μεγάλο Παρακλιτικό Κανόνα:

*Οἱ μισούντες με μάτην
βέλεμα και ξίφη και τάφον νύπρέπισαν
και ἐπιζητοῦσι
τὸ πανάθλιον σῶμα σπαράξει μου
και καταβιάσαι πρὸς τὴν γῆν,
Ἄγνι, ἐπιζητοῦσι· ἀλλ' ἐκ τούτων
προφθάσασα, σῶσόν με.*

Και διαβάζουμε στὸ Ἄξιόν Ἐστι:

*Ἦρθαν
ντυμένοι «φίλοι»
ἀμέτρπτες φορὲς οἱ ἔχθροί μου
τὸ παμπάλαιο χῶμα πατώντας.
Και τὸ χῶμα δὲν ἔδεσε ποτὲ με τὴ φτέρνα
τους.
Ἦφεραν
τὸν Σοφό, τὸν Οἰκιστὴ και τὸν Γεωμέτρπ
Βίβλους Γραμμάτων και ἀριθμῶν
τὴν πᾶσα Ὑποταγὴ και Δύναμη,
τὸ παμπάλαιο φῶς ἔξουσιάζοντας
Και τὸ φῶς δὲν ἔδεσε ποτὲ με τὴ σκέπη
τους.*

Θέμα τοῦ ἔβδόμου αὐτοῦ ψαλμοῦ εἶναι ἡ Κατοχή. Πολλὲς φορὲς ἔδω ἡ ἀρχαία γῆ

δέχθηκε ξένους, που δὲν μπόρεσαν ποτέ τους νὰ στεριώσουν. Ἦτσι συνέβη και με τὴν τελευταία Κατοχή. Ἦφεραν οἱ Γερμανοὶ μαζί τους τὴν Ἐπιστήμη, τὴν Τεχνική και τὴν «ἐφηρμοσμένη» Βία, θέλοντας νὰ ἔξουσιᾶσουν τὸν τόπο από τὸν ὀποῖο πῆραν τὸ φῶς τους. Ὁμως ποτὲ αὐτὸ τὸ φῶς δὲν τούς φώτισε πραγματικά. Ἦ ελληνική φύση τούς ἀρνίθηκε.

Τὸ τελευταῖο τμῆμα τοῦ Ἄξιόν Ἐστι, που ὀνομάζεται ἔπίσης «Ἄξιόν Ἐστι», ἀντλεῖ τὴν ἔμπνευσή του από τὰ μεγαλυνάρια τοῦ Παρακλιτικού Κανόνα:

*Ἄξιόν ἐστὶν ὡς ἀληθῶς μακαρίζειν σε
τὴν Θεοτόκον...*

Ὁ Ἐλύτης γράφει:

*ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ τὸ χέρι τῆς Γοργόνας
που κρατᾶ τὸ τρικάρταρο σὰ νὰ τὸ σῶξει.
[...]
ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ τὸ ξύλινο τραπέζι
τὸ κρασὶ τὸ ξανθὸ με τὴν κηλῖδα τοῦ ἡλιοῦ
τοῦ νεροῦ τὰ παιχνῖδια στὸ ταβάνι
στὴ γωνιὰ τὸ φυλλοδεντρο που ἐφημερεῖται
Οἱ λιθιὲς και τὰ κύματα χέρι με χέρι
μὰ πατοῦσα που συναξε σοφία στὴν ἄμμο
ἕνας τζιτζικας που ἔπεισε χιλιάδες ἄλλους
ἡ συνείδηση πάμφωτη σὰν καλοκαίρι.*

Ὁ ποιητὴς δανεῖζεται τὰ ἔκφραστικά μεσα τῆς ὀρθόδοξης βυζαντινῆς ὕμνολογίας, για νὰ μεγαλύνει τὰ ἀπλᾶ στοιχεῖα τῆς ζωῆς, τὰ καθημερινά, ταπεινά και ἀδιόρατα και πάντοτε ὑπάρχοντα δίπλα μας. Δοξάζει τὸ φῶς τῆς ζωῆς, τὴν ἀνθρώπινη δημιουργία, τὴ χαρὰ και τὴ δύναμη τοῦ ἡλιοῦ, τὰ νησιὰ και τὴ θάλασσα, τὴς ναυτικές παραδόσεις. Μεγαλύνει τὸ νησιώτικο καλοκαρινὸ τοπίο, τὸ κρασὶ, τὸ παράλιο σπῖτι, τὴς ξερολιθιὲς, τὴν περιπλάνηση στὴς ἄμμουδιὲς.

Στὴν ὕμνογραφία, ἔπίσης, τοῦ Ἀκάθιστου Ἦμνου, και συγκεκριμένα στοὺς γνωστοὺς σε ὄλους μας «Χαιρετισμοὺς τῆς Θεοτόκου», στηρίζεται και τὸ τελευταῖο τμῆμα τοῦ ἔργου, τὸ «Δοξαστικόν», ὀπου

ὁ ποιητής, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Μεγαλυνάρια, χρησιμοποιεῖ καὶ τοὺς Χαιρετισμούς του, ποὺ ἔχουν τὴν ἴδια ἀρχιτεκτονική, τὴν ἴδια μουσικότητα καὶ τὸ ἴδιο ὕφος μὲ τοὺς Χαιρετισμούς πρὸς τὴ Θεοτόκο:

*ΧΑΙΡΕ ἡ Καιομένη καὶ χαῖρε ἡ Χλωρή
Χαῖρε ἡ Ἀμεταμέλητη μὲ τὸ πρωραῖο σπαθί
Χαῖρε ἡ ποὺ πατεῖς καὶ τὰ σημάδια σβή-
νονται
Χαῖρε ἡ ποὺ ξυπνᾷς καὶ τὰ θαύματα γί-
νονται
Χαῖρε τοῦ παραδείσου τῶν βυθῶν ἡ Ἁγρία
Χαῖρε τῆς ἐρημίας τῶν νήσων ἡ Ἁγία
Χαῖρε ἡ Ὀνειροτόκος χαῖρε ἡ Πελαγινή
Χαῖρε ἡ Ἄγκυροφόρος καὶ ἡ Πενταστέρινη
Χαῖρε μὲ τὰ λυτὰ μαλλιά ἡ χρυσίζοντας τὸν
ἄνεμο
Χαῖρε μὲ τὴν ὠραία λαλιὰ ἡ δαμάζοντας
τὸν δαίμονα
Χαῖρε ποὺ καταρτίζεις τὰ Μηναιὰ τῶν κή-
πων
Χαῖρε ποὺ ἀρμόξεις τὴ ζώνη τοῦ Ὀφιούχου
Χαῖρε ἡ ἀκροσπάθιστη καὶ σεμνή
Χαῖρε ἡ προφητικὰ καὶ δαιδαλική.*

Ὁ ποιητής ἀπευθύνει ἐδῶ χαιρετισμὸ πρὸς ἓνα ἐφηβικὸ θηλυκὸ Ἑσὺ, ποὺ σὲ μὴ παραδοσιακὴ εἰκονιστικὴ (Παναγία – Ἑλλάδα – Ἐλευθερία) εἶναι ἓνα σύνθετο τριαδικὸ πλάσμα, ἓνα εἶδωλο τοῦ λαοῦ του, ποὺ ἀποδίδει μεταφορικὰ τὸ ἴδιο τὸ νόημα τῆς Ζωῆς. Τὴ χαιρετίζει σὰν τὴ βάτο τὴ μὴ καιομένη –εἰκόνα καὶ αὐτὴ βιβλική–, τὴν ἀμεταμέλητη στὰ παθήματά της, τὴν οὐδέποτε καταθέτουσα τὰ ὄπλα. Τὴν χαιρετίζει ὡς ἐλαφροσπάτητη, ποὺ ἐγείρεται ἀπὸ τὸν ὕπνο της καὶ κάνει θαύματα καινούργια. Τὴν χαιρετίζει σὰν τὴν ἄγρια δύναμη τοῦ ἐνστίκτου καὶ σὰν τὴν ἁγία ἀγκαλιὰ τῆς ἐρημίας. Τὴν ὀνομάζει μάννα τῶν ὀνείρων καὶ κυρὰ τοῦ Πελάγους, ποὺ φέρνει τὴν ἄγκυρα τῆς σωτηρίας καὶ τὸ ἀστρικό κάλλος. Τὴν βλέπει μὲ λυτὰ μαλλιά, ὀλόχρυσα ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, νὰ τρέχει στοὺς ἀνε-

μους, καὶ τὴν χαιρετίζει ὡς ποιητικὴ «λαλέουσα» ποὺ δαμάζει τὸν θάνατο. Εἶναι αὐτὴ ποὺ δημιουργεῖ τὶς ἐποχὲς καὶ ποὺ βάζει τὰ ἄστρα σὲ τάξη. Εἶναι ἁγία, προφητικὴ καὶ ἀνεξιχνίαστη. Εἶναι ἡ ἴδια ἡ Ζωή.

Εἰκόνες, ἐπίσης, ὀλοζώντανες μᾶς ὀδηγοῦν καὶ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Τὸ «Τόσο ἦταν ἀλήθεια / ποὺ πιστὰ μ' ἀκολούθησε τὸ χῶμα / ἔγινε σὲ μεριεὲς κρυφὲς πρὸ κόκκινο» μᾶς παραπέμπει στὸ «ὅτι αὐτὸς ἔγνω τὸ πλάσμα ἡμῶν, ἐμνήσθη ὅτι χοῦς ἐσμεν» (Ψαλμ. ΡΒ΄ 14). Ἡ τὸ «Τὶς ἡμέρες μου ἄθροισα καὶ δὲ σὲ βρῆκα / πουθενά, ποτέ, νὰ μοῦ κρατεῖς τὸ χέρι / στὴ βοή τῶν γκρεμῶν καὶ στῶν ἄστρον τὸν κυκεῶνά μου!» μᾶς πηγαίνει ἀπ' εὐθείας στὸ Ἄσμα Ἀσμάτων: «Ἐζήτησα αὐτὸν καὶ οὐχ εὔρον...» (Ψ' 1).

Ἡ ποίηση τοῦ Ἑλύτη εἶναι μὴ κατάφραση τῆς Ὁρθοδοξίας, δῖλωση τῆς ἑλληνικῆς του ἰθαγένειας. Ἡ βυζαντινὴ μελικὴ κληρονομία εἶναι ἀπὸ τὶς πρώτες μουσικὲς ἐντυπώσεις του. Μὲ βυζαντινοὺς ὕμνους συνοδεύει τοὺς ἀγῶνες τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως:

*Μονάχη ἔγνοια ἡ γλῶσσά μου, μὲ τὰ πρῶτα
πρῶτα Δόξα Σοι!
Ἐκεὶ δάφνες καὶ βάγια
θυματὸ καὶ λιβάνισμα
τὶς πάλες εὐλογώντας καὶ τὰ καριοφίλια.
Στὸ χῶμα στὸ στρωμένο μὲ τ'
ἀμπελομάντιλα
κνίσες, τσουγκρίσματα
καὶ Χριστὸς Ἀνέστη
μὲ τὰ πρῶτα συμπάρα τῶν Ἑλλήνων.*

Ἀλλὰ καὶ πέρα ἀπὸ τὸ Ἄξιόν Ἔστι, στὰ ποιήματα τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἑλύτη συναντᾶμε καὶ ἄλλες εἰκόνες παρμένες ἀπὸ τὴ γνώση, τὴ σκέψη, τὸν σχολιασμὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν μας κειμένων καὶ τὶς γιορτὲς τῆς Ὁρθοδοξίας μας. Στὰ κείμενά του τὸ θέμα τῆς πίστεως στὸν Θεὸ ἐπανέρχεται ὡς στοιχεῖο βαθιὰ ζυμωμένο μὲ τὴν Ἑλλάδα

καὶ ἄρρηκτα δεμένο μετὰ τὴν ταυτότητα τοῦ Νεοέλληνα.

Σὰς παραθέτω μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ ποιήματά του καὶ σὰς ἀφήνω νὰ ταξιδέψετε στὴν ποίηση τοῦ Ἑλύτη. Θὰ ἔλθουν στὴ μνήμη σας εἰκόνες ἑλληνικές:

*Κι ἔναν πόντο πιὸ ψηλὰ νὰ πᾶτε,
ἄνθρωποι,
εὐχαριστῶ θὰ σᾶς πεῖ ὁ Θεός.
(Ἐκ τοῦ πλησίον)*

*Μετὸ καῖκι καὶ μετὰ πανιὰ τῆς Παναγίας
Ἔφυγαν κατευόδιο τῶν ἀνέμων...
(Προσανατολισμοί, «Μελαγχολία τοῦ Αἰγαίου»)*

*Μεγάλα νέα καμπάνες
Στις αὐλὲς ἄσπρες μπουγάδες
Στις παραλιές οἱ σκελετοὶ
Μπογιές κατράμι νέφτι
Ἐτομασίες τῆς Παναγίας
Ποῦ γιὰ νὰ γιορτάσει ἐλπίζει
Ἄσπρα πανιὰ καὶ γαλανὲς σημαιοῦλες.
(Ἥλιος ὁ πρῶτος)*

*Ἀκόμη, ἀπὸ τὴ συλλογὴ Τὸ Φωτόδεντρο
καὶ ἡ δέκατη τέταρτη ὁμορφιά:*

*Πρέπει νὰ ἔταν τῶν Βαῶν τοῦ οὐρανοῦ
ἐπειδὴ καὶ τὰ πουλιὰ κατέβαιναν
μ' ἓνα κλαδάκι πράσινο στὸ ράμφος...*

*Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς
ἐγὼ ποῦ ἀγάπησα
ἐγὼ ποῦ τήρησα τὸ κορίτσι μου σὰν ὄρκο
ποῦ ἔφτασα νὰ πιάνω τὸν ἥλιο ἀπ' τὰ φτερά
σὰν πεταλούδα
Πάτερ ἡμῶν...*

Μ' ἓνα τίποτα ἔζησα...

*Ἦσπου τέλος ἐνίωσα
κι ἄς πᾶ' νὰ μ' ἔλεγαν τρελό
πῶς ἀπὸ ἓνα τίποτα γίνεται ὁ Παράδεισος.*

Τί εἶναι ὁμως αὐτὸ ποῦ δένει τὸν Ἑλύτη μετὰ τὴν Ὁρθοδοξία; Γιὰ τὸν ποιητὴ, ἡ Ὁρθοδοξία μετὰ τὴν εἰκαστικὴ τῆς ἔκφρασι εἶναι ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου. Ἡ βαρκοῦλα τῶν ποιημάτων του ὀνομάζεται «Ἔχει ὁ Θεός». Τὸ νὰ τῆς δώσει ἄλλο ὄνομα θὰ ἦταν βλασφημία.

Ἐκτός, ὁμως, ἀπὸ εἰκόνα, εἶναι καὶ μνήμη:

*Μνήμη τοῦ λαοῦ μου σὲ λένε Πίνδο καὶ σὲ
λένε Ἄθω.*

Πέρα ἀπὸ τὴ μνήμη, εἶναι ἡ ἴδια τοῦ ἡ πατρίδα, ποῦ τὴν αἰσθησὴ τοῦ γι' αὐτὴ τὴν μετατρέπει σὲ ποίημα:

*Ξέρω πὼς εἶναι τίποτε ὄλ' αὐτὰ καὶ πὼς ἡ
γλῶσσα ποῦ μιλῶ δὲν ἔχει ἀλφάβητο
Ἄφοῦ καὶ ὁ ἥλιος καὶ τὰ κύματα εἶναι μιὰ
γραφὴ συλλαβικὴ ποῦ τὴν ἀποκρυπτογραφεῖς
μονάχα στοὺς καιροὺς τῆς λύπης καὶ
τῆς ἐξορίας*

*Κι ἡ πατρίδα μιὰ τοιχογραφία μ' ἐπιστροφές
διαδοχικὲς φράγκικες ἢ σλαβικὲς ποῦ
ἂν τύχει καὶ βαλθεῖς γιὰ νὰ τὴν ἀποκαταστήσεις
πᾶς φυλακὴ καὶ δίνεις λόγο
Σ' ἓνα πλῆθος Ἐξουσίες ξένες μέσῳ τῆς
δικῆς σου πάντοτε*

*Ὅπως γίνεται γιὰ τὶς συμφορές
Ὅμως ἄς φανταστοῦμε σ' ἓνα παλαιῶν
καιρῶν ἀλώνι ποῦ μπορεῖ νὰ ἔναι καὶ σὲ
πολυκατοικία ὅτι παίζοντε παιδιὰ καὶ ὅτι
αὐτὸς ποῦ χάνει*

*Πρέπει σύμφωνα μετὰ τοὺς κανονισμοὺς νὰ
πεῖ στοὺς ἄλλους καὶ νὰ δώσει μιὰν ἀλήθεια*

*Ὅποταν βρίσκονται στὸ τέλος ὅλοι νὰ κρατοῦν
στὸ χέρι τους ἓνα μικρὸ*

Δῶρο ἀσημένιο ποίημα.

(Τὸ Φωτόδεντρο καὶ ἡ δέκατη τέταρτη ὁμορφιά)

ΣΟΦΙΑ ΜΟΥΡΟΥΤΗ-ΓΕΩΡΓΑΝΑ
Καθηγήτρια Φιλολογίας

ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΟ ΔΙΦΥΕΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

I

Ἐπαρκῶς λεπτομερῆς ἔκθεσι τῶν σχετικῶν μὲ τὴν οὐσία τῆς δικαιοσύνης στὸ πλαίσιο ἑνὸς ἄρθρου εἶναι μᾶλλον ἀδύνατος λόγῳ τοῦ τεραστίου ὄγκου τῆς σχετικῆς διεθνoῦς βιβλιογραφίας. Κατὰ συνέπεια, οἱ παρακάτω σκέψεις θὰ περιοριστοῦν ἀπλῶς σὲ μιὰ ἐγγύτερη γιὰ μᾶς τοὺς Ἑλλήνες ἀναδίφηση στὴ διαμόρφωση τῆς ιδέας τῆς δικαιοσύνης, μὲ ἀναφορὰ σὲ κατ' ἐπιλογὴν κείμενα.

Ὡς γνωστόν, μὲ τὸν καθορισμὸ τῆς ἔννοιας τῆς δικαιοσύνης ἔχουν ἀπασχοληθεῖ ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ ἀπασχολοῦνται καὶ σήμερα τόσο ἱεροὶ συγγραφεῖς, ὅσον καὶ φιλόσοφοι καὶ νομικοὶ καὶ κοινωνιολόγοι, συμβάλλοντες μὲ τίς διατυπώσεις τῶν ἀπόψεών τους στὴν ἐπιστημονικὴ διερεύνηση καὶ τὸν ἐντοπισμὸ τῶν στοιχείων ἐκείνων ποὺ συνιστοῦν τὴν οὐσία καὶ κατ' ἐπέκταση καὶ τὴν πηγὴ προέλευσης καὶ δύναμης τῆς δικαιοσύνης. Ἡ ἔννοια τῆς δικαιοσύνης συνδέθηκε ἀνέκαθεν μὲ τὴν πηγαία πανανθρώπι-

νὴ εὐχὴ καὶ τὸ αἴτημα γιὰ ἐπικράτηση συγκεκριμένων ἀρχῶν καὶ κριτηρίων ἐξισορρόπησης ἀντιτιθεμένων συμφερόντων τόσο στὶς διαμορφούμενες σχέσεις ὑπεροχῆς μεταξὺ κάθε εἶδους ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων ὅσον καὶ στὶς μεταξὺ ἀπλῶν ἰδιωτῶν βιοτικὲς σχέσεις. Ἡ ἐπικράτηση αὐτὴ γίνεται πρὸς ἀνεπίσημης καὶ καθολικῆς ἀποδοχῆς, ὅταν πιστεύουμε ὅτι ὀφείλεται σὲ ἀνώτερη τοῦ ἀνθρώπου δύναμη, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ νομιματοδοτεῖται.

Ἀνεξαρτίτως τούτου, ἡ ἐπιπεραχθεῖσα ἡδὴ πρωταρχικὴ διαφοροποίηση τῆς δικαιοσύνης α) σὲ κοινωνικοπολιτικὴ θέσπιση τῶν διαφορῶν ἐξαναγκασμῶν ὑποταγῆς ἀνθρώπων (ἀτομικῶς ἢ ὁμάδων) καὶ β) στὴν ἀτομικὴ, αὐτοπροαίρετη συναλλακτικὴ συμπεριφορὰ ἐξισορροπητικῆς ὑποχώρησης τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, φέρνει εὐθὺς ἀμέσως τὴν πρώτη δυσκολία στὸν προσδιορισμὸ ἐνοποιημένου καθορισμοῦ τοῦ τί εἶναι καὶ πῶς ἐμφανίζεται ὑλοποιουμένη ἡ δικαιοσύνη, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ τὰ ἀνωτέρω διάκρισή

Ἡ ἔννοια τῆς δικαιοσύνης συνδέθηκε ἀνέκαθεν μὲ τὴν πηγαία πανανθρώπινη εὐχὴ καὶ τὸ αἴτημα γιὰ ἐπικράτηση συγκεκριμένων ἀρχῶν καὶ κριτηρίων ἐξισορρόπησης ἀντιτιθεμένων συμφερόντων τόσο στὶς διαμορφούμενες σχέσεις ὑπεροχῆς μεταξὺ κάθε εἶδους ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων ὅσον καὶ στὶς μεταξὺ ἀπλῶν ἰδιωτῶν βιοτικὲς σχέσεις.

της, ἀναλόγως πρὸς τὴν πηγὴ νομοτοδότησός της, σὲ θεία καὶ ἀνθρώπινη δικαιοσύνη.

II

Στοὺς πρωταρχικοὺς ἱεροὺς συγγραφεῖς ποὺ συνέβαλαν στὴν ἰδέα τῆς δικαιοσύνης ὡς κοινωνικοῦ πολιτιστικοῦ στοιχείου θείας προελεύσεως, ἰδιάξουσα θέση ἔχει γιὰ μᾶς τοὺς ὀρθοδόξους ὁ προφήτης Ἡσαΐας μὲ τὴν προτροπή του: «*Δικαιοσύνην μάθετε οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς*». Ἡ φράση αὐτὴ μετατρέπεται σὲ ψαλτικό ἀριστούργημα εἰσαγωγῆς τοῦ ὀρθοδόξου Ἑλληνα στὴν κατάνυξη τῆς Μεγάλης Ἐβδομάδος. Τὴν διαβάζουμε στὸ προφητικὸ βιβλίον *Ἡσαΐας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*: «*Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός, διότι φῶς τὰ προστάγματά σου ἐπὶ τῆς γῆς. Δικαιοσύνην μάθετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς. Πέπανται γὰρ ὁ ἀσεβής, οὐ μὴ μάθῃ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιήσῃ*».¹ Μὲ τὴν προαναφερθεῖσα προτροπὴ ἀρχίζει ἡ Πέμπτη Ὁδὴ τῶν τυπικῶν τῆς ὀρθόδοξης ὑμολογίας καί, ὡς γνωστόν, στίχοι αὐτῆς ἀκούγονται στὸ μέγα ἀλληλουάριον, ποὺ ψάλλεται πρὸ τοῦ τροπαρίου «Ἴδου ὁ νυμφίος ἔρχεται» στὶς πρῶτες ἀκολουθίες τῆς Μεγάλης Ἐβδομάδος. Ὁ καθηγητὴς Τρεμπέλας ἐρμηνεύει τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα ὡς ἑξῆς: «*Ἀπὸ τὴν νύκτα ἀγρυπνεῖ ἐνωρὶς τὸ πνεῦμά μου καταφυγὸν εἰς Σέ, ὦ Θεέ, διότι τὰ προστάγματά Σου εἶναι φῶς ἐπὶ τῆς γῆς. Μάθετε καὶ ἐφαρμόσατε τὴν δικαιοσύνην αὐτήν, περὶ τῆς ὁποίας σᾶς φωτίζουν τὰ θεία προστάγματα, σεῖς ποὺ κατοικεῖτε ἐπὶ τῆς γῆς. Μάθετε δικαιοσύνην. Διότι ὁ ἀσεβὴς ἔχει παύσει νὰ ζῆ. Πᾶς ὅστις δὲν θὰ μάθῃ ἐπὶ τῆς γῆς δικαιοσύνην εἶναι ἀδύνατον νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ ψεύδους*».² Τὸ

ἴδιο χωρίο, μὲ τὴν προσθήκη δύο ἄλλων στίχων ποὺ προηγούνται, ἀποδίδεται στὴ μετάφραση τῆς *Παλαιᾶς Διαθήκης* τῶν καθηγητῶν Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης ὡς ἑξῆς: «*Κύριε, ὁ δρόμος τοῦ δικαίου εἶναι εὐθύς· Ἐσὺ εὐθυγραμμίζεις τὴ διαδρομὴ τοῦ δικαίου. Κύριε, περμμέναμε τὶς κρίσεις Σου, ὅποιες κι ἂν εἶναι αὐτές. Ὁ πόθος μας εἶναι πάντα τὸ ὄνομά Σου νὰ θυμόμαστε. Τὴ νύκτα ἡ ψυχὴ μου Σὲ ποθεῖ· ἀπὸ τὰ βάθη μου Σ' ἀποζητᾶω. Ὅταν οἱ κρίσεις Σου ἐφαρμόζονται στὴ γῆ, μαθαίνει τὴ δικαιοσύνη ἡ οἰκουμένη. Ἀλλὰ ὁ ἀσεβής, ἀκόμα κι ὅταν τὸν ἐλεεῖς, τὴ δικαιοσύνη δὲν τὴν μαθαίνει· ἀκόμα καὶ στὴ χώρα τῆς εὐθύτητας κάνει κακὸ, δὲν βλέπει τὴ μεγαλοσύνη τοῦ Κυρίου. Τὸ χέρι Σου εἶναι ὑψωμένο, Κύριε, μὰ οἱ ἐχθροὶ Σου δὲν τὸ βλέπουν*».³

Στὶς παραπάνω βιβλικὲς ἀναφορὲς στὸ νόημα τῆς δικαιοσύνης διαπιστώνει κανεὶς τὸ μὲν ὅτι ἡ δικαιοσύνη ταυτίζεται μὲ τὶς ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ (τὸν θεϊκὸ νόμο), τὸ δὲ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν νομοθετεῖ ἀπλῶς, ἀλλὰ ὅτι ἡ μὴ συμμόρφωση πρὸς τὶς ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ δὲν μένει χωρὶς συνέπειες γιὰ τὸν παραβάτη της.

Εἰκονιστικὴ παράσταση τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ δὲν ἀπαντᾶται στὸν χῶρο τῆς *Παλαιᾶς Διαθήκης* κατὰ τὸ γενικὸ πλαίσιο τῆς ἀνεξαίρετου ἀπαγόρευσης «*οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα*».⁴ Λεκτικὰ ὅμως ἀπαντᾶται ἡ προσομοίωση τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ ὡς «*χειρὸς Κυρίου*» καὶ ἐνίστε ὡς τῆς «*δεξιᾶς τοῦ Κυρίου*», ὑπὸ τὴ μορφὴ εὐχῆς ἢ αὐτοδυνάμου ἐπεμβάσεως πρὸς εὐλογία καὶ ἔπαινο τοῦ πιστοῦ ἢ ἀντιθέτως πρὸς ἔλεγχον καὶ τιμωρίαν τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἢ τῶν μὴ πιστῶν. Πρβ., μεταξὺ ἄλλων, «*καὶ οὐκ ἔστιν ὡς ἐξελεῖται*

1 Ἡσ., κστ' 9.

2 *Τὸ Ψαλτήριον, μετὰ συντόμου ἐρμηνείας*, Ἐκδόσεις «Ὁ Σωτήρ», Ἀθῆνα 2001²¹, σελ. 587.

3 πρβλ. *Ἡ Ἁγία Γραφή*, ISBN 960/7847-024, σελ. 1219.

4 Ἑξοδ., κ' 4.

Στις βιβλικές αναφορές στο νόημα της δικαιοσύνης διαπιστώνει κανείς το μὲν ὅτι ἡ δικαιοσύνη ταυτίζεται μὲ τις ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ (τὸν θεϊκὸ νόμο), τὸ δὲ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν νομοθετεῖ ἀπλῶς, ἀλλὰ ὅτι ἡ μὴ συμμόρφωση πρὸς τις ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ δὲν μὲν χειρὶς συνέπειες γιὰ τὸν παραβάτη της.

ἐκ τῶν χειρῶν μου»,⁵ καὶ «ἀνθέξεται κρίματος ἡ χεὶρ μου».⁶

III

Στὴν ἀνθρώπινη ἀντίληψη τῆς δικαιοσύνης (ἀποδέσμευση ἀποκλειστικῆς προέλευσης ἀπὸ τὸν Θεό) πρωτοποροῦν οἱ φιλόσοφοι. Μεταξὺ αὐτῶν πρωτότυπη καὶ γι' αὐτὸ ὑπερέχουσα θέση ἔχει ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος ἐξετάζει τὸ ζήτημα τῆς δικαιοσύνης γνωσιολογικά. Κατ' αὐτόν, ἡ δικαιοσύνη «ἀρετὴ μὲν ἐστὶ τελεία, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς ἀλλὰ πρὸς ἕτερον».⁷ Ἡ δικαιοσύνη δηλαδὴ ἔχει ἀφ' ἑαυτῆς νόημα ἀρετῆς, ὅμως δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἀναγκαίως στὴν πρὸς ἄλλους συμπεριφορὰ του. Ἡ ἴδια ἡ δικαιοσύνη διέπεται ἀπὸ τρεῖς ἀρχές: α) τῆς ἰσότητος, β) τῆς ἀναλογικότητος καὶ γ) τῆς ἐπιεικειᾶς. Οἱ ἀρχὲς τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀναλογικότητος ἐπιβάλλουν ὅπως οἱ ἴσες καταστάσεις ἀντιμετωπίζονται ἰσοτίμως καὶ οἱ ἄνισες κατ' ἄνισον, ἀλλὰ σὲ κάθε περίπτωσι κατὰ ἐξισοροσθητικὸ τρόπο: «ἰσάζειν».⁸ Ἔτσι ἡ δικαιοσύνη διαχωρίζεται ἢ διαμορφώνεται σὲ διορθωτική/ἀνταλλακτικὴ (*justitia commutativa*) καὶ σὲ διανεμητικὴ (*justitia distributiva*), δηλαδὴ στὴν περίπτωσι (ὑπὸ τοῦ κράτους κλπ.) διανομῆς τοῦ φυσικῶς ὑπάρχοντος πλούτου καὶ τῶν παραγομένων ἀγαθῶν καὶ θεσπιζο-

μένων ἀμοιβῶν καὶ τιμῶν νὰ ἐπικρατεῖ μεταξὺ ἀνίσων κατ' ἀξίαν προσώπων ὄχι ἰσότητα, ἀλλὰ ἡ ἐπιβαλλομένη στὴν κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν παραγωγή τῶν ἀγαθῶν καὶ τὴν προαγωγή τῆς κοινωνίας συμβολὴ τους διαφοροποίησι. Τὶς δύο αὐτὲς ἀρχὲς συμπληρώνει ἡ ἐπιεικεία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ «ἐπανόρθωμα νομίμου δικαίου».⁹

IV

Ἡ παραπάνω παράθεση δύο παραλλήλων καὶ ὄχι ἐναντιωματικῶν προσεγγίσεων τῆς δικαιοσύνης ἐπιτρέπει τὴ διαπίστωση ὑπαρξῆς κοινοῦ ἐδάφους μεταξὺ τους, ποῦ ἀφορᾷ τὸν ἐσωτερικὸ ἀνθρώπο. Σήμερα διακρίνουμε σαφῶς τόσο ἐπιστημονικὰ ὅσο καὶ βιωματικὰ καὶ λεκτικὰ μεταξὺ θείας δικαιοσύνης καὶ ἀνθρώπινης δικαιοσύνης. Ἡ θεία δικαιοσύνη ἔχει πηγὴ αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ καὶ περιεχόμενο τὴν ἀγιότητα διὰ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν Του. Πρὸς τὴν ἀγιότητα αὐτὴ (θέωση) καλεῖ τοὺς πάντες. Ἡ θεία δικαιοσύνη δὲν ἔχει, ἐκτὸς παρεμπιπτόντως, σχέσι πρὸς τὴν ἀρχὴ τῆς ἰσότητος στὴν ἀπόλαυσι τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν προνομίων ἐπὶ τῆς γῆς στὴν ὁποία κυριαρχεῖ ἡ ἀνθρώπινη πλεονεξία. Ὁ Θεός, κατὰ τὴ ρητὴ διαβεβαίωση τοῦ Χριστοῦ, «βρέχει ἐπὶ δικαίων καὶ ἀδίκων».¹⁰ Πρὸς τὴν προαναφερθεῖσα ἀγιότητα καλοῦνται πάντες ἀνεξαιρέτως

5 Δευτ. κβ' 39, Ψδ. β' 39.

6 Ψδ. β' 41.

7 Ἀριστ., *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, 1129b26-27.

8 Ἀριστ., ὁ.π., 1132a7.

9 Ἀριστ., ὁ.π., 1157b12-13. Πρβ. Γ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, *Πρακτικὰ Ακαδημίας Ἀθηνῶν* 50 (1975), σελ. 130 καὶ τὶς ἐκεῖ παραπομπὲς στὰ ἀρχαῖα κείμενα.

10 *Ματθ.*, δ' 45.

καὶ ἰσοτιμῶς.

Στὴ σημερινὴ δυτικοευρωπαϊκὴ φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμῃ ἐπιχειρεῖται ἀναμφιβόλως σαφῆς διαχωρισμὸς τῶν θεολογικῶν κριτηρίων κατανόησης καὶ ἐφαρμογῆς τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτὴ σαφῶς ἐγκοσμιοποιεῖται, στοχεύουσα στὴν ἐξυπηρέτηση τῆς κοινωνικῆς εἰρήνης διὰ τῆς ἀπρόσκοπτης, μὲ τὴν ἐξασφάλιση ἴσων εὐκαιριῶν, παραγωγῆς καὶ διανομῆς πλούτου. Τὸ θέμα τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ μένει γιὰ τὴν ἀνθρώπινη δικαιοσύνη ἐκτὸς τοῦ ἀντικειμένου ἐρεύνης τῆς.

Ὡς αἰτιολόγησι ἀλλὰ καὶ κατανόηση τῆς ἐγκοσμιοποίησης τῆς δικαιοσύνης ἀναφέρεται ἡ πρόοδος στὸν νομικὸ πολιτισμὸ, ποὺ ἐξασφαλίζει στὸν κάθε ἄνθρωπο τὴν ἀρμόζουσα σ' αὐτὸν ἐλευθερία καὶ τὸν σεβασμὸ, καὶ γενικῶς ἀξία ἢ ὅποια ἀπορρέει ἀπὸ τὴ φυσικὴ ιδιότητά του ἀκριβῶς ὡς ἀνθρώπου. Αὐτοῦ τοῦ προσίκοντος στὴν ἀνθρώπινη ιδιότητα σεβασμοῦ δικαιοῦνται ὅλοι οἱ μέτοχοι μιᾶς εὐνομούμενης κοινωνίας, καὶ ὄχι προνομιακὰ μόνον οἱ ὀπαδοὶ οἰουδήποτε θρησκευτικοῦ δόγματος ἢ οἰασδήποτε

καὶ ὄρους δικαιοσύνης παντοτινοὺς καὶ ἀμετάβλητους, ἀλλὰ καὶ ἐκουσίως μόνον ἀποδεκτοῦς.

V

Ἐν τούτοις, ἡ εἰσαγωγικῶς σημειωθείσα πανανθρώπινη εὐχὴ καὶ τὸ αἴτημα γιὰ ἐπικράτηση ἀρχῶν καὶ κριτηρίων ἐξισορρόπησης ἀντιτιθέμενων συμφερόντων, ὡς ἀναγκαστικῆς ἐπιβολῆς περιεχόμενου τῆς δικαιοσύνης, δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ εἶναι ἕνα κατὰ βάσιν ἠθικὸ πρόβλημα. Ὅποιαδήποτε κριτήρια καὶ ἀρχές γι' αὐτὴν κι ἂν ἐφευρεθοῦν καὶ καθιερωθοῦν, ἡ δικαιοσύνη γιὰ κάθε ἄνθρωπο χωριστὰ καὶ πάντοτε θὰ εἶναι ἠθικὸ δίλημμα κρίσεως, ποὺ δὲν λύνεται μηχανιστικά. Κρίσεως καὶ ἀποφάσεως γιὰ τὸ τί ὀφείλει νὰ πράξει θετικὰ ἢ ἀρνητικὰ μὲ κριτήριο τῆς δικῆς του ἀρχῆς ποὺ πρεσβεύει ὡς ἄνθρωπος, ἔστω καὶ ἂν δὲν τὶς ἀκολουθεῖ μὲ συνέπεια πάντα. Γιὰ τὴν κρίση του αὐτὴ θὰ ἔχει ἐσωτερικὸ ἔλεγχο συνέπειας. Αὐτὸς ὁ ἐσωτερικὸς ἔλεγχος τῆς κατὰ συνείδηση δικαιοσύνης συμπεριφορᾶς συνδέει ἄρρηκτα τὴν ἀνθρώπινη μὲ τὴ θεία δικαιοσύνη, ἀνεξαρτίτως τοῦ περιεχομένου ποὺ δίνει κα-

Ὅποιαδήποτε κριτήρια καὶ ἀρχές γι' αὐτὴν κι ἂν ἐφευρεθοῦν καὶ καθιερωθοῦν, ἡ δικαιοσύνη γιὰ κάθε ἄνθρωπο χωριστὰ καὶ πάντοτε θὰ εἶναι ἠθικὸ δίλημμα κρίσεως, ποὺ δὲν λύνεται μηχανιστικά.

ἄλλης διακρίσεως. Ὁ νομικὸς πολιτισμὸς παγώνεται μὲ τὸ κατεστημένο καὶ μεταβαλλόμενο κατὰ τὶς ἀνάγκες τῶν περιστάσεων καθολικῆς καὶ ἀναγκαστικῆς ἐπιβολῆς δίκαιο, καὶ ἐξασφαλίζει «δικαίους κατὰ νόμον» πολῖτες, καὶ ὄχι μόνον κατὰ Θεὸν δικαίους. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ τὸ μὲν δὲν μποροῦν νὰ διαγνωσθοῦν ἀσφαλῶς, τὸ δὲ θεωροῦν τὸν ἑαυτὸ τους καὶ ὡς μελλοντικοὺς πολῖτες μιᾶς ἄλλης, ὄχι ἐπίγειας βασιλείας, μὲ προϋποθέσεις

νεὶς στὴν ἔννοια τῆς θείας δικαιοσύνης. Τὴ σύνδεση αὐτὴ ἐκφράζει παραστατικὰ ἡ προχριστιανικὴ ἀρχαιοελληνικὴ φράση: «Ἔστι δίκης ὀφθαλμὸς, ὃς τὰ πάνθ' ὀρᾷ», μὲ τὴν ὅποια ἐξυπνοεῖτο ἡ ὑπαρξη τῆς θείας Δίκης καὶ μὲ τὴν ὅποια κυρίως ἀπέδιδαν οἱ ἀρχαῖοι Ἑλλήνες τὸν μορφότυπο τῆς Δικαιοσύνης.

ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΪΝΑΣ Δ.Ν.

Η ΠΙΣΤΙΣ: ΙΔΙΩΤΙΚΗ Ή ΔΗΜΟΣΙΑ;

Κατά την διάρκεια του θέρους ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολιτεύσεως της χώρας μας έπεσκέφθη τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἡ ἐπίσκεψις ὑπῆρξε ἐθιμοτυπική, λόγω τῆς προηγουμένης ἐπισκέψεως ἐπιτροπῆς Ἁγιορειτῶν Πατέρων στὰ γραφεῖα τοῦ κόμματος στὴν Ἀθήνα. Ἡ ἐπίσκεψις προεβλήθη δεόντως ἀπὸ τὰ μέσα ἐνημερώσεως, τὰ ὁποῖα ἐστίασαν σὲ δύο γεγονότα: πρῶτον στὴν δεκάλεπτο παραμονὴ τοῦ κ. Τσίπρα ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τοῦ Ναοῦ στὸ Πρωτάτον, μπροστὰ στὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας «Ἄξιον Ἑστί», καὶ δεύτερον στὴν δίωρη συζήτησι τοῦ αὐτοῦ προσώπου μὲ τὸν προηγούμενο τῆς Ἰ. Μονῆς Ἰβήρων π. Βασίλειο Γοντικákη. Μετὰ τὴν δίωρη αὐτὴ συζήτησι εἰπώθηκε τὸ ἀνεκδιίγητο ὅτι οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὁμοιάζουν μὲ τοὺς Ζαπατίστας τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς ποὺ εἶχαν ὡς σύνθημα τὸ «ὄλα γιὰ ὄλους καὶ τίποτα γιὰ μᾶς»!

Μὲ ἀφορμὴ αὐτὴν τὴν ἐπίσκεψι δημοσιογράφοι καὶ διανοούμενοι ἐπέ-

σχόλιο τοῦ δημοσιογράφου Γιώργου Παπαθανασόπουλου στὸ διαδίκτυο ὑπὸ τὸν τίτλο «Τὸ περιβόλι τῆς Παναγίας καὶ ὁ κ. Τσίπρας»). Ἀπὸ πλευρᾶς κοσμικῆς ἐπεκρίθη, γιὰτὶ ὡς ἀρχηγὸς ἐνὸς ἀριστεροῦ κόμματος δὲν ἔθεσε αὐτὰ τὰ ὁποῖα ὑποστηρίζει τὸ κόμμα τοῦ σχετικῶς μὲ τὸν χωρισμὸ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας καὶ τὰ ὑπόλοιπα «εὐρωπαϊκά» καὶ «προοδευτικά» αἰτήματα γιὰ τὴν ἐκδίωξι τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν δημοσίᾳ σφαῖρα. Στὴν χώρα μας συντηρεῖται ἡ «ἐκτὸς εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος σύνδεση κράτους καὶ Ἐκκλησίας»(!), ἐπισημαίνεται σὲ κάποιον ἐπικριτικὸν δημοσίευμα (Βλ. Πόπης Διαμαντάκου, «Υπὲρ πίστεως καὶ ἐπικοινωνίας», *Καθημερινὴ* 15.8.2014).

Κάποιοι δημοσιογράφοι ἐπέμεναν ἰδιαίτερος στὸν ἰδιωτικὸν χαρακτῆρα τῆς θρησκείας καὶ τῆς πίστεως: κατ' αὐτοὺς ἡ πίστις ἀνήκει στὴν ἰδιωτικὴ σφαῖρα τοῦ ἀτόμου καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο δὲν ἐπιτρέπεται στὰ σύγχρονα οὐδετερόθρησκα κράτη νὰ ἐμφα-

Ἡ θεωρία ὅτι δῆθεν ἡ πίστις ἀποτελεῖ ἰδιωτικὴ ὑπόθεσι τῶν ἀτόμων προσπαθεῖ νὰ ἐπιβληθῇ διὰ παντοίων μέσων στὸ δυτικὸν κόσμον καὶ νὰ θέσῃ τὶς διαφορὰς θρησκείας στὸ περιθώριον τῆς δημοσίας ζωῆς.

κριναν τὴν ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς γιὰ διαφόρους λόγους. Ἀπὸ τὸν ἐκκλησιαστικὸν χῶρον κατηγορήθηκε ὅτι οὐδεμίαν γεῦσι τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἔλαβε, ἀφοῦ ἐν τέλει συνέκρινε τοὺς Ἁγιορεῖτες μὲ τοὺς ἐπαναστάτες Ζαπατίστας. (Βλ. ἐνδιαφέρον

νίζεται στὸν δημόσιον χῶρον καὶ νὰ ἀπαιτῆ «πολιτικὰ δικαιώματα». Ἡ θεωρία αὐτὴ εἶναι προϊὸν τῆς νεωτερικότητος καὶ ἔχει προβληθῆ κατὰ κόρον ἀπὸ πρόσωπα καὶ θεσμοὺς ποὺ ἐπιθυμοῦν τὸν ἀποχριστιανισμὸ τῆς Εὐρώπης. Συγγενὴς μὲ αὐτὴν τὴν

θεωρία είναι και η θεωρία της άνεγκτικότητας, η οποία αποδέχεται μεν τις θρησκευτικές δοξασίες και τα διάφορα πιστεύω, αλλά επιβάλλει σε αυτές να προβάλλουν δημοσίως τις ομοιότητες και τις κοινές αξίες και ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ τις διαφορές τους, διήθεν γὰρ τὴν ἀποφυγὴ συγκρούσεων. Ἡ θεωρία αὐτή, ὅτι διήθεν ἡ πί-

Δύο προηγούμενες ἐπισκέψεις πολιτικῶν προσώπων στὸ Ἅγιον Ὅρος φανερώνουν τὴν κοινωνικὴ καὶ δημοσίᾳ διάστασι τῆς χριστιανικῆς πίστεως: ἡ πίστις, ὅταν βιοῦται, ἐκφράζεται ὡς ζωτικὴ (καὶ ὄχι ὑποκριτικὴ) ἀνάγκη πρὸς τὰ ἔξω. Πρὶν ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια ὁ τότε ἀρχηγὸς τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἑλλά-

Ἡ πίστις, ἡ αὐθεντικὴ καὶ ζέουσα/ζῶσα χριστιανικὴ πίστις, δὲν περιορίζεται στὰ ὅρια τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς, ἀλλὰ καθίσταται κοινωνικὴ, ἐκκλησιαστικὴ, ὄχι ἀτομικὴ. Ὁ περιορισμὸς τῆς πίστεως στὴν ἰδιωτικὴ σφαῖρα ἐντάσσεται σὲ μιὰ προσπάθεια ἀποϊεροποιήσεως καὶ ἀποχριστιανισμοῦ τῆς κοινωνίας μας.

στις ἀποτελεῖ ἰδιωτικὴ ὑπόθεσι τῶν ἀτόμων, προσπαθεῖ νὰ ἐπιβληθῇ διὰ παντοίων μέσων στὸ δυτικὸ κόσμο καὶ νὰ θέσῃ τις διαφορὲς θρησκείες στὸ περιθώριον τῆς δημοσίας ζωῆς.

Ἀντιθέτως, ἡ ἐπιστήμη τῶν θρησκευμάτων, ἡ θρησκευολογία, θεωρεῖ ὅτι ἡ θρησκεία καὶ ἡ πίστις τῶν ἀνθρώπων εἶναι δημόσιο, συλλογικὸ καὶ κοινωνικὸ φαινόμενο καὶ ὄχι ἀτομικὸ. Πρῶτος στὴν ἀρχαιότητα ὁ Πλούταρχος ἐτόνιζε τὴν «πολιτικὴ» (δημοσία, κοινωνικὴ) διάστασι τῆς θρησκείας: «*Εὐροὶς δ' ἂν ἐπιῶν καὶ πόλεις ἀτειχίστους, ἀγραμμάτους, ἀβασιλεύτους, ἀοίκους, ἀχρημάτους, νομίματος μὴ δεομένας, ἀπείρους θεάτρων καὶ γυμνασίων· ἀνιέρου δὲ πόλεως καὶ ἀθέου, μὴ χρωμένης εὐχαῖς, μὴδὲ ὄρκους, μὴδὲ μαντείας, μὴδὲ θυσίας ἐπ' ἀγαθοῖς, μὴδ' ἀποτροπαῖς κακῶν, οὐδεὶς ἐστίν, οὐδ' ἔσται γεγονός θεατῆς*» (Πλουτάρχου, *Πρὸς Κωλώτην Ἐπικούρειον*, 1125D11-E6).

δος Χαρίλαος Φλωράκης ἐπεσκέφθη τὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ συνεκλονίσθη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία αὐτῆ τόσο, ὥστε λίγο ἀργότερα νὰ ἐξομολογηθῇ σὲ ἱερομόναχο τῆς Ἱ. Μονῆς Συμωνόπετρας μέσα στὰ γραφεῖα τοῦ Κόμματος στὸν Περισσό (βλ. στὸ διαδίκτυο τὴν συνέντευξι τοῦ π. Ἀθανασίου Συμωνοπετρίτου ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἡ ἐξομολόγησι τοῦ Χαρίλαου Φλωράκη»). Στὴν περίπτωσι ἐκεῖνη ἡ πίστις καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀλλοίωσις ἐπηρεάσε καὶ τὴν δημοσίᾳ ζωὴ τοῦ προσώπου, ἔστω κι ἂν ἐν τέλει τὸ Κόμμα δὲν τοῦ ἐπέτρεψε τὴν ἐκκλησιαστικὴ κηδεῖα του, ἀλλὰ ἀποδέχθηκε μόνον τὴν ἐπιθυμία του νὰ ταφῇ στὸ ἐξωκλήσιο τοῦ προφίτου Ἡλίου στὰ μέρη καταγωγῆς του.

Τὸ Ἅγιον Ὅρος ἐζήτησε νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ ὁ καγκελάριος τῆς Αὐστρίας στὴν Σύνοδο τῶν Εὐρωπαίων ἡγετῶν ποὺ εἶχε γίνῃ τὸ 1998 στὴν Θεσσαλονικὴ ἐπὶ πρωθυπουργίας τοῦ κ. Σημίτη. Τότε ἡ ἑλληνικὴ

συνοδεία του αυστριακού πολιτικού (ρωμαιοκαθολικού πιστού) έμεινε έμβρόντιος, όταν ο κ. Βίκτωρ Κλίμα έστάθη έμπρός στην εικόνα της Θεοτόκου «Πορταίτισσα» στην Ί. Μονή Ίβήρων, για να προσευχηθῆ (Βλ. *Καθημερινή* 30.8.1998).

Τὰ άνωτέρω παραδείγματα άναφέρονται, για να πιστοποιήσουν την άλήθεια ότι ή πίστις, ή άυθεντική και ζέουσα/ζώσα χριστιανική πίστις, δέν περιορίζεται στα όρια της ιδιωτικής ζωής, άλλά καθίσταται κοινωνική, έκκλησιαστική, όχι άτομική. Ό περιορισμός της πίστεως στην ιδιωτική σφαίρα εντάσσεται σε μι ά προσπάθεια άποϊεροποιήσεως και άποχριστιανισμού της κοινωνίας μας. Μας

ένοχλει ό σταυρός που φέρουν στο στήθος τους οι πιστοι και δέν μας ένοχλούν τα μουσουλμανικά, ινδουιστικά, βουδδιστικά σύμβολα (για να μην άναφέρουμε τα σατανιστικά σύμβολα κάποιων μουσικών συγκροτημάτων). Μας ένοχλει ό ήχος της καμπάνας και όχι ό θόρυβος των νυκτερινών κέντρων και τόσα άλλα. Στην άποϊεροποίησι αυτή χρέος των πιστών παραμένει ή έργος και λόγος μαρτυρία και όμολογία της πίστεως, ή όποία (πίστις) κατά τον λόγο του Κυρίου μας είναι «ή νικήσασα τον κόσμον» (Α΄ Γω. ε΄ 4).

I. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΕΓΑΛΗ ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΤΟ CYBERKID

Με πολύ μεγάλο ένδιαφέρον ύποδέχθηκαν παιδιά και γονεις τη νέα έφαρμογή (application) "Cyberkid" για «έξυπνα» κινητά τηλέφωνα (smartphones), που ύλοποίησε και λειτουργεί ή δραστήρια Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Έγκλήματος της Έλληνικής Άστυνομίας με τη χορηγία της Wind.

Πρόκειται για μι παγκόσμιας έμβέλειας καινοτόμο έφαρμογή, που προσφέρει τη δυνατότητα στα παιδιά να επικοινωνούν άμεσα και σε πραγματικό χρόνο (real time), σε περίπτωση κινδύνου ή άπειλής, με τους Άξιωματικούς της Διεύθυνσης Δίωξης Ηλεκτρονικού Έγκλήματος, πατώντας απλώς στο κινητό τηλέφωνό τους το πλήκτρο "Cyber Alert" ή άποστέλλοντας ήλεκτρονικό μήνυμα. Το μήνυμα κινδύνου θα φτάνει άμέσως στο Κέντρο Διαχείρισης Διαδικτυακών Άπειλών της Δίωξης Ηλεκτρονικού

Έγκλήματος, και τα στελέχη της θα προβαίνουν γρήγορα στη διαχείριση και άντιμετώπιση της άπειλής που τυχόν δέχονται τα παιδιά.

Αυτή την ήλεκτρονική έφαρμογή, όπως και πολλές ένδιαφέρουσες πληροφορίες για την άσφαλή χρήση του διαδικτύου, μαζί με πρωτότυπα ήλεκτρονικά παιχνίδια, μπορούν να βρουν παιδιά και γονεις στην ιστοσελίδα www.cyberkid.gr της Δίωξης Ηλεκτρονικού Έγκλήματος.

Η παρουσίαση της νέας έφαρμογής έγινε από τον έπικεφαλής της Διεύθυνσης Δίωξης Ηλεκτρονικού Έγκλήματος Ταξίαρχο κ. Μανώλη Σφακιανάκη, παρουσία των ύπουργών Δημοσίας Τάξεως κ. Βασίλη Κικίλια και Παιδείας κ. Άνδρέα Λοβέρδου.

«Προσδοκουμε μέσα στους επόμενους δύο μήνες να έχει "κατέβει" ή έφαρμογή αυτή από 500.000 χρήστες κινητών τηλεφώνων, ένφ με τη συμ-

πλήρωση ενός έτους λειτουργίας να φθάσει τους 3.500.000 χρήστες. Η επίτευξη του συγκεκριμένου στόχου θα επιτρέψει στην Έλληνική Αστυνομία να διαθέτει τη διασημότερη εφαρμογή (application) κινητού τηλεφώνου σε παγκόσμιο επίπεδο. Η ανάπτυξη της ειδικής διαδικασίας στα Έλληνόπουλα μέσω του Cyber Alert αποτελεί όχι μόνο ευρωπαϊκή, αλλά και παγκόσμια καινοτομία», τόνισε ο κ. Σφακιανάκης.

Παράλληλα, ο κ. Σφακιανάκης αναφέρθηκε στην επέκταση της ενημερωτικής δράσης «Ασφαλής Πλοήγηση στο Διαδίκτυο» της Δίωξης Ηλεκτρονικού Έγκληματος σε όλα τα σχολεία της χώρας, μια δράση που έγινε πιλοτικά κατά την περυσινή σχολική χρονιά. Συγκεκριμένα, από το νέο σχολικό έτος 2014-15, εξειδικευμένοι Αξιωματικοί, κάτοχοι μεταπτυχιακών και διδακτορικών τίτλων Πληροφορικής, θα συνδέονται ταυτόχρονα μέσω διαδικτύου για δύο ώρες κάθε εβδομάδα με 50 σχολεία της επικράτειας. Σ' αυτή την πρωτότυπη επικοινωνία τους, τα στελέχη της Δίωξης θα ενημερώνουν με τρόπο κατανοητό και προσιτό τους

μαθητές για τους κινδύνους του Internet, καθώς και για τους τρόπους προστασίας και αντιμετώπισής τους.

Από την πλευρά του, ο υπουργός Παιδείας κ. Ανδρέας Λοβέρδος τόνισε ότι, μετά τα 450 σχολεία που συμμετείχαν πέρυσι πιλοτικά στο πρόγραμμα, από φέτος και τα 12.000 σχολεία όλων των βαθμίδων θα μπορούν να δηλώσουν το ενδιαφέρον τους στο Υπουργείο, για να ένταχθούν στις ομάδες σχολείων που θα συμμετάσχουν στη δράση αυτή.

Τέλος, ο υπουργός Δημοσίας Τάξεως κ. Βασίλης Κικίλιας υπογράμμισε την υποχρέωση της Πολιτείας στην πρόληψη και αποτροπή του ηλεκτρονικού εγκλήματος που στοχεύει στα παιδιά. «Με αυτή την εφαρμογή προσφέρουμε στα παιδιά έναν "ηλεκτρονικό άγγελο", για να τα προστατεύει και να τα προειδοποιεί», τόνισε ο κ. Κικίλιας, που συνεχάρη τα στελέχη της Διεύθυνσης Δίωξης Ηλεκτρονικού Έγκληματος, γιατί κατάφεραν να αξιοποιήσουν τα δεδομένα της τεχνολογίας και να δημιουργήσουν μια καινοτόμο ιδέα.

ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Εἰς μνημόσυνον

ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Ὁ ἀδελφὸς Περικλῆς Παπαβασιλείου ὑπῆρξε ἕνας ταλαντοῦχος ἀγωνιστής. Σεμνός, ταπεινός, ἀλλὰ καὶ μὲ μιὰ παρουσία ἰσχυρή, τόσο μέσα στὴν εὐρύτερη κοινωνία τῆς Θεσσαλονίκης, ὅσο καὶ εἰδικότερα μέσα στὸ νεοελληνικὸ χριστιανικὸ κίνημα. Ὁμαδάρχης φοιτητῶν, ἀρχηγὸς κατασκηνώσεων καὶ τὰ τελευταῖα χρόνια ὁ γηραιότερος καὶ τακτικώτερος ἀκροατῆς τοῦ κύκλου Γραφῆς τῆς Χ.Ε.Ε. Ἀνῆκε στὶς τελευταῖες ἐκεῖνες ἐμβληματικὲς φυσιογνωμίες ποὺ μᾶς ἄφησαν μία μία μέσα στὸ κύλισμα τοῦ πανδαμάτορος χρόνου, καὶ νιώθουμε τώρα σὰν ὄφρανοί. Τὸ κενὸ ποὺ ἀφήνουν τέτοιοι ἄνθρωποι εἶναι δυσαναπλήρωτο.

Ὁ Περικλῆς στὰ ἔξι χρόνια τῆς ἐγκύκλιος μόρφωσής του στὸ 2^ο Γυμνάσιο Ἀρρένων Θεσσαλονίκης στάθηκε πάντα πρῶτος στὴν τάξη του. Ὅταν ἦλθε ἡ ὥρα, ἐπέλεξε τὴν Ἱατρικὴ καὶ ὡς ἐπάγγελμα καὶ ὡς ἀποστολή, πῆρε τὴν εἰδικότητα τοῦ μικροβιολόγου καὶ μαζί μὲ τὴν ἄξια ὁμότεχνο σύζυγό του, τὴν ἀγαπητὴ Δουκαῖνη, ἄνοιξε τὸ μικροβιολογικὸ ἐργαστήριό τους. Καὶ ποῖος δὲν πέρασε ἀπὸ κεῖ. Ἐννοῶ ὄχι μόνο τοὺς συνηθισμένους πελάτες, ἀλλὰ τοὺς ἀνίμπορους καὶ τοὺς πένητες, ποὺ τὸ μικροβιολογικὸ ἐκεῖνο ἐργαστήρι σταθήκε καταφυγὴ τους. Χώρια οἱ ἱερεῖς καὶ πολλοὶ Ἁγιοεῖτες μοναχοί.

Παράλληλα, ὁ ἀξέχαστος Περικλῆς πῆρε τὸ διδακτορικὸ του δίπλωμα καὶ συμπλήρωσε τὶς σπουδές του, κυρίως στὴ Γαλλία. Ἔτσι ἄρχισε τὴν πανεπιστημιακὴ του καριέρα, καὶ μὲ τὸ σοβαρὸ ἐρευνητικὸ του ἔργο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ πηγαῖο καὶ ἀνεπανάληπτο χιοῦμό του, ἦταν ἀνάμεσα στοὺς πανεπιστημιακοὺς διδασκάλους ὁ ἕνας, ὁ περιζήτητος.

Ἡ δυνατὴ αὐτὴ προσωπικότητα στάθηκε στὴ ζωὴ τῆς καὶ ἕνας ἐνεργὸς καὶ υπεύθυ-

νος πολίτης. Ἡ ἀγωνία του ἦταν πάντοτε ἡ προκοπὴ τοῦ Γένους. Ὁ ἴδιος καταγόταν ἀπὸ τὴν Κοζάνη, μιὰ πόλη μὲ πλούσια πνευματικὴ παράδοση καὶ μιὰ σπάνια δημοτικὴ βιβλιοθήκη, ἀλλὰ καὶ μ' ἕνα χαρακτηριστικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα. Ἡ δράση του πάντως ξετυλίχθηκε στὴ Νύμφη τοῦ Θερμαϊκοῦ. Μετὰ τὴ δικτατορία, ὅταν ἰδρύθηκε στὴν πόλη μας ἡ «Ἐταιρεία Κοινωνικῶν Μελετῶν», ὁ Περικλῆς ὑπῆρξε ἡ ψυχὴ τῆς. Ἦταν ἐπίσης ὁ ἰδρυτὴς τοῦ περιοδικοῦ *Μελέτες*, τὸ ὁποῖο κυκλοφοροῦσε, ὅταν ἦταν ἀναγκαῖο, ἰδίως ἀναλώμασι. Ἐνα περιοδικὸ ἀντάξιο τῆς ἐπωνυμίας του, καθὼς φιλοξενοῦσε σοβαρὰς μελέτες ἀξιόλογων στοχαστῶν καὶ λογοτεχνικῆ ὕλη ποιότητος.

Ὁ Περικλῆς καὶ ἡ Δουκαῖνη ἀπέκτησαν τρία ἄρρενα τέκνα, τὸ ἕνα καλύτερο ἀπὸ τὸ ἄλλο. Καὶ οἱ τρεῖς εὐδοκίμησαν στὸ ἀπαιτητικὸ περιβάλλον τῆς Ἀμερικῆς. Ὁ Βασίλης ὡς φυσικὸς ὑψηλῶν ἐνεργειῶν, ὁ Δημήτρης ὡς παιδοκαρδιολόγος καὶ ὁ Νίκος ὡς εἰδικὸς στὰ συστήματα ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν. Φυσικὰ ὁ στοργικὸς πατέρας ἦταν υπερήφανος γιὰ τὰ παλληκάρια του, ἀλλὰ βέβαια πονοῦσε, ποὺ τὰ εἶχε μακριὰ. Τώρα τὰ εὐλογεῖ ἀπὸ τὴν Ἄνω Ἱερουσαλήμ.

Ὁ Περικλῆς στάθηκε, ὅπως εἶδαμε, μιὰ ξεχωριστὴ χριστιανικὴ προσωπικότητα. Ταυριάζει γι' αὐτὸν καὶ γιὰ τὴ ζωὴ του νὰ θυμηθοῦμε τοὺς στίχους τοῦ Τάκη Παπατσῶνη:

Ὅπως καὶ νὰ 'σαι σὲ ἀποδέχομαι, Ἰησοῦ

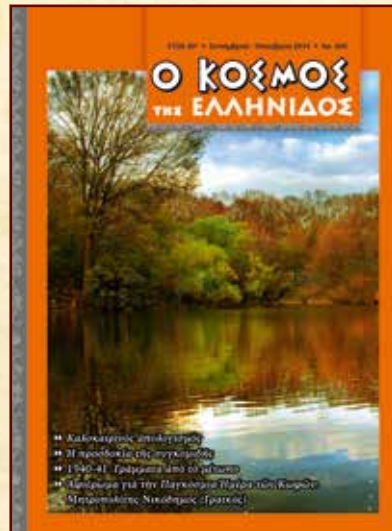
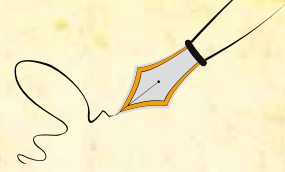
Χριστέ,

*κι εἶναι ἀνεκλάλητο τὸ πῶς βοσκᾶω σὲ λειμῶνα
χλιδῆς καὶ πραότιτος, ἐγὼ ὁ πάντερμος, μὲ Σέ,
καλὰ τὸ θέρος ἢ τὴν ἄνοιξη, ἀλλὰ καὶ μέσα
στὸ χειμῶνα.*

Αἰωνία ἡ μνήμη σου, ἀλπισμόντητε φίλε.

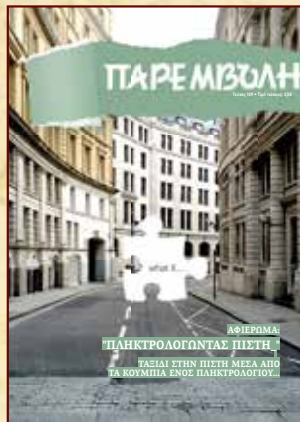
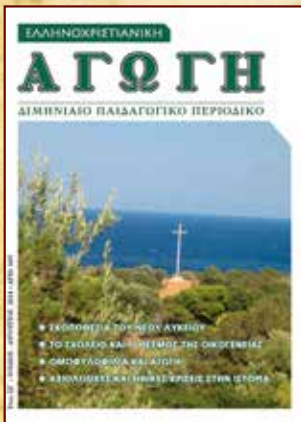
I. A. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Άξίζει νά διαβάσετε

Το μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία των 100 χρόνων του κοντά στον ἑλληνικό λαό.

Περιοδικό με ιστορία 60 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στή γυναίκα, στήν πνευματική και κοινωνική της παρουσία.

Ένα περιοδικό – πολύτιμος συμπαραστάτης για εκπαιδευτικούς και γονείς.

Νεανικό περιοδικό της “Χριστιανικής Φοιτητικής Ένώσεως” – με τὸν ἐνθουσιασμό της νεότητας και τὴ σφραγίδα της πίστες και της παιδείας.

Τὸ μηνιαίο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἕνας πολύτιμος πνευματικός φίλος γιὰ τὰ Ἑλληνοπούλα.

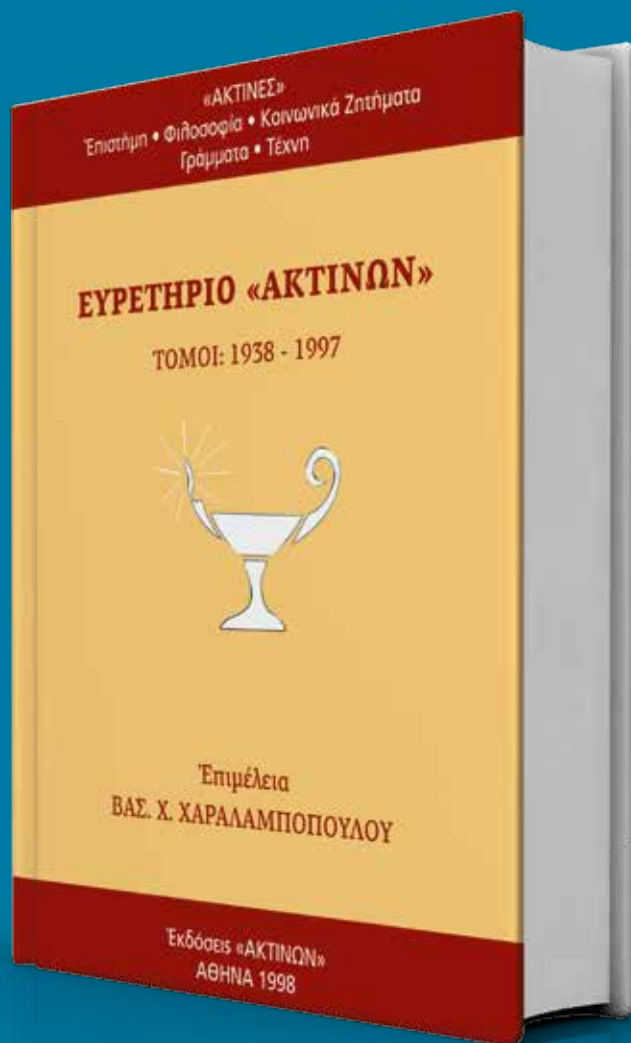
ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ ΤΕΛΟΣ
Ταχ. Γραφείο ΚΕΜΠ. ΑΘ.
Αριθμός Άδειας 1753

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ: όλοι οί τόμοι του περιοδικού «Άκτινες» καθώς και τό εύρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»
Καρύτση 14, 105 61 Άθηναι, Τηλ. 210 32.35.023